

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.7

Sayı/Issue

4

Ekim/October 2021

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 7 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2021 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey27070Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarında sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

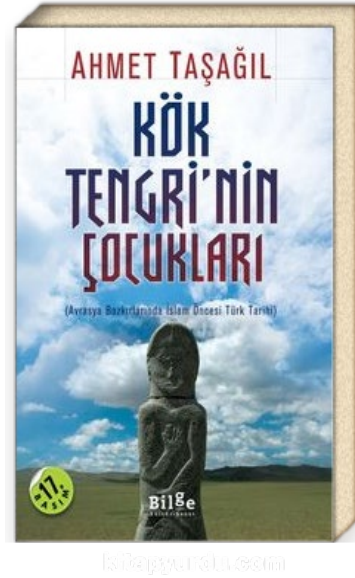
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	384
Kök Tengri'nin Çocukları, Ahmet Taşağıl Kaan AKIN	385
Katibinin Gözünden Sultan Selahaddin Eyyübi, İbn Şeddad, Çev. Aydın Usta Gülseri OKUDAN	388
Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı, Ioanna Iordanou, Çev. Fatih Yüksel Şevval SEVİMLİ	391
Sergüzeşt-i İstanbul, Saro Dadyan Talha ÖZDEMİR	395
Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400), Haşim Şahin Muhammed ÇORT	398
Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek, Jan Vansina Çev.Emre Teğın Fuat ACAR	402
Sarayın Terzileri 16-18 Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri, Bahattın Yaman Fatih Yusuf TANUĞUR	407
Dünyada Tarihçiliğın Gündemi, Ed.Ahmet Şimşek Can Tankut ESMEN	410
Deniz Gücü Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi, James Stavris, Çev. Nil Tuna, Varol Ataman Murat ÇINAR	417
Nasuhzade Ali Paşa ve Rum İsyanı, Zekeriya Kurşun Hüseyin SELÇUK	424
Türk Yunan Savaşı 1919-1922, Nikolaj Georgiveviç Korsun Hüseyin BÖREKÇİ	428
Osmaniye'de Fransız İşgali ve Milli Mücadele (Harp Raporlarına Göre), Ebru Güher Gizem KOCAKILIÇ	431
Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-1, Mareşal Fevzi Çakmak, Der. Bahadır Dülger, Haz. Ali Birinci, Yusuf Turan Aydın Alper Tunga HIDIR	434
Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Kemal H. Karpat Rabia Nur ÇAVUŞ	441

Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi, James Stavridis, Çev.Nil Tuna, Varol Ataman Murat ÇINAR	444
Yüzyıllık Sorun Musul Vilayeti (Tarih, Toplum, Siyaset), Haz. Zekeriya Kurşun Fatih ERBAŞ	451
Paşam Nereye Kadar? Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi Hatıraları, Mehmet Dürdali Karasan, Haz. Şeref Karabağ Enis İÇEN	456
Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihadçılık, İsmail Küçükkılınç Samet ÖZDEMİR	461
Başkomutan Emsalsiz Lider, Ahmet Yavuz Zafer SARAÇ	467
Kuvvetler Ayrılığı Olmayınca Otoriter Demokrasi, Taha Akyol Ahmet Cengiz KARAGÖZ	470
KÎTAP İNCELEME VE KÎTAP TANITIM ESASLARI/GUIDELINEFOR REVIEW	474

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Kök Tengri'nin Çocukları

Ahmet Taşağıl

İstanbul, Bilge Kültür – Sanat, 2018, 368 Sayfa, ISBN: 978-605-5261-65-8

Kaan AKIN*

Ahmet Taşağıl, 1981-1985 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okudu. Çince ve Türk tarihini öğrenmek için Tayvan'a gitti. 1987'de Mimar Sinan Üniversitesinde araştırma görevlisi oldu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalında yaptı. 1992'de yardımcı doçent, 1995'te doçent ve 2000 yılında profesör oldu.

Kitap, 18 bölümden oluşuyor. Birinci bölümde İslam öncesi Türk tarihinin bütün içinde anlama problemleriyle başlıyor. Alt başlıklarla Türk tarihi açısından Çin kaynaklarının anlamından bahsediyor, daha sonra Türk tarihi açısından problemleri anlatıyor ve izlenmesi gereken yöntemi söylüyor yazar. İkinci bölümde eski Türk tarihinin zaman ve mekânda yerinden bahsediyor ve alt başlıklarla coğrafyasından, ikliminden, bozkırlardan, vahalardan, boylardan, bozkır devletlerinden, Türk adıyla kurulmuş Gök Türklerden ve Türk adının ortaya çıkmasından bahsediyor. Üçüncü bölümde Hunlardan ve bozkırda kurulan ilk devlet modelinden bahsediyor. Alt başlıklarda arkeolojik izlerden, Asya Hun İmparatorluğu'nun kurulmasından ve atalarından, Çin Seddi'nden, Hunların komşularından, ismi bilinen ilk Hun imparatorundan, Mo-tun'un (Mete) tahta çıkmasından, sonra diplomasi, savaşlar ve akınlardan bahsediyor. Hun iç yapılarının zayıflamasından bahsediyor. Hunlarda tarım, ticaret, ekonomi ve vergi toplamasından bahsediyor. Bozkır'ın ilk mimari örneklerinden bahsediyor. Hunlarda eğitim, giyimden, spordan, aileden, iletişim, tören, müzik, takvim yeme-içme, yazı, idare şekli, şhircilik, sanat ve

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, akin_kaan_1998@hotmail.com

savaşlarda silahların kullanılması ve diplomasiden bahsediyor. Dördüncü bölümde Hun devleti içinde yaşayan halklardan ve bu halkların nerelerde yaşadıkları, ıssız çöl hapishanesinden ve hun yağmalarından bahsediyor. Beşinci bölümde Hunların zamanında Orta Asya'da bulunan diğer Türk boylarından bahsediyor. Alt başlıklarda Hu-te'lar, Hun-yü'ler, Ogurlar, WU-SUN'ların alt başlıklarında yaşadıkları yerler ve bağımsız olmalarından son olarak hayatlarından bahsediyor. Kanglı/KAO-CH'E boylarından bahsediyor. Altıncı bölümde Hunlar sonrası Orta Asya'yı ve iki devletten bahsediyor.

Yedinci bölümde Gök Türkler 'den bahsediyor. Gök Türk tarihinin önemini, kökenlerini, ortaya çıkışlarından bahsediyor. Alt başlıklarda bağımsızlıklarını kazanmalarından ve birinci Gök Türk devletinin kuruluşundan ve yükselişinden daha sonra Çin baskısından din değiştirme girişiminden ve İstanbul'a mektup gönderilmesinden bahsediyor. Daha sonra doğu Gök Türk devletinden bahsediyor devlet adamlarının birbiri ile olan çekememezliklerinden Gök Türklerin bölünmesinden bahsediyor. Çin İmparatoru'nun fermanında ve bozkırda çıkan açlık ile kıtlığı anlatıyor. Çin üstünlüğünün kabul edilmesini ve sonra yapılan direnişten bahsediyor. Wei ırmağı barış anlaşmasından ve yıkılışa giden yolu anlatıp batı Gök Türk devletine geçiyor. Batı'da zirve çıkışın ve devletin kuvvetlenmesi sonra devletin sonundan bahsediyor. Gök Türklerin İran'a gitmesi ve rahibin ziyaretin bahsederek Fetret devrine geçiyor yazar. Fetret devrinden bahsederken ilk olarak yazıtlarda ki esarete düşmenin sebeplerinden bahsediyor daha sonra doğu Göktürk devletinin yıkılmasından sonra halkın durumunu ve lidersiz kalmalarından bahsediyor. Batıya yoğunlaşmalarından bahsediyor. İkinci Gök Türk devletinin kurulması bağımsızlığın kazanılması ve yeniden yapılanmasından bahsediyor. Tonyukuk'dan ve katkılarını anlatıyor. Kapgan kağan ile yükselişten bahsediyor. Savaşlar ve seferlerden bahsediliyor. Kapgan kağanın idari teşkilatlanmasından ve batıya askerî harekât yapılmasından ayrıca tekrar Çin'e saldırılmalarını anlatıyor. Çıkan boy isyanları ve daha sonra Bilge kağan döneminde yeniden güçlenmesinden bahsediyor. İç Savaşlardan ve devletin yıpranışından bahsediyor.

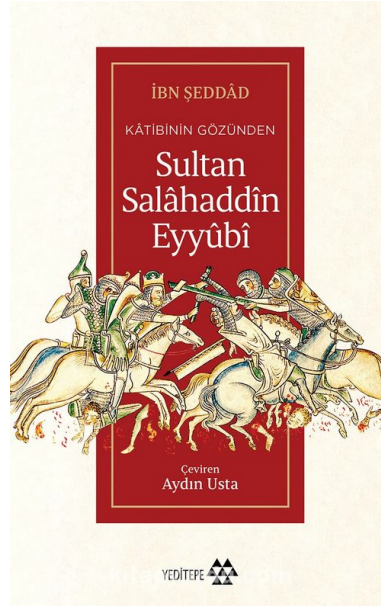
Sekizinci bölümde Gök Türkler ve eski Türk devlet modelini anlatıyor. Alt başlıklarda devletin ifade edilmesinden, hükümdar 'dan, meclis 'ten, hükümetten, yargıdan, hukuki cezalandırmadan, özel hukuk, anıt mezarlardan, diğer milletlerin durumundan ve 10.yy'a kadar çıkan diğer Türk boylarından bahsediyor. Töles boyunu anlatıyor. Dokuzuncu bölümde Uygurlar 'dan bahsediyor. Bağımsız olmalarından, devletlerinin gelişmesinden ve diğerlerinden güçlü olma nedenlerinden bahsediyor. Bayan Çor'dan bahsediyor. Böğü Kağan'ın manicilik kabul etmesini anlatıyor. Devletin zayıflaması ve yıkılışından bahsediyor. Kansu ve Beşbalık Uygurlarından bahsediyor. Uygur edebiyatı ve kültüründen bahsediyor. Uygur mimarisinden bahsediyor. Hukuk, iktisat, tapınakları ve mezar anıtlarından bahsediyor. Onuncu bölümde Kırgızlardan bahsediyor. Kökenleri ve yaşadıkları yerleri anlatıyor. Hun, Gök Türk ve Uygur devrinde Kırgızların durumundan bahsediyor. Kırgız Kağanlığının tanınmasından, devlet yönetiminden, giyimlerinden beslenmelerinden eğlencelerinden ve cenaze törenlerinden bahsediyor yazar. On birinci bölümde Kimekler 'den bahsediyor. On ikinci bölümde Turgişler 'den ve kurulan iki Turgiş devletinden bahsediyor. On üçüncü bölümde Oğuzlar 'dan ve On dördüncü bölümde Karluklardan bahsediyor.

On beşinci bölümde doğu Avrupa'daki Türk devletleri ve boylarından bahsediyor. İlk olarak Avrupa

Hunlarından bahsediyor. Sonra Avarlardan bahsediyor. Avarların İstanbul'a elçi göndermesinden ve daha sonra İstanbul'u kuşatmasından ve neden alamadıklarından bahsediyor. Sabarlar 'dan bahsediyor. Hazarlar 'dan bahsediyor. Büyük Bulgar devleti ve İtil Bulgar devletinden bahsediyor. Tuna Bulgar devletinden bahsediyor. Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçaklardan bahsediyor. On altıncı bölümde kronoloji veriyor. On yedinci bölümde büyük devletlerin bozkır boy gruplarını şema olarak yazmış yazar. On sekizinci bölümde Bibliyografya yazılmış.

İslam öncesi Türk tarihini merak edenler için faydalı olur. Eski Türklerin yaşama şekillerini merak edenlere faydalı olur. Eski Türklerin giyimini, yemeklerini, kültürünü merak edenlere faydalı olur. Eski Türk devletleri hakkında bilgi edinmek isteyenlere faydalı olur. Eski Türk devlet yönetimi merak edenlere faydalı olur. Türk boy ve aile yapısını merak edenlere faydalı olur. Orta Asya toplumları hakkında bilgi edinmek isteyenlere faydalı olur. Eski Türklerin dinleri ve törenleri merakı olanlara faydalı olur. Avrupa'da kurulan Türk devletleri hakkında bilgi edinmek isteyenlere faydalı olur. Eski Türklerin göç hareketlerini merak edenlere faydalı olur. Eski Türk devletlerinin neden yıkıldığını merak edenlere faydalı olur. Eski Türk devletlerinde hükümdarlar ve meclis hakkında bilgi edinmek isteyenlere faydalı olur. Eski Türk devletlerinde ki devlet adamlarını merak edenlere faydalı olur. Türklerin göç ettiği yerleri merak edenlere faydalı olur.

Eski Türkler tarihine ve Eski Türk devletlerine ilgi duymayanlara faydalı olmaz. Orta Asya ve Tarihine ilgi duymayanlara faydalı olmaz.

Kâtibinin Gözünden Sultan Salâhaddîn Eyyûbî

İbn Şeddâd, Çev. Aydın Usta

Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, 408 Sayfa, ISBN:978-625-7705-44-8

Gülseri OKUDAN*

Orta çağ İslam tarihi, Haçlılar, Türklerin İslamlaşma süreci ve Salâddîn Eyyûbî gibi Türk-İslam tarihinin önemli noktaları hakkında eserler kaleme alan araştırmacı bu çalışmasında Salâhaddîn Eyyûbî'nin devrinde yaşamış, olayları bizzat görüp geçiren Bahaeddîn b. Şeddâd'ın kaleme aldığı eseri günümüz Türkçesine tercüme etmiştir. Eserin tam adı en-Nevâdır es-Sultanîyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye'dir. Eser Sultan Salâddîn Eyyûbî'ye sunulmuştur. Eserin dili Arapçadır. Eserin 1732'de Latinceye tercümesi vardır. İngilizce tercümeleri de olan eserin Türkçeye tercümesi Prof. Dr. Aydın Usta tarafından yapılmıştır.

Eser, İçindekiler, önsöz ve eserin müellifi hakkında bilgiler vererek başlamaktadır. Eserin girişi tercüme ile başlamıştır. Eserde Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin doğumu, kişisel özellikleri, karakteri ve ahlakı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Eserin ilk kısmında Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin doğumu dini kurallara bağlılığı, adaleti, cömertliği, cihada verdiği önem, sabrı ve affediciliği gibi kişisel yönlerine yer verilmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin kişilik özelliklerine örnekler de verilmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin dini yönü üzerinde uzun uzadıya duran müellif Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin dini vecibeler konusunda titizliğine dikkat çekmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin namaz, hac, zekât, oruç ibadetlerine verdiği önem üzerinde duran müellif, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin dini hayata verdiği ehemmiyeti detaylı olarak anlatmıştır. Eser, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin devri ve hayatı hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.

* Uzman-Tarihçi, Okud4n@hotmail.com.

Burada Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin devrin siyasi hayatındaki faaliyetlerindeki rolü ve etkisi hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin sabırlı ve metanetli bir kişiliğe sahip olduğuna değinen müellif, Akka Ovası'nda Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin hastalandığını, hastalığının çok ağır seyrettiği süreçte bile karargâhta bulunan askerlerin yeme içme ihtiyaçları başta olmak üzere bütün ihtiyaçları ile ilgilenip bilgi sahibi olduğuna değinmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin affedici ve hoşgörülü bir kimse olduğuna değinen müellif, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin eli açık, cömert, hayâ sahibi bir kişiliğinin olduğunu belirtmiştir. Düşmanı olan hükümdarlara karşı dahi iyi muamele ettiğini kaydetmiştir.

Eserin ikinci bölümünde Sultan Salâddîn Eyyûbî döneminde yaşanan savaşlar, devrin siyasi ve sosyal durumu, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin savaşları, zaferleri, fetihleri ve tarihler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin Haçlılar ve Moğollar ile olan savaşları, savaşlardan önceki ve sonraki siyasi ve sosyal düzen hakkında değerlendirmelere yer verilmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin Haçlılar ile olan mücadelelerine detaylı olarak yer veren eser, devrin siyasal durumu hakkında da kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayn Calut gazası, Kerek gazası, Hıttîn Savaşı, Lazkiye'nin fethi, Akka Olayı ve Meyyâfârikîn'in fethi gibi devrin önemli savaşları ve askeri faaliyetleri hakkında da eserde teferruatlı bilgiye ulaşmak mümkündür.

Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin askeri teşkilatlanması hakkında da bilgilere yer verilen eser, savaşlardaki taktikler ve kullanılan silahlar hakkında bilgilere yer vermiştir. Eser ayrıca Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin çağdaşı devletler ve devlet adamları olan Sultan II. Kılıçarslan, İmadeddîn Zengi, Sultan Tuğrul Bey ve Haçlı kontları hakkında bilgilere yer vermiştir ve Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin adı geçen devlet idarecileri ile olan ilişkilerine de değinmiştir. Sultan Salâddîn Eyyûbî ile Sultan II. Kılıçarslan arasında yaşanan görüşmeler, Haçlı kontları ile yapılan mektuplaşmalara yer veren eser, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin diplomatik girişimleri hakkında değerli bilgiler vermiştir.

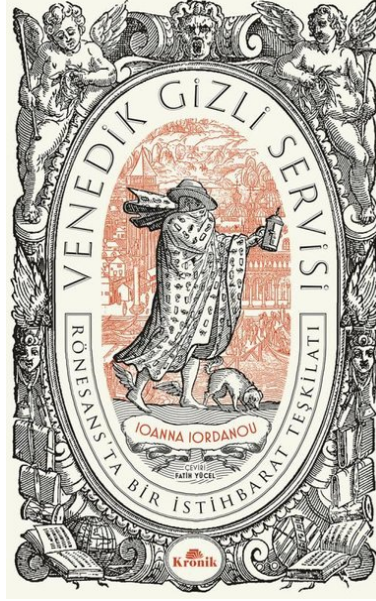
Eser ayrı zamanda Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin soyu ve kendisinden sonra Eyyûbî tahtına çıkan hanedan mensupları hakkında da bilgilere yer vermektedir. Eserden Melik el- Adîl dönemi hakkında da siyasi ve askeri faaliyetlere yönelik bilgilere ulaşmak mümkündür. Melik el-Adîl devri Haçlılar ile olan mücadeleler, İngiltere Kralı ile olan görüşmeler, Franklar ile yapılan mücadeleler hakkında değerli bilgiler veren eser, yalnızca Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin hayatı, siyasi ve askeri faaliyetleri noktasında sınırlı değildir. Eser Eyyûbî Devleti'nin siyasi tarihi hakkında da kıymetli ve bilinmeyen pek çok konuya açıklık getirmiştir.

Eserde Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin soyu hakkında İzzeddîn İbn Esîr, Ebû Şâme el-Makdisî, İmadeddîn el-Kâtib el-İsfahânî ve Ebû'l-Abbas Şemseddîn İbn Hallikân gibi önemli tarihçiler ve eserlerinde Sultan Salâddîn Eyyûbî ve nesebi hakkında verilen bilgilere yer verilmiş ve alıntılar yapılmıştır. Sultan Salâddîn Eyyûbî ve Eyyûbîlerin nesebi hakkında bilgi veren devrin önemli kaynakları da eserin sonuna eklenmiştir. Eyyûbîlerin nesebi hakkında bilgiler veren kısımda Sultan Salâddîn Eyyûbî, ailesi, akrabaları ve akrabalarının siyasi hayatı, Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin farklı kaynaklardan aktarılan soy kütüğü tarihi

kaynaklardan geçen bilgilerin derlenmesiyle aktarılmıştır. Bu bölümde adı geçen eserlerin kısa bir tahlili ve değerlendirmesine yer verilmiştir.

Çalışmanın sonunda yerli Hristiyan kaynaklar ve Latin kaynaklarına da yer verilerek çalışmanın içeriği derinleştirilmiştir. Kaynaklarda Sultan Salâddîn Eyyûbî ve devleti, kaynakların yazar eser bağlamında değerlendirilmesi şeklinde verilmiştir. Kaynaklarda dikkat çeken bir unsur ise Sultan Salâddîn Eyyûbî ve Eyyûbî Devleti'nin Türk devleti olarak kayıtlara geçirilmiş olmasıdır. Latin ve Hristiyan kaynaklarında Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin siyasi ve askeri faaliyetleri ile ilgili kısımlara yer verilmiştir. Eserin sonuna bir dizin eklenmiştir.

Sonuç olarak; XI. ve XIII. Yüzyıllar arasında Ortadoğu'da hüküm sürmüş bir devlet adamı olan Sultan Salâddîn Eyyûbî'nin hayatı, siyasi ve askeri kimliği, devrinde yaşanan olaylar ve Sultan Salâddîn Eyyûbî ile başlayan Eyyûbî Devleti ve dönemi hakkında aydınlatıcı bir eser olan çalışma Ortadoğu ve Anadolu tarihi için de değerlidir. Dönemi hakkında öznel bilgilere yer vermesi eserin ehemmiyetli noktalarından biridir. Devrin önemli devletleri olan Selçuklular, Haçlı Devletleri ve Zengîler gibi pek çok siyasal oluşum hakkında bilgi veren eser orta çağ Türk-İslam dünyası hakkında çalışma yapan araştırmacıların istifade etmesi gereken kıymetli bilgiler içermektedir.

Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı

Ioanna Iordanou, Çev. Fatih Yüksel

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 416 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-65-5

Şevval SEVİMLİ*

Kitabın yazarı Ioanna Iordanou, Oxford Brookes Üniversitesinde İnsan Kaynakları Yönetimi'nde öğretim üyesidir. Aynı zamanda da Warwick Üniversitesi Rönesans Araştırmaları Merkezi fahri araştırma üyesidir. Çoğunluk olarak çalıştığı konular casusluk ve istihbarat üzerine olmuştur. İstihbaratın erken modern ekonomilerinde rolü merkezde olmasıyla ekonomi ve işletme tarihi araştırmalarında bulunmuştur. Bu kitap *Venice's Secret Service* adıyla 2019 yılında Oxford University Press tarafından yayımlanmış olup Fatih Yücel'in çevirisi ile Eylül 2020 itibariyle de ülkemizde okuyuculara sunulmuştur.

Eser, temel olarak altı başlık ve onların alt başlıklarından oluşmaktadır. Her bölümün sonunda bir sonuç kısmı mevcuttur. Venedik Gizli Servisi hakkında çeşitli ve detaylı anlatımlar mevcuttur. Esere baktığımızda anlatılan her konunun örneklerinin de mutlaka verildiğini görüyoruz.

Kitap on altıncı yüzyılda Venedik'in kurduğu büyük ve derin istihbarat servisini ele almaktadır. Kronolojik olarak 1500-1630 yılları arasındaki dönemi ele almaktadır. Venedik'in kurduğu bu gizli servis merkezden idare edilmiş ilk devlet istihbarat servisi olma özelliğini taşıyor. Rönesans döneminde meydana gelen gizli servis bu alanın en temel taşıdır. Venedik'in istihbarat servisinin, gizli servislerle ilgili yapılan ve yapılacak çalışmalar için hem iyi hem de çok detaylı bir konu olduğunu kitabın içeriğine bakarak anlamamız mümkündür. Ayrıca Venedik tarihine çok büyük katkı sağlayan bu eser, Venedik istihbaratı hakkında detaylıca yazılmış ilk eserdir. Bu konuyla ilgili birkaç kitap olsa da hepsi yetersiz

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, sevvval.sevimli@hotmail.com

kalmıştır.

Bu servisin, Venedik'in siyasi ve ticari ilişkiler kurduğu devletlere kadar uzandığını ve Venedik ticaretinin dış piyasaları sardığı gibi sardığını görmekteyiz. Kitapta da söylendiği gibi Avrupa, Osmanlı ve Kuzey Afrika bölgelerine casuslar gönderildiğini görmekteyiz. Böylesine büyük bir servisin yönetimi ise Onlar Konseyi'ne aitti.

Yazarın da belirttiği gibi eserde *istihbarat* ve *organizasyon* kelimelerinin öne çıktığını görmekteyiz. İstihbaratın öncelikli olarak resmî devlet temsilcileri ile yapıldığını fakat ilerleyen zamanlarda bu istihbarat ağına halkın da dâhil olduğunu görmekteyiz.

Venedik'ten öncesine ya da çağdaş diğer devletlerin istihbarat organizasyonuna bakıldığında daha küçük, daha bireysel ve soylu çıkarlarına hizmet eden sistemler olduğunu görmekteyiz. Venedik'in organizasyonuna baktığımızda daha karmaşık, daha büyük ama bir o kadar da işleyen bir organizasyon olduğunu görüyoruz kitapta. Elçi, vali gibi isimlerin yanında tüccar, ücretli ajanlar ve gönüllü kişilerin de istihbaratta yer aldığını görmekteyiz. Tüm bu geniş ağı kontrol altında tutmayı sağlayan şeyleri hiç şüphesiz ki alınan tedbirler olarak kabul edebiliriz. Kitapta "Fevkalade Tedbirler" bölümünde, alınan tedbirlere örnekleriyle yer verilmiştir. Alınan bu tedbirlerin zaman zaman ne kadar aşırıya kaçtığı da gözler önüne serilmektedir. Devlet için gizlilik ayrı bir önem taşımaktaydı. Gizliliği, bölümün de adını aldığı gibi "Bir Venedik Erdemi" olarak görüyorlar. Gizliliğin devlet idaresinin meşru bir aracı olduğu söylenmektedir kitapta. Gizliliğin korunma altına alınması için de pek çok resmî düzenlemelere gidilmiştir. Onlar Konseyi'ne mensup asilzadelerin görüştükları kişilere kadar sınırlamalar geldiğini görmekteyiz. Konulan kurallardan ise kimse muaf değildi. En üst görevlilerin dahi kurallara uyması beklenirdi. Bu kurallara uymamanın cezası çok ağır olabiliyordu da. Olası bir itaatsizliğin ölümüne ve daha sonra mallarına el konulmasına kadar gidebileceği belirtiliyor kitapta. En önemli öncelik ise deniz aşırı yazışmaların korunmasıydı. Bunun için de belgelerin örneklerini oluşturmak ve dağıtmak kesinlikle yasaktı. Ayrıca kriptografiye yani şifreli yazışmaya başvurulurdu. Devletin güvenliğiyle ilgili bilgi toplanması, iyi vatandaş davranışı olarak kabul ediliyordu. Venediklilerin daha on dördüncü yüzyıldan itibaren bütün kamusal alanlarda isimli ya da isimsiz olarak ihbarlar yapmaya teşvik edildiği de kitapta yer almıştır. Yine en büyük güvence gizliliktir. Tüm Venedik halkının da istihbarat için teşvik edilmeleri pek çok sorunları da peşinden getirmiştir. Örneğin doğruluğu, yanlışlığı bilinmeyen yığınla istihbarat bilgileri toplanmaya başlanmıştı. Yine bunun önüne geçmek için alınan çeşitli önlemlere kitapta yer verilmiştir.

Eserde ayrıca İngiltere, Fransa, Osmanlı gibi devletlerin de istihbarat örgütlerine değinilmiştir. Konularla ilgi sık sık Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasındaki istihbarat durumlarından örnekler kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu kitap boyunca karşımıza çıkan isimlerdendir.

Yazışmalar Venedik istihbaratının temelini oluşturmaktadır. Yazışmaların bu kadar büyük önem taşıyor olması da çeşitli tehditler ve yüksek güvenlik önlemleri alınmasına yol açmıştır. Mektupların gönderilmesi, taşınması ve teslim edilmesi esnasında oluşabilecek sorunlara karşı büyük önlemler alındığı

da kitapta yer almıştır. Venedik servisinin bilginin taşınması konusunda büyük bir organizasyona giriştiği ve bunu yaparken de sabırlı olduğu öne çıkmaktadır. Belki de bu bilgilerin taşınmasındaki güvenlik, ağır büyük ve karmaşık olmasıyla sağlanıyordu.

Kitapta Venedik istihbaratının organizasyonunun on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki bürokratik büyümesiyle, iyi yönetimle beraber şekil aldığı belirtilmiştir. Zaten kitabı okuduğumuzda da bu süreç hakkında fikir sahibi olmuş hale geliyoruz. İstihbaratın en temel kaynağının yazışmalar olduğunu görmekteyiz. Yazışmaların pek çoğu şifreli ve birtakım önlemler alınmış şekilde gerçekleşmekteydi. 15. yüzyıl itibarıyla başlamış ve bu şifreli yazışmalar çeşitli şifreler oluşturma ve çözme konusunda uzmanların oluşmasını sağlamıştır. Kitapta şifreli yazışmalar için çeşitli örnek görseller de kullanılmıştır. Ayrıca bu şifreli yazışmaların okunması ve oluşturulması için devlet tarafından kurulmuş olana bir kriptoloji departmanı mevcuttu. Bu departman devlet tarafından finanse edilmişti. Departmanın nasıl işe alım yaptığı da kitapta bir alt başlık olarak ele alınıyor. Şifrelemenin yaygınlaşmasıyla da sistemli hale geliyor.

“Rönesans Venedik’inin istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerinin merkezi idaresinin başında bulunan Onlar Konseyi, öncelikle Venedik’in gizli ajanlarının işe alınması ve denetlenmesinden sorumluydu.” Kitaptan alıntıladığımız bu cümle ile görüyoruz ki ajanların alımıyla en yüksek yönetim grubu olan Onlar Konseyi ilgileniyor. Bu alımları bizzat konseyin yapması bu konunun ciddiyetini ve önemini bir kez daha hatırlatıyor. Ajanlar için belli bir sınıftan olma şartı da olmadığını görüyoruz. Toplumun her kesiminden kişilerin ajanlık, casusluk yaptığını görmekteyiz. Profesyonel ve amatör istihbaratçıların da bu sistemde yer aldığını görmekteyiz. Ajanların *profesyonel, amatör* ve *ücretli* olarak üçe ayrıldığı belirtiliyor. Bu üç çeşit ajanlık hakkında kitap detaylı bilgi vermektedir. Resmî ve gayri resmî muhbirler kullanılmaktadır. Ayrıca Venedikli elçilerin, valilerin ve diğer temsilcilerin kendi casuslarını tutma yetkisi de vardır. Konsololar diğer ülkelerdeki Venedikli elçiler ile istihbarat merkezi arasında aracılık görevinde bulunmaktadır.

Venedik gizli servisinin bilgi toplamada başvurduğu örneklerden birisi olarak mektupları ele geçirme yöntemini kullandıkları görülmektedir. Bunun yanında çeşitli rüşvet ve hediye verme yöntemini kullandıklarını da görmekteyiz. Kitapta, Venediklilerin, Osmanlı devlet adamlarına çeşitli hediyeler verdiği görülmektedir.

“Rönesans Venedik’inde istihbarat organizasyonları sadece katı, tepeden inme otorite ve kontrol değildi; aynı zamanda sıradan fertlerin aşağıdan yukarıya katkılarına bağlı olan çok sayıda ön saf ve destek operasyonlarının akıcı ve esnek faaliyetlerinin bir birleşimiydi.” Kitaptan alıntıladığımız bu cümleye baktığımızda belki de Venedik istihbarat servisinin olduğu dönemde neden öne çıktığını ve başarılı olduğunu görmemiz mümkündür. Böylesine önemli ve gizliliğin ön planda olduğu bir organizasyon, halktan her kesimin dâhil olmasıyla Venedik için bir tehdit olmaktan ziyade bir güç haline gelmiştir, diyebilmemiz mümkündür.

Yazarın, eserini kaleme alırken çok çeşitli kaynaklardan yararlandığını görmekteyiz. Yararlandığı

kaynakları kitapta bir alt başlık altında anlatmıştır. Venedik Devlet Arşivlerinin yanında Roma, Londra gibi Avrupa'nın ve diğer ülkelerin çeşitli kaynaklarından yararlanmıştır. Zaten söz konusu olan birçok devletle siyasi ve ticari ilişkiler kurmuş olan Venedik ve istihbaratı olduğu için tek bir ülkenin kaynaklarından yararlanmak çok da objektif, tam ve doğru olmazdı. Ayrıca yazar, farklı arşivlerdeki belgeleri karşılaştırmalı olarak ele aldığını da belirtmektedir.

Bu eserin Venedik istihbaratı ile diğer istihbarat çalışmaları için yol ve yöntem gösterici bir çalışma olduğunu görmekteyiz. Bu alandaki çalışma azlığından ve detaylı ele alımın yeterli olmamasından bu kitap, bu alana büyük katkı sağlamaktadır. Venedik istihbarat servisinin bu denli detaylı ve ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan ele alınmasından dolayı okuyucunun konuya hâkim olması daha da kolaylaşmaktadır.

Sergüzeşt-i İstanbul

Saro Dadyan

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019, 280 sayfa, ISBN: 978-605-2070-59-8

Talha ÖZDEMİR*

İstanbul'un yakın tarihine bakış atacağımı düşünerek okumaya başladığım bu kitap birkaç sayfa sonra bana hayır bu bir tarih kitabı değil dedirtti. Peki bu okuduğum kitap hangi kategoriye girerdi? Buna hala tam olarak karar veremedim. Bir hatırat mı? Tam olarak değil. Peki bir deneme mi? Tam olarak o da değil. Bu konulara olumlu ve olumsuz eleştirilerimi daha sonra açıklayacağım. Öncelikle kitabın içeriğinden biraz bahsetmek gerekir. Bu yazıda elimden geldiğince Sergüzeşt-i İstanbul kitabını tanıtır okumak isteyen veya merak edenlere bir nebze ışık tutmaya çalışacağım. Ancak öncesinde yazar hakkında edinebildiğim malumatı sizinle paylaşmak isterim.

Bu kitabı yazdığı sıralar Koç Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Bilimleri programında yüksek lisansına devam eden yazar bugünlerde ise Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezinde araştırmacı olarak çalışmalarına devam etmektedir. Osmanlı son döneminde Gayrimüslim ve Ermeni konuları ağırlıklı olmak üzere farklı çalışmaları da bulunmaktadır.

Sergüzeşt-i İstanbul kitabını eğer bir tarih kitabı olarak ele almaya kalkarsak hem bu esere haksızlık etmiş oluruz hem de akademik açıdan sıkıntılı bir eser karşımıza çıkardı. Eserde anlatılan olaylara dair kaynak gösterilmiyor. Kitabın sonunda bir kaynakça kısmı bulunuyor ancak kitap içinde paragraf ve cümlelerin sonunda atıf yapılmıyor, kaynakçanın hangi bölüm, paragraf veya cümlelere ait olduğu belirtilmiyor. Bunun yanı sıra vakalar oldukça yüzeysel ve kitabın her sayfasında farklı bir vakadan bahsediliyor.

* Talha Özdemir, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisans 4. Sınıf, talha199453@gmail.com

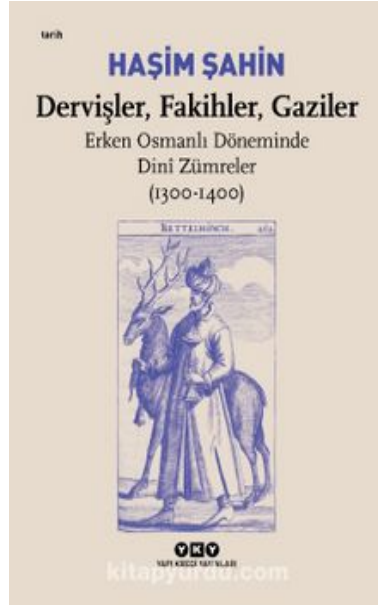
Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

Eserde kimi zaman tarihi bir olay anlatılırken bir anda kendinizi yazarın hatıraları içinde bulabiliyorsunuz. Eserde beklentilerimi bulamama sebeplerimden biri başında bir önsöze sahip olmamasıydı, yazar anlatmak istediğini, bu eser ile varmak istediği amacı anlatmış olsaydı okumaya başlamadan önce ne ile karşılaşacağımı bilir ve bu bağlamda okumama, yapacağım çıkarım ve gözlemlere faydası olurdu. Kitabın ilk sayfalarında 5 bölümlük bir içindekiler kısmından sonra kendimi bir anda konun içinde buldum. Ancak evvelinde de ifade ettiğim gibi bu duruma kötü gözüyle bakmak çok doğru olmayacaktır. Çünkü bu kitabın akademik bir iddiası yok daha çok yazarın bazen bilgilerini bazen hatıralarını ve düşüncelerini aktardığı deneme tadında bir eser olmuş.

Eserin içeriğinden biraz bahsedecek olursak kitap kendi içinde altı ana başlığa ayrılıyor, bu başlıklar da kendi içlerinde birçok bölüme ayrılmaktadır. Kitabın ilk kısmı kitabın en uzun bölümü olan “İstanbul’dan Mekanlar” başlığıdır. Bu bölüm aslında benim görüşümce kitabın ana omurgasını oluşturan bölümdür. Birinci ve ikinci bölümün yanında diğer bölümler biraz fazladan yazılmış hissi veriyor. Ancak eserin tarz olarak bunu yapmasının abes olmadığını da belirtmem gerekir. İlk bölüm Sultan Abdülmecid döneminde İstanbul’un Avrupa metropollerini gibi bir şehre dönüşmesi için yaptırdığı projelerden başlayıp sırası ile Abdülaziz ve II Abdülhamid’in başarısız olan projelerinden yüzeysel ve kısaca bahsederek Cumhuriyet döneminde yapılan İstanbul değişimlerine değinmiştir. Cumhuriyet döneminden nispeten biraz daha uzun bahsedilmiştir. Eserde yazar aralara girerek kendi hatıralarından bahsetmiştir. Bundan sonra bölümün büyük kısmında İstanbul’un Gayrimüslim yapıları ve kültüründen bahsedilmiştir. Bölümün kalan kısmında İstanbul’un eski konakları ve köşklerinden bahsedilmiş özellikle Kavalalı Mehmed Ali Paşa ailesinin İstanbul’da bıraktığı mimari eserlerden bahsedilmiş özellikle Bebek semti üzerinde durulmuştur. Bölümün devamında zamanında Anadolu’dan İstanbul’a getirilen Katolik Ermeni Köçeoğlu ailesinin İstanbul’daki izlerinden bahsedildikten sonra Kadıköy Yeldeğirmeni semtinin günümüz ve tarihinden bahsedilerek bu bölüm nihayete ermiştir. Eserin İkinci Bölümü İstanbul’dan Simalar adı altında İstanbul’da yaşamış ya da şehrin kültürüne bir şekilde dokunmuş şahıslardan bahseder. İlk olarak Osmanlı Ermeni büyükleri arasında önemli yeri olan Kazaz Artin Amira Bezciyan dan bahsedip Sultan II Mahmud ile ilişkisinden bahsettikten sonra kısaca Müşir Deli Fuat Paşa’ya değindikten sonra sırası ile Cebel-i Lübnan Valisi Artin Davud Paşa, Marko Paşa ve meşhur değimin kökeninden, Hagop Baronyan ve Ermeni Osmanlı Nazırı İstanbullu Efendi’den bahsetmiştir. Önceden bahsettiğim gibi bundan sonra hacim açısından küçük bölümleri geçilmiş ve Üçüncü Bölüm “İstanbul’dan Olaylar” gelmektedir. Bu bölümde Sultan II. Mahmud ve II. Abdülhamid ile ilgili birkaç konudan bahsedildikten sonra Dördüncü Bölüm “İstanbul’da İz Bırakanlar” kısmına geçilmiştir. Bu bölüm İkinci Bölüm ile benzer olarak İstanbul’daki bazı önemli şahıslardan bahsederken Beşinci Bölüm “İstanbul’dan Ziyafetler.” Altıncı Bölüm “Hayallerde Yaşayan İstanbul” başlıkları ile okuyucuya sunulmuştur. Yazıyı uzatmamak adına kitapta da gayet kısa bahsedilen son kısımlara değinmeyi gereksiz gördüm. Bundan sonra kaynakça bölümü gelmektedir. Ancak burada şöyle bir sorun var. Eser içinde kaynaklara herhangi bir dipnot ile atıf yapılmamış sadece kitabın sonuna bir kaynakça koyulmuş. Yine kaynakçada bir dipnot ile kaynakça içinde makale ve arşiv belgelerine yer verilmediği notu düşülmüş.

Kitap hakkındaki görüş ve eleştirilerimi söylemem gerekirse, eserin bir önsözü olmaması nasıl bir kitap okuyacağımız, ya da yazarın hedefini, amacını anlamak konusunda zorluklara sebep oluyor ve kitapta bir eksiklik hissettiriyor. Bunun yanında kitabın benim için en büyük eksiği yukarıda bir kez daha bahsettiğim gibi cümle veya paragrafların sonunda bir dipnot veya kaynakçaya atıf bulunmuyor. Son kısımda olan kaynakçanın hangi kısım veya bölümlere ait olduğu bilinmiyor. Dipnot eksikliği sebebi ile konuların hangi kısımlarının kaynaklardan hangi kısımlarının şifahi bilgiler olduğunu ayırt etmek mümkün olmuyor. Bu husus eser için çok ciddi bir sorun oluşturuyor. Kitapta bir konu bütünlüğü bulunmuyor. Bir kişi veya olaydan bahsedildikten sonra diğer konu çok farklı önceki bölümler ile herhangi bağlantısı olmayan meseleler olabiliyor.

Sonuç olarak hatıralar ve tarihi olayların harmanlandığı okuması kolay ve eğlenceli bir kitap ortaya çıkıyor. Kitabın dipnot ve atıf eksikliği ciddi bir sorun oluştururken Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet dönemi ile alakalı bazı ilgi çekici olaylar veya önemli şahsiyetler içeren bu eser akademik olarak bir örnek teşkil etmeyip yakın İstanbul tarihini ufak anekdotlar şeklinde okumaktan hoşlanan ve İstanbul'un tarihini merak edenler için güzel ve ilgi çekici olacaktır. Akademik alana hitap etmemesi ile akademik araştırma yapanlara tavsiye edemeyeceğim bir eser oldu.

Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)

Haşim Şahin

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, 339 Sayfa, ISBN: 978-975-08-4692-2

Muhammed ÇORT*

Kitabın yazarı Haşim Şahin Lisans öğrenimi Eskişehir’de okumuştur. Daha sonra Sakarya Üniversitesinde yüksek lisansını tamamlamış, doktorasını ise Marmara Üniversitesinde tamamlamıştır. 2018’de Profesör olan Haşim Şahin günümüzde halen Sakarya Üniversitesi’nde Tarih Bölümünde ders vermektedir. Ayrıca 2017-2019 Yılları arasında okulumuz Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde de eğitim vermiştir. Kendisi Türkiye’de Orta Çağ alanında özellikle “tasavvuf” alanında birçok esere imza atmış değerli hocalarımızdan bir tanesidir.

Yazarı kısaca tanıdıktan sonra kitabın muhtevasını inceleyecek olur isek, kitap üç ana bölümden oluşmakla birlikte, bu bölümlerden ayrı olarak giriş, sonuç ve genel bakış olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Bunlardan önce ise kitabın önsöz bölümünde yazar kitabı yazarken kullandığı kaynakları ve kitabı yazdığı süre boyunca karşılaştığı zorluklara değindikten sonra kitapta emeği geçenlere teşekkür edip kitabın ana konusu olan “Osmanlı’nın kuruluşundaki dini zümrelerden” önce yani daha devlet kurulmadan genel olarak Selçuklu dönemi dinî zümrelerden bahsetmiştir lakin burada değinmeden geçemeyeceğimiz yer ise ilk önce tarikatların nasıl ortaya çıktığı bölümüdür. Çünkü günümüzde tekke, tasavvuf gibi düşüncelere karşı olan insanların söylemiş olduğu “Peygamber döneminde tasavvuf mu vardı” gibi soruların cevabı bu bölümde verilmektedir. İslamiyet’in ilk dönemlerinde “tasavvuf” kavramı yerine kullanılan kavram “zühd” kavramıdır ve kitapta Hazreti

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, muhammedcort60@gmail.com

Peygamber (S.a.v) dönemi zühd mutasavvıflarına tek tek yer verilmiştir. Bunların başında ise Veysel Karani Hazretleri, Hasan Basri Hazretleri gibi büyük mutasavvıflar vardır. Böylelikle kitapta tasavvufun aslında İslam'ın ilk dönemlerinden beri var olduğu değinilmek istenmiştir.

Daha sonra ise zühd dönemi olarak anlatılan dönemde ortaya çıkan önemli tarikatları incelenip onuncu yüzyıl Selçuklu dönemine gelip günümüz için önemli bir konu olan Türklerin nasıl Müslüman olduğuna değinilmiştir. Bu bölümde dikkat çeken en önemli husus Türklerin Müslümanlığı kabul etmesindeki en önemli etkenlerden birisinin tasavvuf olduğu yorumunu çıkarabiliriz. Bunu şuradan anlayabiliriz; Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce Gök-Tanrı inancına mensup oldukları için ve bu inanç içerisinde Şamanizm'in büyük bir etkisi görülmektedir. Türkler Müslüman olduktan sonra İslami ritüellere göçebe hayatlarından dolayı tam anlamıyla adapte olamamışlar ve eski inançlarında hayatlarının bir parçası olan bu eksikliği tasavvuf ile kapatmışlardır. Bu yüzden tasavvufun Türkler için önemli bir yer tutar. Bu bölümde daha sonra Osmanlı kurulmadan önceki dönemde yaşamış Türk mutasavvıflarından bahsedilir, kısa kısa onların hayatları hakkında bilgiler verilmiştir, bunların isimlerinden birkaçını verecek olursak “Yunus Emre Hazretleri, Hazreti Mevlâna, Ahmet Gazali, Yusuf Hemedanî vs. gibi büyük Türk mutasavvıflarının kurdukları yollar ve hayatları hakkında bilgiler verilmiştir.

Daha sonra ise kitabın isminde de geçtiği gibi 14. yüzyıl dönemi anlatılmaya başlanmıştır. Kitabımızın üç ana bölümünde konular Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat ve Yıldırım Bayezid devri olarak sırayla anlatılmıştır. Yani ilk bölümde dini zümrelerin Osmanlı siyasi hayatına etkileri yukarıda saydığımız padişah sırasıyla anlatılırken, ikinci bölümde yine sırayla padişahların dini yaşantıları hakkında bilgiler verilmiştir. Olayların böyle kronolojik olarak anlatılması kitabın anlam bütünlüğü bozmamış ve okuyucu kitabı okurken anlamakta zorluk çekmemektedir. Şimdi bu bölümleri biraz açacak olursak ilk bölümde Osman Gazi döneminden başlayıp 14. yüzyılın sonuna kadar yaşamış dervişler hakkında yine kısa kısa bilgiler verilmiştir. Lakin bu bölüm diğer bölümlerden biraz daha detaylı ve önemli bilgiler içermektedir. Çünkü bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında dervişlerin ve tasavvuf yollarının öneminden bahsedilmektedir. Özellikle Vefâiyye Tarikatı ve bu tarikatın Şeyhlerinden biri olan Şeyh Edebalı. Bu konu hakkında bu büyük sufileri önemli kılan husus ise, ilk olarak günümüzde genel anlamıyla bir devletin kuruluşundan bahsederken sadece “şu tarihte, şu kişi tarafından kuruldu” olarak yazarız ve biraz basite indirgeriz. Bunun arkasındaki detayları pek incelemeyiz. Eğer Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki detayları incelersek işte Şeyh Edebalı kuşkusuz ilk sırayı alacak kişidir. İkincisi ise Türkler devlet kurdukları zaman, devletlerine bir kutsallık atfeder (hepimizin bildiği Osman Gazi rüyası gibi) burada da bu kutsallık Şeyh Edebalı üzerinden anlatılmıştır. Kitabın bu bölümünde Şeyh Edebalı'nın neden kuruluş dönemi isimleri içerisinde en ön planda olduğu dini ve siyasi olarak çok detaylı ve açıklayıcı bir şekilde anlatılmıştır. Daha sonra yine kuruluş dönemi içerisinde ve onu takip eden yıllar içerisinde yaşamış büyük Türk dervişleri, fakihleri ve gazileri hayatlarına kısa kısa değinilmiştir ve ayrıca bu zümrelerin yine Osmanlı dönemi kuruluşuna yaptıkları etkiler ve yararlar anlatılmıştır. Bunlardan birkaçına örnek verecek olur isek, ilk olarak Fakihler arasındaki en önemli kişi “Dursun Fakir'dir.” Kendisi Osman Gazi'nin bacanağıdır ve Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini Osman Gazi adına okumuştur, işte kendisine

böyle önemli bir görev verildiği için devlet ve halk tarafından sahip olduğu konum görülmektedir. Ayrıca kendisi Osmanlı Devleti'nin ilk kadısıdır, işte Şeyh Edebali'nin devletin kuruluşundaki önemini bir kez daha görüyoruz. Bu konu hakkında son olarak kitapta açıkça belirtilmese de okuyucuların çok rahat olarak çıkarabileceği bir anlam olarak Şeyh Edebali'nin kızlarını böyle önemli isimlerle evlendirmesi tesadüf olamaz. Kitapta Şeyh Edebali'nin kuruluş dönemindeki etkisi güzel bir şekilde anlatıldıktan sonra dervişler içinden bir isime değinecek olursak bu isim Yıldırım Bayezid döneminin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Emir Sultan'dır. Kendisi Yıldırım Bayezid'in damadı olup tasavvufi ilimlerde büyük bir ilme sahip olduğundan halk tarafından da çok sevilen bir şahsiyet olduğu dile getirilmiş ama kitapta onun en büyük özelliğinin hükümdar damadı olduğu için tasavvuf ricali ile hükümet arasında bir köprü görevi kurduğu dile getirilmiştir. Bu bölüm hakkında en son olarak ise değinilen iki konudan birincisi Osmanlı'nın kuruluşunda önemli rol oynayan müderrisler ve ilk medrese olan İznik Medresesi hakkında bilgiler verilmiş ve daha sonra Kuruluş dönemi gaza anlayışı ve ilk gazilerimizin hayatları hakkında bilgiler verilip bu bölüm bitirilmiştir.

Bundan sonraki bölümde yani ikinci bölümde ise ilk Osmanlı Padişahlarının dini yaşantıları, hangi tarikata bağlı oldukları ve bu ilişkilerin nasıl başladığı hakkında bilgiler verilerek başlanmıştır. Burada yine Padişahların ilişkileri ilk bölümden farklı olarak Ertuğrul Gazi ile başlanmış yine kronolojik sıralama ile Yıldırım Bayezid dönemine kadar incelenmiştir. Padişahların fakihler, dervişler ile olan ilişkisi incelenirken dini zümrelerle olan ilişkileri de incelenmiştir. Aslında birinci bölümde bu şahsiyetlerin hayatları biraz daha detaylı anlatıldığı için bu bölüm biraz pekiştirme mayetindedir. Lakin bu bölümün sonunda farklı olarak ise Osmanlı sosyal hayatı içerisinde önemli bir yer tutan vakıflar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler sırasıyla önce padişahların yaptırdığı yapılar ve daha sonra ise hanedan kadınlarının yaptırdıkları olmak üzere iki parça halinde incelenmiştir. Burada dikkati çeken husus ise kaynağını çok güzel belirterek Osman Gazi ve oğullarının yaptırmış olduğu ilk on vakıf isimleri verilmiştir ve bu vakıflar genel olarak köylerde kurulmuştur. Burada padişahlardan farklı olarak bir şehzadeye de yer verilmiştir. Bu kişi Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'dır. Kendisine yer verilmesinin sebebi ise hayır işlerine çok düşkün olduğu ve anılan dönemde birçok zümreye, şeyhe ve fakihe ihsanlar verdiğini yazmış ve ona ayrı bir parantez açılmıştır ve bu bölüm daha sonra Hanedan kadınlarının özellikle padişah eşlerinin kuruluş döneminde yaptırmış olduğu vakıflar hakkında bilgiler verilerek bu bölüm bitirilmiştir.

Üçüncü bölüm ise kitabın en kısa bölümü olmakla beraber bu bölümde biraz siyasi hayatın dışına çıkılarak dini zümrelerin sosyal ve kültürel hayattaki faaliyetleri güzel bir şekilde ele alınmıştır. İlk olarak bu zümrelerin bıraktığı eserler ve eğitim hayatları hakkında bilgiler verilerek fakihlerin ve dervişlerin eserleri incelenmiştir. Diğer taraftan ise bu bölümde en çok yer tutan konu iskân meselesidir. Özellikle Bursa'nın fethinden sonra Orhan Gazinin, Bursa çevresinde Turgut Alp, Geyikli Baba vs. gibi isimlere Uludağ çevresinde yerler vererek buradaki Türk nüfusunu arttırmak ve Türkleri buralara yerleştirerek burada kalıcılık esas alınmıştır. Bu bölümün en sonunda ise bu dini zümrelerin yaptırmış olduğu tekkeler, camiiler ve daha nice mimari yapılar hakkında bilgi verildikten sonra sonuç bölümü ile kitap bitirilmiştir.

Sonuç olarak bu kitap özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna etki dini zümreleri ve Osmanlı sufilîği hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Tarihe, özellikle tasavvuf tarihine ilgi duyan her tarihçinin bu kitabı okuması elzemdir. Çünkü kitapta sufilerin devlet içerisinde hem siyasi hem de dini faaliyetleri ve ayrıca bu sufilerin iktidar ile ilişkilerine değiniyor. Kendi fikrim olarak ise bu saydıklarımın daha önemlisi olarak gördüğüm bu kitap Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bu mezkûr zümrelerin kuruluşdaki rollerini ele almasını aslında bu zümreler içerisinde de Vefâiyye tarikatının üstlendiği rolü kitabın ana konusu olarak görmekteyim.

Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek

Jan Vansina

Ankara, Tün Yayıncılık, 2021, 284 Sayfa, ISBN: 978-605-74649-0-3

Fuat ACAR*

Jan Vansina'nın 1961 yılında yayımlanan *Oral Tradition (Sözlü Gelenek)* isimli kitabı etno-tarih alanında öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilmişti. Orijinali Fransızca olarak basılan bu kitap daha sonra İngilizce başta olmak üzere birçok dile de çevrilmişti (İspanyolca, İtalyanca, Arapça, Macarca). 1985'te basılan *Oral Tradition as History (Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek)* ise yazarın iki kitap arasında geçen yaklaşık çeyrek yüzyıllık sürede yaptığı araştırmalar ve bu araştırmalardan edindiği deneyimler sonucu ilk kitabında yaptığı esaslı değişiklikler ve hatta bazı bölümlerini yeniden kaleme alması sonucu ortaya çıkmış. 1985 basımlı kitabın Sayın Emre Teğın tarafından 2021 yılında yapılan çevirisine kavuşmak için çeyrek yüzyıldan fazla beklemek zorunda kalsak da buna değmiş.

Jan Vansina'nın Tün Yayıncılıktan çıkan kitabı takdim ve önsöz hariç yedi bölümden oluşmaktadır. "Süreç Olarak Sözlü Gelenek" başlıklı birinci bölümde kitaba esaslı bir giriş yapılıyor ve çalışmanın genel bir çerçevesi çiziliyor. Yazar üç kısma ayırdığı bu bölümün "İletilerin Üretimi" başlıklı birinci kısmında "Sözlü Gelenek" ifadesini hem sürece hem de sürecin ürünlerine uyguluyor. Süreci, iletilerin yok olacakları zamana kadar ağızdan ağza aktarılmaları olarak tanımlarken sözlü gelenek ürünlerini, kaynağını en az bir nesil öncesinden alan sözlü iletiler olarak tanımlıyor. Vansina'ya göre insanların üzerinde konuştukları her olay bir ileti üretebilir ve bu iletilerin zaman içinde tekrarlananları iletişim sürecini başlatabilir. Tekrarlanan bu iletilerden bizlere haber sunan iletişim ile mevcut olayların

* Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fuat.acar@hbv.edu.tr

yorumlanması şeklindeki iletişim tarihçinin özel ilgi alanına girer. Bu tür bilgiler görgü tanıklıklarından, söylencelerden veya öngörüler, rüyalar ve varsanılar (halüsinasyonlar) gibi içsel deneyimlerden gelir. Görgü tanıklığı kayıtları Vansina'ya göre tüm tarihin pınarı sayılır. Bu durumda, bilgi veren ya olaya bizzat katılmış olmalı ya da en azından gözlemlemiş olmalıdır. Durum böyle olunca, görgü tanığı ifadeleri her zaman kişisel bir deneyimdir ve sadece algıları değil duyguları da içerir. Yazara göre bu ifadeler kısmen güvenilirdir çünkü insanlar gerçekten gördüklerini veya duyduklarını değil görmeyi veya duymayı beklediklerini söylemeye meyillidirler. Bu yüzden tarihçileri tarihin yeniden inşasında bu açıklamaları kullanırken dikkatli olmaları konusunda uyarır.

Vansina'ya göre söylence veya rivayet kulaktan kulağa iletilir ve ortaya çıkabilmek için kendisini kabul ettirecek sansasyonel haberlerle ilgilenir. Bu durumda birçok söylencenin kitle iletişim araçlarına veya yazma kültürüne sahip olmayan ve konuşmanın tek iletişim aracı olduğu toplumlarda temeli olduğunu savunur. Yine de söylentilerin, rakiplerin hevesini kırmak veya destekçileri ateşlemek gibi amaçlara hizmet ettiklerinde pek de güvenilirmez olduklarını vurgulayarak pratikte yanlış söylencelerin çoğunun söylenceden beklenen sonuçlar elde edilemediğinde yok olmaya başladığını belirtir. Yazara göre yalanlanmayan ve birbiriyle çelişmeyen söylenceler hayatta kalır ve önce sözlü tarihin, sonrasında ise sözlü geleneğin bir parçası olur. Vansina, söylence temelli geleneğin olayların bizzat kendisinden çok meydana geldiği dönemin zihniyeti hakkında bilgi verdiğini tartışarak konuyu toparlar.

“Sözlü Geleneğin Dinamik Süreçleri” ile ilgili ikinci kısımda Vansina iletilerin, onları meydana getiren neslin ötesine geçtiklerinde sözlü gelenek haline geldiklerini savunarak mevcut gelenekler arasında, iletilerin ilerideki evrimlerine göre farklı sınıflandırmalar yapar. Yazar bu kısmı sözlü gelenek kategorilerini ezberlenmiş anlatım, tanıklıklar/kayıtlar, efsaneler ile masallar, atasözleri ve deyimler olarak sıralayarak tamamlar ve 39 ila 56'ncı sayfalar arasında bunları detaylandırır.

“Tarihin Kaynağı Olarak Sözlü Gelenek” başlığını verdiği üçüncü kısma Vansina sözlü geleneği: *“geçmişin ötesine günümüz nesillerine bildirilen ifadelerin sözsözsel iletileri”* şeklinde tanımlayarak giriş yapar. “Kantı Olarak Sözlü Gelenek” bahsinde ise kayıt ve gözlem arasında bir bağlantı olması gerektiğini, aksi takdirde ortada tarihsel bir kanıt da olmayacağını savunur. “Neyin kanıtı ” sorusunu yanıtlarken de yalnızca kayıtların doğrudan olayları, nadiren de şiirleri kanıtladığını belirterek, masalların olaylardaki inançlar hakkında gözlemleri iletirken gerçeğe yakın bir ortam yaratarak olay hakkında bilgiler vermesine rağmen tarihçiler tarafından ihmal edilmesinden yakınır.

Sözlü geleneklerin tanımlandığı birinci bölümden sonra “Gösteri, Gelenek ve Metin” başlıklı ikinci bölümde yazar sözlü geleneklere kanıt kurallarının uygulanması ve geleneğin, kendisinden kaynaklanan bir metinle olan ilişkisi konuları üzerinde duruyor. Vansina'ya göre yazılı bir belge üzerinde çalışan tarihçinin görevi belgeyi bulup okumaya başladığı anda kendini gösterir. Tarihçi ancak belge ile ilgili “gerçek mi, sahte mi, kim tarafından ve ne zaman yazıldı” gibi sorular cevaplandırılabilirdiğinde belgenin içsel analizine devam edebilir. Sözlü gelenek çalışan tarihçiler için de belge analizi öncelikli olsa da durum çok farklıdır ve çoğu zaman tarihçi, gelenekleri kayıt altına alarak belgeyi bizzat kendisi yaratır ve

o artık yaşıyan geleneğin kayıt edicisi rolündedir. Burada temel soru şudur: Metnin ilgili geleneğin belirli bir icrasıyla ilişkisi nedir ve bu icranın gelenekle bir bütün olarak ilişkisi nedir? Vansina'ya göre ancak metnin icrasının nasıl olduğu belli olduğunda iletinin içeriği hakkında bir analiz başlayabilir. Yazar bu bölümde geleneklerin sonraki nesillere aktarımında gösterinin ve gösterinin icrasının önemini Afrika toplumlarından örneklerle anlatıyor. İcrayı bütün geleneklerin normal ifadesi olarak belirttikten sonra İcranın çoğaltılmasında kullanılan kavramlara yer veriyor. Geleneklerin kaydedilmesinde kullanılan yöntemlerden bahsettikten sonra görüşmeleri, bilgi aktarımı gerçekleşirken karşılıklı yarar sağlanan bir süreç olarak değerlendiriyor. Araştırmacı ile katılımcı arasında herhangi bir sosyal ilişki kurulamadığı takdirde verilecek bilginin minimum düzeyde kalacağını, baskı altında alındığı izlenimi vereceğini ve bilgi alışverişine uygun bir ortamın olmadığı düşünüleceğini savunuyor.

“İletiyi Almak” başlıklı üçüncü bölümde Vansina kayda geçmiş iletilerin içeriğini analiz etmeye ve iletilerin ne anlama geldiği sorusuna tatmin edici bir yanıt bulmaya çalışıyor. Yazar, konuyla ilgili olarak Mali'den (Yukarı Volta) verdiği bir örnek kaydı analiz edebilmek için bölüm, olay örgüsü ve konum kavramlarından yararlanıyor ve bu kavramların her anlatının içyapısını keşfetmek için gerekli olduğunu savunuyor. İletilerin detaylarının icra esnasında ses tonunda veya vücut dilinde iletildiğini, metne aktarılırken bu detayların kaybolduğunu belirten yazar bu nedenle icra üzerinden değil de metin üzerinden çalışan bir araştırmacının bozulmuş bir iletiyle çalışmak zorunda kaldığını savunuyor. Araştırmacının çalıştığı dili iyi bilmesinin, onun çalıştığı alanda iletilerin görünen ve tasarlanan anlamlarını birbirinden ayırmasını kolaylaştıracağını belirten yazar bu ayırım yapıldıktan sonra araştırmacının artık iletiyi eleştirmeye hazır olduğunu ve onu analiz edebileceğini belirtmektedir. Bu analiz de iki aşamada gerçekleştirilecektir. Birincisi, bugünün ve geçmişin sosyal faktörlerini ayırt ederek bunun tarihsel içeriğin değişmesine yol açıp açmadığını ortaya koymak, ikincisi ise toplumun ortak kültürel mirasının ve geleneklerinin yanı sıra üzerinde çalışılan iletinin etkileme ve biçimlendirme şekillerini incelemek.

“İleti Sosyal Bir Üründür” başlıklı dördüncü bölüme yazar tüm iletilerin sosyal bir ürün olduğunu dolayısıyla sözlü gelenek iletilerinin, içerilerinde “sosyal yüzey” barındırdıklarını belirterek giriş yapıyor. İletilerin anlatıldıkları toplumun üyeleri için oldukça önemli olduğunu, öyle olmasaydı iletişimin konusu olmayacaklarını savunuyor. Geleneğe ait tüm iletler, günümüzde söylendiği için kayda geçirildiklerinde günümüz toplumundan şiddetle etkilenirler ve bu yönüyle sosyal baskı bir iletinin içeriğini değiştirebilir. Bu yüzden herhangi bir iletinin yorumlanmasında bu etkilerin nasıl hesaba katılacağı iyi değerlendirilmelidir. Bazı sosyologlar daha da ileri giderek sözlü gelenek içeriğinin yalnızca bugünün sosyal ürünü olduğuna inanmaktadır. Sosyologların bu düşüncesini Vansina abartılı bulur ve böyle olsaydı sosyal hayal gücünün icat edilecek materyali bulamayacağını ve kültürel sürekliliğin sağlanamayacağını savunur.

“İleti Kültürü İfade Eder” başlıklı beşinci bölümde tüm iletilerin bir kültürün parçası oldukları ve o kültürün temel bilişsel terimleriyle algılandıkları için yorumlama yapılırken bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiği önerilmektedir. Zaman, mekân, tarihsel gerçek ve tarihsel nedensellik kavramları üzerinden kültürün iletler üzerindeki etkisi üzerinde durulmakta, tarihçiler için yalnız

amaçlanan anlamların değil, imgelem ve klişe gibi anlam bağlamları olarak adlandırılabilir kavramların ve bunların amaçlanan dolaylı anlamlarının incelenmesinin de önemi vurgulanmaktadır.

“Bilgiyi Hatırlama Geleneği” başlıklı altıncı bölümde Vansina standart kanıt/bulgu kurallarını sözlü iletilere uygulamaya çalışmaktadır. Kitaba böyle bir bölüm eklemesinin ana sonucunu da sözlü geleneklerle ilgili çoğu bilginin ayrı paketlerde bulunmakla birlikte tek bir havuzdan –hafıza havuzundan- çekilmesi olarak açıklamakta ve bu nedenle normal kanıt kurallarının ötesine geçmek gerektiğini savunmaktadır. Bu bölümde yalnızca sözlü geleneklerle ilgili kayıtlı iletilerin yapısı değil, hafızalardaki sözlü gelenek grupları da ele alınmakta ve hafızalardaki geleneğin bilgi külliyyatında nasıl bir akış gösterdiği incelenmektedir. Bu bölümde tartışılan bir başka konu da tarih için esas teşkil eden kronolojinin nasıl oluşturulacağıdır. Çünkü yazara göre geleneklerin derinliği doğrudan tarihlenemez, sadece gelenekle ilgili bir icranın kaydı veya bilgi kaynağının ifadesi tarihlendirilebilir. Kronoloji bir takvime dayandırılmak zorunda değildir, yalnızca olay ve durumların göreceli sıralaması da yeterli olacaktır. Ancak bir şeyin tarih olabilmesi için kronolojisinin de olması gerekmektedir. Bu nedenle Vansina bu bölümde sözlü toplumlarda zamanın nasıl ölçüldüğünü, ardından hafızanın bu sekansla nasıl ilgilendiğini ve son olarak da kronoloji oluşturmak için hangi sözlü kaynakların kullanılacağı hususlarını ele almaktadır. Bu bölümde ayrıca listeler ve şecereler de tarihleme amacıyla incelenmektedir.

“Sözlü Geleneğin Değerlendirilmesi” başlıklı yedinci bölümde kitabın genel bir değerlendirmesi yapılıyor. Öncelikle sözlü geleneklerin sınırlamalarını ele alan Vansina, sonrasında sözlü geleneklerin kaynak olarak benzersizliklerinin neler olduğunu ve uygun olduğunda kaynak olarak sözlü geleneklerin neden görmezden gelinemeyeceğini izah ediyor. Sözlü gelenek olmasaydı dünyanın önemli kısmının geçmişiyile ilgili bilgi sahibi olunamayacağı gerçeğini vurgulayan yazar bunun ne sözlü ne de yazılı geleneği birbirine karşı üstün yapmayacağını söylemekten de geri kalmıyor. Sözlü geleneklerin sınırlamalarını ve kronoloji sorunları karmaşıklaştığında güvenilirlik derecelerinin düşeceğini kabul eden Vansina yine de yazma geleneğinin olmadığı toplumlarda sözlü geleneklerin tarihin yeniden inşasında tüm yükü taşıması gerektiğini savunuyor.

Sonuç olarak Vansina bu eserde mantıksal bir düzen ve sıra ile insanların kendilerinin veya başkalarının deneyimlerinden iletileri nasıl ürettiklerini, bu iletilerdeki materyalleri nasıl seçerek ve yeniden formüle ederek formel ve informel bilgiye dönüştürdüklerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Eserde kullanılan dilin sözlü gelenek konusuna yabancı tarihçilerin konuyu rahatlıkla kavrayabilmelerine olanak sağlayacak ölçüde basit olmadığını söylemek gerek. Bunun yazardan mı yoksa çeviriden mi kaynaklandığını kestirebilmek güç. Her bölümde sıkça karşılaşılan hatalı yazılmış sözcüklerin fazlalığı, kitabın editörlük ve basım aşamasının aceleye getirildiği izlenimini veriyor. Her tercüme eserde rastlanan anlam bozuklukları ve havada kalmış izlenimi veren cümleler bu kitapta da mevcut olmakla birlikte yine de başarılı bir tercüme olduğunu söylemek mümkün. Eserin sonunda kavramlara ulaşmayı kolaylaştıracak alfabetik bir indeksin olmaması da önemli bir eksiklik olarak göze çarpıyor. İçerik açısından bakıldığında ise Jan Vansina'nın sözlü gelenek ile ilgili metodolojinin temel noktalarını ortaya koyduğu bu eser için, sözlü kaynakların kullanımı ile ilgilenen tüm tarih, antropoloji, folklor ve etno-tarih araştırmacılarının

yararlanabileceği benzersiz bir kaynak olduğu değerlendirmesini yapmak yanlış olmaz. Böylesine değerli bir eseri dilimize çevirerek araştırmacıların kullanımına sunan Sayın Emre Teğin ile basımını gerçekleştiren Tün Kitap çalışanları da teşekkürü fazlasıyla hak etmektedir.

Sarayın Terzileri 16-18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri

Bahattin Yaman

İstanbul, Kitap Yayınevi, 2018, 79 Sayfa, ISBN 978-605-105-180-2

Fatih Yusuf TANUĞUR*

Kitabımızın yazarı Bahattin Yaman, lisans ve yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesinden alırken doktora eğitimini Hacettepe Üniversitesinde tamamlamıştır.

Kitap, “16-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Erkanı Kıyafetlerini Üreten Birimler” başlığı altında TÜBİTAK’a proje olarak sunulmuş, 1 Şubat 2009 tarih ve 108K559 proje numarası ile kabul edilerek desteklenmiştir. Kitap bu projenin sonuç kısmının gözden geçirilmesi ile ortaya çıkarılmıştır.

Ön söz kısmında kıyafetin insanlık ve Osmanlı toplumundaki yeri, padişahın giymiş olduğu kıyafetler, sarayda kıyafetleri üreten teşkilatın 19. yüzyılda kaldırılarak yerine Batı’dan terzilerin getirildiği, bu teşkilatın birimlerinin sınıflandırılmasından bahsedilmiştir.

Giriş kısmında Osmanlı Devleti’nde ölen padişahların giysilerinin saklanarak kıyafet geleneğinin korunduğu ve günümüzde kıyafet kültürünü izlememizi sağladığı, padişahların aksine padişah eş ve saray kadınlarının kıyafetlerinin saklanmadığı, kıyafetlerin temizliğinden sorumlu çamaşır yıkayıcılar isimli grubun bulunduğu, çalışmada kıyafet birimlerini incelemek için 152 defterin kullanıldığı, hassa hil’at terzilerini incelemek için 80 defterin kullanıldığı, kayıtlarda bulunan bilgiler, kıyafet kültürünün 3 asır boyunca bozulmadığı, kıyafetlerin kimler için hazırlandığı, padişah eşleri ve cariye kıyafetlerinden söz edilmiştir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. “Birimlerin Çalışma Sistemi” isimli birinci bölümde, Saray ehl-i hıref

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, fatihyusuftanugur@gmail.com.

teşkilatında devşirmelerden alınan elemanların 16. yüzyılda arttığı, bu elemanların genellikle Balkanlardan devşirildiği, alınan elemanların küçük yaşlarda olduğu, devşirme sistemine göre alınan elemanların zaman içinde azaldığı, sanata eli yaktın kişilerin kullanılarak yüksek ücretler ile istihdam edildikleri, teşkilatların eleman alımı ve terfi gibi işlemlerin hazinedarbaşının vazifelerinin arasında bulunduğu, kıyafet siparişlerinin de hazinedarbaşı tarafından verildiği, ücretlerin kişiden kişiye göre değiştiği, elemanların yeteneğine göre ücretlerin verildiği, eğer kişi kendisini geliştirir ise ücretinin de artırıldığından söz edilmiştir.

“Hâssa Kumaş Üretim Birimleri” başlıklı ikinci bölüm sekiz kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında ipeklerin Bursa’da üretildiği, daha sonra devlet teşviki ile İstanbul’da saray atölyelerinde de üretilmeye başlandığı, gerekli malzemeleri üretmek için teşkilatların kurulduğu, sultan kıyafetlerinde ipek ve sırmanın ön plana çıktığı, ipekli kıyafetlerin özellikle devlet tarafından kontrol altına alındığı, kıyafetlerin üzerindeki desenlerin nakkaşhane tarafından uygulandığı, her dönemin farklı desenlerinin bulunduğundan söz edilmiştir.

“Hassa İpek İşleyenleri” isimli kısımda hassa ipek işleyenleri grubunun sarayın hem sanatçıları hem de terzileri olarak sınıflandırılabilceği, kıyafet dışında ipekten eşyaların da yapıldığı, padişah için ipekten ürünler, ipeğin Bursa’dan getirildiği ancak ihtiyaç halinde İran’dan da ipek temin edildiği, son dönemlere doğru çalışan sayılarının azaldığından bahsedilmiştir.

“Hassa Simkeşleri” isimli kısımda, grubun isminin defterlerde hangi isim ile bulunduğu, sim kelimesinin anlamı, grubun sadece kıyafetle ilgilenmediği, kıyafetlerde kullanılacak malzemeleri hazırladıkları, grubun eleman sıkıntısı çektiği ve Bursa’ya yetiştirilmek üzere eleman gönderildiği, sırmacı esnafının kendi arasında sınıflara ayrıldığı, sırmaların hazırlanış süreci, yüzyıllara göre sırma işinde çalışan esnafın sayısı, 18. yüzyılda sırmakeşlerin belirli şehirler dışında iş yapmasının yasaklandığından söz edilmiştir.

“Hassa Zerdüzlari” isimli kısımda, grubun isminin kayıtlardaki karşılığı, kelimenin Farsça anlamı, günümüz Türkçesindeki anlamı, zerdüzlerin simkeşlerin üretmiş olduğu malzemeleri kullanarak ürünler üzerine işledikleri, malzemelerin işlenme biçimleri, sırmanın en çok kumaşlar üzerinde kullanıldığından söz edilmiştir.

“Hassa Kemha Dokuyanları” isimli kısımda terziler dışında farklı kumaş üretim birimlerinin de bulunduğu, kemhanın anlamı, kemhanın hangi şehirlerde üretildiği, devletin sıkı bir şekilde kemha üretimini kontrol altında tuttuğu, kemha dokuyucularının yüzyıllara göre eleman sayısı ve unvanlarından söz edilmiştir.

“Hassa Kadife Dokuyanları” isimli kısımda kadife kumaşının kemha kadar ilgi görmediği, kadife dokuyucuları için sarayda ayrı mekânlar tahsis edilse de kemha dokuyanlar kadar kalabalık ve uzun süreli olmadıklarından bahsedilmiştir.

“Hassa Nakışbendleri” isimli kısımda defterlere kemhacılar ile birlikte yazıldığı, nakışbend kelimesinin anlamı, grupta çalışan kişi sayısı, grubun unvanlarından bahsedilmiştir.

“Hassa Aba Dokuyanları” isimli kısımda grubun defterlerde hangi isimle geçtiği, aba teriminin ne anlama

geldiği, aba dokuyucularının görevi, abacılarla terziler arasında davalık sorunlar bulunduğu, zamanla elemanlarının azaldığından söz edilmiştir.

Üçüncü bölüm beş kısımdan oluşmaktadır. İlk başlığı “Hassa Terzileri” olan bölümde hassa terzilerinin sarayın dikim işlerini üstlendikleri, padişahlar ile birlikte sefere gitmelerinin kanun olduğu, grubun maaş ödemeleri ve terfilerin hazinedarbaşının onayı ile birlikte yapıldığı, kaftanın Osmanlı halkı için milli bir kıyafet olduğu, kaftan ile birlikte giyilen kıyafetler, tılsımlı gömleklerin hazırlanışındaki aşamalar, terzilerin atölyeleri, terzilerin kayıtlardaki yeri, terzilerin kadroları ve aldıkları maaşlar, terzilerin içerisinde bulunan imam ve müezzinlerin cemaatle çalışanların namazlarını kıldırmakla görevli olduğu, diğer gruplara imam ve müezzin istihdam edilmezken terziler için istihdam edilmesinin sebebinin Hz. Peygamber’in hırkasına hürmetten olduğu, terzilerin diktikleri kıyafetler, Ramazanın 15’inde basmacıların destimal ürettikleri, müteferrikaların görevleri, terzilerin yüzyıllara göre eleman sayısından bahsedilmiştir.

“Hil’at Terzileri” isimli kısımda hil’atın kelime anlamı, kimlere verildiği, neler verildiği, geleneğin nereye dayandığı, Osmanlı devletinde hil’atın ne anlama geldiği, geleneğin kaldırıldığı zaman, resimlerde hil’at verme geleneği, kayıtlarda hil’at terzilerinden söz edilmiştir.

“Hassa Kürk Terzileri” isimli kısımda grubun kayıtlardaki ismi, kürkün padişah giyiminde önemli bir yeri olduğu, her padişahın farklı bir kürk çeşidini tercih ettiği, ihtiyaç olduğunda dışarıdan kürk ithal edildiği, grupta yüzyıllara göre çalıştırılan eleman ve maaşlarına yer verilmiştir.

“Hassa Başlıkçıları” isimli kısımda kayıtlarda başlıkçılar, başlık çeşitleri, başlıkları hazırlayan esnaf sayısı, başlıkların hazırlanış biçimi, başlıkların kaftanlar gibi korunmadığı ve bunun sebebinin diğer kıyafet biçimlerine göre korunmasının daha zor olduğu, başlıkçılarda yüzyıllara göre çalışan eleman sayısı, sorguç kullanımı ve üretiminden bahsedilmiştir.

“Hassa Çizmecileri” isimli kısımda grubun kayıtlardaki adı ve anlamı, grubun sadece çizme değil ayağa giyilen her türlü ürünü ürettiği, çizme için en önemli ürünün deri olduğu ve bunun için sarayda tabakhanenin bulunduğu, kayıtlarda çizmecilerin yeri, deri sürtünmeye dayanıklı bir malzeme olmadığından nalça denilen madeni bir koruyucu ile çözüm üretildiği ve Osmanlı Nalçacılar grubunun oluştuğundan bahsedilmiştir.

Değerlendirme kısmında, Osmanlı kıyafetlerinin kalitesine bakıldığında bu kalitede ürünlerin üretilebilmesi için takım çalışmasına ihtiyaç duyulduğu, yüzyıllara göre çalışanların durumu, birimlerin kimler için üretim yaptıkları, Osmanlı’da II. Mahmud ile Avrupai kıyafet modasının başladığı, kayıtlarda terziler ve kıyafetler hakkında yeterince bilginin olmadığından bahsedilmiştir.

Bu ayrıntılı kitap, resim, istatistik ve tablolarla zenginleştirilmiş. Eğer Osmanlı terzileri ve kıyafet üretimini merak etmiyorsanız okumanızı tavsiye etmiyorum.

Dünyada Tarihçiliğin Gündemi

Ed.Ahmet Şimşek

Yeni İnsan Yayınları, İstanbul 2020, 232 sayfa, ISBN:978-605-7764-46-1

Can Tankut ESMEN*

Ahmet Şimşek'in editörlüğünü üstlendiği ve “*Dünyada Tarihçiliğin Gündemi*” başlığını taşıyan çalışma, bu yayının kritiği metninin inceleme konusudur. Eser, seçilmiş on ülkenin tarihçiliğinin son 20-25 yılına dair bir araştırma ve değerlendirme ortaya koymak iddiasındadır. Bu durum Türkiye’deki tarihyazımı çalışmalarına bakıldığında, gelinen yeni bir merhaleye ulaşıldığını işaret etmektedir. Türk tarihçiliğindeki içe dönüklüğün, tarihin çoğu kez biz bize propagandasına dönüştüğü tarihyazımı; artık “onlar” üzerine düşünen, dışarıda neler olup bittiğine ilgi gösteren ve dışarıyı değerlendirme iddiasında bir hüviyete ulaşmıştır. Söz konusu dışı bakışın somut tezahürlerinden bir tanesi de, çeşitli milletlerdeki tarih anlayışları ve tarihyazımı geleneklerini inceleyen müstakil çalışmalardır. “*Dünyada Tarihçiliğin Gündemi*” adlı çalışma benzer bir gayretin sonunda ortaya çıkmış önemli bir eserdir. Çalışma Kasım 2020 tarihinde, İstanbul’da, Yeni İnsan Yayınevi bünyesinde neşredilmiştir. İlgili ülke tarihçiliğini tanıyan, bir vesile ile bağ kurmuş olan ve akademik teamüllerine hâkim olan Türk tarihçilerin hazırladığı çalışma on bölümden oluşmaktadır. Çalışmada yazarlar sırasıyla; *ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İran, Çin, Rusya, Mısır, Japonya ve İspanya* örneklerine eğilmektedir. Burada her yazar, benzer şekilde, ülkedeki tarihçiliğin gündemi nedir sorusunu sormuş ve esas olarak bu soruya cevap aramıştır. Eser bu yanıyla okuyucuya, yeni birçok bakış açısı kazanma imkânı sunmaktadır: Yurt dışında tarihçiliğin nasıl tekâmül ettiği ve haldeki durumu, Türk tarihçilerinin bakışıyla dışarısının nasıl algılandığı, Türkiye dışındaki

* Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne, cantankutesmen@gmail.com.

tarihçilik örneklerinin birbirleri ile mukayeseli biçimde incelenebiliyor oluşu bu kazanımların en önemlilerindedir.

Bu yayın kritiği yazısında; her bir bölüm, müstakil birer çalışma olarak kabul edilerek, kendi içeriği ve kurgusu bağlamında tanıtılıp değerlendirilecektir. Başlangıçta yazılan metinler şeklen betimleyici bir biçimde ortaya konulacak, paragrafların devamında, ilgili yazıyı yazın ekseninde değerlendiren ve öne çıkan olumlu/olumsuz yanlarına vurgu yapan cümleler takip edecektir. Eserin bölümlerinin kritiği bittikten sonra; çalışmanın bütününe yönelik son değerlendirme ise sonuç kısmında yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü Zahit Atçıl tarafından kaleme alınmakta ve “*Amerika’da Tarihçilik Gündemi*” alt başlığını taşımaktadır. Atçıl, bölüm yazısına ABD’deki tarihçiliğin genel görünümü ve ilgi alanları üzerine bir değerlendirme ile başlamıştır. Ülkedeki tarihçiliğin kalbi olarak ifade edilebilecek *American Historical Association*’ın yayın organı olan *American Historical Review* dergisi; tarihçiliğin ilgi alanları olarak ifade edilen konuların sayısal verilerle ortaya konulmasında kerteriz olarak kullanılmıştır. Yazarın da ifade ettiği üzere, bu dergide yayınlanan kitap tanıtımları üzerinden tarihçiliğin eğilimleri yakalanmaya çalışılmıştır. (s. 16) Bölümün seyrine bakıldığında, yukarıda anılan dergiden sağlanan kantitatif verilerin, tablolar vasıtasıyla işlenmesi ile devam ettiği görülmektedir. Bir başka köklü dergi olan *The Journal of American History*’deki makaleler üzerinden de tarihçilerin eğildiği meseleler ve metodolojik tartışmalar tabloluşturulmuştur. Burada özellikle, tarihçilikteki yeni eğilimlere, spor tarihine, dijital tarihçiliğe verilen yer; Türkiye’deki tarih camiasına ufuk açabilme ihtimali itibarıyla önemlidir. Yazar, çalışmasının son kısmında ise ABD’deki Türk tarihi araştırmalarının son yirmi yıl içerisindeki muhasebesini yaparak bölümü nihayetlendirmiştir. Çalışmanın okuyucu nezdinde göze çarpan ilk özelliği, ABD’deki tarih çalışmalarını ve eğilimleri raporlamaya yönelik yaklaşımıdır. Bu durum, bölüm içerisinde ulaşılmak istenen veriye hızlı bir biçimde erişebilmeyi sağlarken, diğer yandan akılda kalıcılık ve ABD tarihçiliğine dair genel çerçeve zihinlerde nispeten zor yer edinebilmektedir. Makale, Türkiye’de oldukça kısıtlı olan ABD tarihine dair yazının karşısında, büyük bir boşluğu doldurmaya aday konumdadır. Daniel Woolf’un “*Tarihin Küresel Tarihi*”, Ernst Breisach’ın “*Tarihyazımı*” gibi ansiklopedik çalışmaları içinde bölüm aralarında bahis konusu edilen bir ABD tarihçiliğinden söz etmek mümkündür. Buna ilave olarak, ABD, her ne kadar Jo Guldi’nin “*Tarih Manifestosu*” ve Lynn Hunt’ın “*Küresel Çağda Tarih Yazmak*” adlı eserlerinin çevirileri ile güncele dair sorunlarıyla Türk okuyucunun karşısına çıkmış olsa da; Atçıl’ın metnindeki odaklanmış anlatım yazına hatırı sayılır bir katkı sunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü Fatih Durgun tarafından kaleme alınan “*Milli Tarih Yazımı ve Global Tarihçilik Açısından 2000’li Yıllarda İngiliz Tarihçiliğinin Gündemi*” başlıklı kısımdır. Yazısında Durgun; İngiliz tarihçiliğini, geleneksel ada merkezli çizgisi üzerinde şekillenen milli tarihçilik ile tüm dünyada eş zamanlı olarak gelişmekte olan küresel yaklaşım arasındaki çatışma ekseninde ele almaktadır. Metinde önce geleneksel İngiliz tarihçiliğinin gelişimi konu edilmiş daha sonra ise küresel tarihçilik ile hangi noktalarda çatışma yaşadığı ortaya konulmuştur. Geleneksel tarihçiliği; ada merkezli bir tarih anlayışına (dolayısıyla modern dünyada ilkleri meydana getirme payesine erişen ve dünyanın geri kalanını modernleştiren bir İngiltere mesajının güçlü olarak verildiği) sahip olması itibarıyla değerlendiren yazar,

küreselleşen dünyada gelişen yeni tarih anlayışlarının ise İngiliz tarihçilerinin sahip olduğu, İngiliz/Ada tarihinin istisnailiği düşüncesinden uzaklaştırmaya başladığını ifade etmektedir. Ancak bu değişim hala tam manasıyla gerçekleşmiş değildir ve netice karşımızda olan, yazarın beyanıyla, İngiliz tarihçiliği ile küresel tarihçiliğin esnek birlikteliğinden ibarettir. (s. 51) Bu noktada yazının, özellikle Türkçeye kazandırılmış çeviriler vasıtasıyla iyi bilinmekte olan, İngiliz Marksist ekolü (ki Thompson, Hill gibi tarihçiler ilk akla gelenlerdir), dışında kalan kısma dair ortaya koyduğu bilgilerdir. Tek noksan olarak ise İngiliz popüler tarihçiliğine değinilmemesi olarak sayılabilir. Bilindiği üzere, o da Simon Schama ve son yıllarda ise Yuval Noah Harari tarafından temsil edilmektedir. Yine, meta anlatılar kurma geleneğini yeniden canlandıran isimlerin İngiltere tarihçiliğindeki temsilcilerinden olan Ian Morris de hatırlanabilecek isimler arasındadır. Ne var ki, tüm bu sınırlılıkların arkasında yazarın seçtiği ve sonuna kadar sadık kaldığı bağlamın yer aldığı da unutulmamalıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümü iki yazarlı bir makaleden oluşmaktadır. Necmettin Alkan ve Resul Alkan tarafından kaleme alınan “*Almanya’da Akademik ve Popüler Tarihçiliğin Gündemi*” başlıklı yazı ile Almanya’daki tarih yazıcılığı faaliyetleri konu edilmektedir. Burada ilk dikkati çeken yazarların akademik ve popüler metinler arasında gittiği ayırım olmaktadır. Son derece isabetli bir yaklaşımla, tarih yazıcılığı denildiğinde akademi tarafından genellikle yok sayılan popüler tarih çalışmaları da denkleme dâhil edilmiştir. Böyle bir yaklaşımın benimsenmesinde, zannımca, Necmettin Alkan’ın önceki çalışmalarında tarihi karikatürler bağlamında popüler tarihin unsurlarına yönelmiş olmasının etkisi bulunmaktadır. Makale, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Alman tarihçiliğinin gündemine odaklanırken öncelikle Alman tarihçiliğinin ilgi alanları ortaya konmuş, burada özellikle Yahudi Soykırımı ile alakalı çalışmaların ağırlığına dikkat çekilmiştir. Yazının devamında ise bir ara bölüm ile Almanların Türk tarihine olan alakalarına vurgu yapılmıştır. Buradan sonra incelenen örneklerde Türk tarihine yönelik çalışmaların öne çıkarılmıştır. Çalışma, akademik araştırmalar ve dergiler (popüler çalışmalar) başlıklı iki kısım ile devam ederek sonlanmaktadır. Yazının konuyu geniş bir perspektifle ele almada gösterdiği başarı, son iki başlıkta, Almanların yaptığı çalışmaların raporlanmasına dönüşmesiyle bir parça sönümlenmektedir. Ağırlıklı olarak Türk tarihi ekseninde çalışmalara değinilmesi de yazının açabileceği ufukları sınırlayan bir başka engel olarak karşımızda durmaktadır. Bununla beraber, Alman tarih yazıcılığının ya tarih felsefesi metinlerinin ya da Alman oryantalizmini konu edinen, bibliyografik metinlerin ekseninde şekillendiği düşünülürse; yazarların ne kadar mühim bir iş yapmış oldukları anlaşılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümü, Güneş Işıksel tarafından kaleme alınan ve “*21. Yüzyılın İlk Yirmi Yılında Fransa’daki Tarihyazımsal Yönelimler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*” başlığını taşıyan yazıdır. Yazıda kullanılan özlü dilin yanı sıra, tartışmayı salt tarih metinlerinin bir dökümü olarak ele almayıp, aksine Fransızların tarih hakkında ne düşündükleri sorusunun son yirmi yıldaki seyri üzerinden götürmesi itibarıyla beğeniyi hak eden bir kompozisyon karşımıza çıkmaktadır. Özellikle üzerine ciltler yazılabilecek *Annales* bahsini birkaç paragrafta, akıllarda herhangi bir soru işaretine mahal vermeden ifade etmesi, okuyucuları Fransız tarihçilerin zihinleri içerisindeki sorular üzerinden bir yolculuğa çıkarması anılmaya ve övülmeye değerdir. Çalışmanın bir başka önemli özelliği ise “*Tarih bir tür çağdaş*

edebiyattır” gibi Türkiye standartları için oldukça provakatif bir önermeyi ve önermenin sahibi Ivan Jablonka’yı gündeme taşımıştır. Yazının, son kısmında Fransa’daki Türk tarihine yönelik çalışmalara da kısaca değinen Işıksel, ülkedeki yenilikçi tarihçilerin disiplinler arası bir yaklaşımla, yeni bir tarih yazımını geliştirmeye devam ettiklerini söyleyerek bölümü sonlandırmıştır. Işıksel’in kaleme aldığı Fransa örneği, Türkiye’deki yazın itibarıyla gözlerden kaçırılmaya en müsait olanıdır; zira özellikle Annales ekolü ekseninde pek çok telif ve tercüme çalışma hâlihazırda mevcuttur. Öyle ki, bu tanınırlık ve hatta etkilenme Annales mensubu Türk tarihçilerin de ortaya çıkmasına neden olmuş, neticede bir “*Türkiye’deki Fransa*” tarih yazıcılığı meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Işıksel’in metni en dikkatle okunması ve hatırdaki tutulması gereken metinlerdendir. Zira, ormanın içinde farkedilmeyen bir ağaç olma tehlikesi en fazla bu makalenin üzerindedir.

Çalışmanın beşincisi olan “*Günümüz İran Tarihçiliği*” Saffet Afacan tarafından yazılmıştır. Bölüm, tarih düşüncesi ve 1979 İran Devrimi sonrası İran’daki tarih düşüncesi ekseninde kısa bir giriş, akabinde yeni bin yılda İran tarihçiliğinin gündemi ve İran tarihçiliğinde Türk tarihinin yeri temalarına odaklanmış iki ana başlıktan ve son olarak da bir netice kısmından oluşmaktadır. Konu bütünüyle ele alınırken, yapılan incelemeler özellikle üniversite çevrelerinin ortaya koyduğu çalışmalara odaklanmıştır. Dolayısıyla, üretilen tarihin merkezinde, İran’daki nev-i şahsına münhasır rejimin ve bu rejimin ortaya koyduğu resmî görüşün oldukça hâkim olduğu; bir başka deyişle İran İslam Devrimi’nin sonuçlarının belirleyici olduğu, bir tarih anlayışı söz konusudur. Yazar, bu noktada Meşrutiyet Devrimi’nin (1906) son yıllarda oldukça popüler bir konu olarak öne çıktığını, salt devrimlerin İran tarihindeki yerine yapılacak bir gönderme itibarıyla bu önemi kazandığını, ima etmektedir. (s. 96) Ortaya konan veriler göstermektedir ki, karşı karşıya olduğumuz İran tarih yazımı siyasi tarih anlatısına oldukça bağlı bir yapıdadır. Bunun arkasında; artarda değişen rejimlerin İran’ı sürüklediği, yeni kimlik inşalarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İran tarihçiliğinde Türkler bahsinde ise; Osmanlı-Safevî ilişkileri ve modernleşme tarihinde Atatürk temasının öne çıkan unsurlar olduğunun altı çizilmektedir. Diğer yazarlara kıyasla oldukça geniş bir sonuç yazmış olan Afacan, burada İran tarihçiliğindeki değişime vurgu yapmıştır.

Yazar:

“Her ne kadar bu metinde daha ana akım temalar üzerinde durulmuşsa da İran’da sosyal tarih, yerel tarih, çevre tarihi ve sözlü tarih gibi çeşitli alanlarda yapılan çalışmaların artmakta olduğu görülüyor. Ülkede son dönemlerde yaşanan çevre sorunlarının da tarihyazımına etki ettiği ve edeceği aşikârdır. Nitekim son yıllarda İran tarihçiliğinin teorik boyutlarına ilişkin yapılan tartışmaların gerek telif gerekse de tercüme eserler marifetiyle arttığı da görülmektedir.”

demektedir. (s. 108) Bu ifadelerde vücut bulan İran tasvirinin Türkiye’yi andırması da oldukça dikkat çekici bir benzerlik olarak karşımızda durmaktadır.

Kitabın altıncı bölümü, Kürşat Yıldırım tarafından kaleme alınmış olan “*Çin’de Tarihçiliğin Gündemi*” adlı yazıdan oluşmaktadır. Yıldırım, bölüme binlerce yıllık bir tarihçilik geleneğine sahip olan Çin’in, XX. yüzyıldaki tarihçilik sertüvenini özetleyerek başlamaktadır. Akabinde 2000’li yıllardaki değişimi; son derece isabetli bir biçimde, çeşitli temalara ayırarak incelemektedir. Yazar, bu temaları; Post-Modernist

Tarih, Yeni Sosyal Tarih, Bölgesel Tarih, Tarihi Antropoloji, Çin Rüyası Ekseninde Tarih, Küresel Tarih, Dünya Tarihi, Yeni Kurumsal ve Yeni Siyasi Tarih ve Çin Problematigi olarak ortaya koymaktadır. Topyekûn biçimde son dönem Çin tarihyazımının hem son dönem sorunlarını hem de yenileşme imkânlarını var eden bu temalar, yazar tarafında tafsilatlı biçimde açıklanmaktadır. Burada özellikle Çinli tarihçilerin düşüncelerinin aktarılması vasıtasıyla kurgulan anlatım ile okuyucu için, Çinli tarihçilerin zihinlerinde bir gezintiye çıkma imkânı doğmaktadır. Yazının devam eden kısmında “*Yeni Çağın İmkânları*” başlığı altında gelişen teknolojinin, dijital yayıncılığın ve yurt dışındaki üniversitelerde yetişen Çinli tarihçilerin Çin tarihyazımındaki dönüşüme olan etkileri vurgulanmaktadır. Yazar son kısımda ise Çin’de gerçekleşen Türk tarihi araştırmalarına yönelik bir seçki sunmaktadır. Burada, kendisinden önceki ve sonraki bölüm yazarlarının yapmadığı biçimde; Türk tarihini Osmanlı ve Cumhuriyet olarak sınırlamaması ve Hun döneminden itibaren başlamak üzere bütün bir Türk tarihi anlayışı içerisinde Çin literatürünü tahlil etmesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Sonuç kısmında Çinlilerin Çin kavramını tartışmaya kadar cesur bir yaklaşımla ve muazzam bir üretkenlikle başladıkları 21. yüzyılda dikkatle takip edilmeleri gerektiğini vurgulayan yazar, böylelikle anlatısını nihayete erdirmiştir. Çin tarihçiliği her ne kadar binlerce yıllık bir geleneğe sahip olsa da; Türkiye’de, sadece eski Türk tarihine yönelik çalışmalar yapan isimlerin, kaynaklarını tanıttıkları bölümlerde, son derece kısıtlı bir bakış açısıyla ele alındığı bilinmektedir. Joseph Needham’ın eseri *Doğulu İnsan ve Zaman*’ın çevirisi haricinde Çin tarih anlayışını konu edinmiş öne çıkan bir başka eser de bulunmamaktadır. Bu anlamda Yıldırım’ın makalesi, ulaştığı kapsayıcılık ile birlikte derinleşmesi gereken bir araştırma konusunun ilk adımı olarak düşünülebilir.

Çalışmanın yedinci bölümü Tibet Abak tarafından yazılmıştır. Başlığı “*Rus Tarihçiliğinin Gündemi: Yeni Bir Söylem İnşası*” olan metin, Rusya’daki tarih yazıcılığının güncel sorunlarına odaklanmaktadır. İlgili dönem tarihçiliğinin en büyük meşgalesinin Sovyetler sonrası yeniden yapılanma çabası olduğu, yazar tarafından işaret edilmektedir. Bu çabanın olumlu bir neticesi olarak; ikinci bin yılın sonunda, Rus tarihçiliğinin Batı tipi akademik tarihçilikle arasında olan kopukluğun giderildiğini söylenmektedir. Böylelikle Sovyet tarihçiliğinin tek sesliliği giderilerek, yerine çok sesli/çoğulcu bir tarih anlayışının geçirildiği ilave edilmiştir. (s. 139-140) Abak, kaleme aldığı bölümde; önce tarih anlayışının ortaya konduğu kurumları belirtmiş, akabinde ise Bolşevik Devrimi, Lenin, Stalin, Ukrayna ve Kırım ve Çarlık Rusya’sını öne çıkan temalar olarak işaretlemiştir. Bu noktadan sonra, metinde, Rus-Türk ilişkilerinin tarihine dair on iki sayfalık oldukça uzun bir bölüm yer almaktadır. Çalışmanın ağırlık merkezini Rusya’daki tarih anlayışından, Türk imajının ortaya konmasına doğru kaydıracak denli geniş olan bu kısmın, faydalı bilgileri ihtiva etse dahi, bir parça daha kısa olması beklenebilirdi. Çalışma, sonuç kısmında, Sovyetlerin tek sesliliğinden, Rusya’nın çok sesliliğine geçişe tekrar vurgu yapılarak sona ermektedir.

Çalışmanın sekizinci bölümü “*21. Yüzyılda Mısır’da Tarihyazımı: Darbeler ve Devrimler Arasında Bir Müsvedde Olarak Tarih*” başlığını taşıyan ve Hilal Görgün tarafından kaleme alınan yazıdır. Çalışmanın hemen başında Toynbee’ye ait olan “*Herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda diğer sosyal faaliyetler gibi tarih araştırmaları da bölgenin ve zamanın hâkim eğilimleri tarafından yönetilir.*” sözüne yer

verilmektedir. Metnin devamı hakkında oldukça açıklayıcı olan bu yazıdan sonra; tarihyazımına ve özelden de Mısır tarihyazımına dönük teorik bir giriş ile devam edilmektedir. Meseleyi 1952 Darbesi, Mübarek'in işbaşına gelişi, 2011 olayları, Müslüman Kardeşler yönetimi ve 2013'te Sisi'nin gerçekleştirdiği darbe, şeklinde dönemlendiren yazar; her dönemin münferit siyasi koşullarının tarihyazımını etkilediğini, netice tarihin ve tarihçinin değişimlere hızla uyum sağlayarak, şartlara göre kalem oynattığını ortaya koymuştur. Çalışmada, içeriğin işlenişi anlamında, diğer örneklere kıyasla fark yaratan bazı unsurlar da yok değildir. Bunlardan ilki, Mısır'da yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarına ayrılmış olan alt başlıktır. Her ne kadar verileri sıralamakla yetinilmiş olsa da bu deneme ile ince düşünüldüğü söylenebilir. İkincisi, önemli Mısırlı tarihçiler hakkında verilen kısa biyografik bilgilerden oluşan bölümdür. Bu kısım adeta, okuyucuya nefes aldırın ve siyasi bağlamdan bir parça uzaklaşmaya yarayan bir vaha olmuştur. Çalışma Mısır'da gerçekleşmiş olan Türk tarihi odaklı eserlere ayrılmış ve kısa bir özet halinde tanzim edilen bir bölüm ile son bulmaktadır. Türkiye'de Mısır araştırmaları yok değildir, fakat büyük çoğunlukla Mehmed Ali Paşa ve takiplerinin kurduğu Hidivlik ile Osmanlı arasındaki münasebetlere odaklanmaktadır. Türkiye'deki bu yaklaşımdan tarihyazımı da nasibini almakta ve ortaya çıkan metinlerde ağırlık dönemin kronik yazarlarına kaymaktadır. Bu noktada, Görgün'ün makalesi, Mısır tarihçiliğinin güncel dair sorunlarını kaleme alması ve yazarın benimsediği yaklaşım itibarıyla da Türkiye'nin sorunlarını hatırlatır bir mahiyette olması itibarıyla oldukça değerlidir.

Kitabın dokuzuncu bölümü Japonya ile ilgilidir. "*Japonya'da Modern Tarihyazıcılığı Akımları*" başlığını taşıyan bölüm Selçuk Esenbel tarafından kaleme alınmıştır. Yazıda öncelikle kısa bir giriş ile modern Japonya'nın kavramsal ve bağlamsal çerçevesi çizilmektedir. Bu noktada; gelenek, Tokugawa dönemi, Meiji Restorasyonu, Şinto dini ve II. Dünya Savaşı gibi oldukça mühim kilit taşları; her seferinde tarihyazımına olan etkileri ile ilintilendirilecek biçimde ele alınmıştır. Özellikle 1900'ler sonrası dönemde; siyasi ideolojiler bağlamında (Marksizm/Milliyetçilik) gelişen teorik tarih çatışmalarından bahsedilen kısım oldukça kıymetlidir. Büyük Savaş sonrası dönemde ise tarihçilerin esas gündeminin; II. Dünya Savaşı'nda Japonların hem müsebbibi hem de mağduru oldukları derin travmalar ile mücadele etme çabası olduğu vurgulanmaktadır. Burada sorumluluğu peşinen yüklenen anlayıştan, sorumluluğu paylaştıran ve Japonların yükünün hafifleten bir anlayışa doğru kayma yaşandığının tespiti de Asya'nın Doğu kıyılarının barış ve esenliği adına zihinlerde kimi soru işaretlerini ortaya çıkarmaktadır. Esenbel, bölümü sonlandırırken Türk tarihçiliği ile alakalı acı bir gerçeğe de Japonya üzerinden gönderme yapmaktadır:

"Bugünkü geldiği noktada Japon tarihçiliğinin Türkiye'ye nazaran çok daha gelişmiş bir Dünya tarihi çerçevesi içinde araştırma ve eğitim verebildiği görülmektedir. Japon üniversitelerinin, ülkemizde Bilkent Üniversitesi'nde Halil İnalçık Hoca'nın kurduğu tarih programının dışında neredeyse hiç gelişmemiş bir Batı tarihçiliğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır." (s. 207)

Japonya üzerine okumak her zaman ilginçtir fakat sadece akabinde dönüp kendi ülkeniz hakkında düşünmek kaydıyla anlamlı olabilir. Bu okuma, Esenbel'in kaleme aldığı yazı denginde başka çalışmaların henüz yapılmadığı da düşünüldüğünde, ayrıca bir şanstır da.

Çalışmanın onuncu ve son bölümünde ise Tufan Turan tarafından kaleme alınmış olan "*İspanya'da*

Tarihçiliğin Gündemi” başlıklı makale yer almaktadır. Bu yazıda, tıpkı Atçıl’ın makalesinde olduğu gibi, seçilen yayın organları incelenmiş ve tarihçilerin eğilimleri sayısal veriler ve tablolar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. 2000 yılı milat olarak alınarak akademik karakterli *Hispania-Revista Espanola de Historia* ve *Historia Contemporanea* dergileri ile popüler tarih karakterli *Historia y Vida* ve *Clio-Revista de Historia* dergilerinin toplam 550 sayılık külliyatı incelenmiştir. Dergilerde çıkan makalelerin başlıklarından hareketle, ilgi alanlarının tasnifine yönelik yapılan çalışmanın oldukça “net” sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir. Bununla birlikte yazının bir takım eksiklikleri de yok değildir. Örneğin, ortalama bir İspanyol tarihçisinin tarih anlayışının ne olduğu, konuların dağılımını hangi faktörlerin belirlediği gibi zihniyet temelli sorulara cevap bulmak maalesef mümkün olmamaktadır. Çalışmanın son kısmında, ismi zikredilen dört dergi içerisinde bir filtreleme daha yapılmış ve neticede Türk tarihi ile ilintili çalışmalar görünür kılınmıştır. Akademik çalışmalarda 4 adet, popüler yayınlar arasında ise 18 adet makalenin Türk tarihi ile bağlantılı oluşu, İspanyol tarihçiliğinde Türk tarihine karşı var olan bir kayıtsızlık şeklinde değerlendirilebilir. Buna ek olarak, yazarın İspanyol tarihçiliğinin aşırıya kaçan bir içe dönüklüğe sahip oluşu yönündeki tespiti de; İspanya tarihyazımı hakkında fikir veren yararlı değerlendirmelerden bir tanesi olarak sayılabilir.

Ahmet Şimşek’in editörlüğünde ortaya çıkmış olan *Dünya’da Tarihçiliğin Gündemi* adlı eserin genel görünümü kısaca bu şekildedir. Eser, Türkiye’de tarihyazımı alanında çalışan isimlerin, dışarıya dönük, başka toplumların tarih anlayışlarına dair çalışmalar üretme gayesinin bir ürünü olarak tek ve oldukça kıymetlidir. Bu anlamda, yine Ahmet Şimşek’in editörlüğünde hazırlanarak yayınlanmış olan, *Dünyada Tarihçilik* ve *Dünyada Türk İmajı* adlı kitaplarla benzer bir çizgide olduğu söylenebilir. Bu çalışmayla, özellikle, *Dünyada Tarihçilik* örneğindeki, seçilen önemli bir tarihçiden hareketle bir anlayışın anatomisine ulaşma gayesi aşılarak, ulusal çapta ve yerleşmiş olan milli/toplumsal tarih anlayışı ekseninde bir değerlendirmenin amaçlandığı daha yüksek bir merhaleye ulaşılmıştır. Elbette ki çalışma, her bölümü başka ismin kaleme almış olmasından kaynaklanan bir üslup değişkenliğine sahiptir. Bu noktada okuyucuya düşen, durumu bir engel, bir zayıf nokta olarak görmeyip, okumanın ağırlaştığı noktaları mola vesilesi olarak kabul etme naifliğini göstermek olabilir. Son olarak, çalışmanın editörüne ve yazarlarına tebriklerimi sunarken, küçük bir öneri ile de yazıyı noktalamak istiyorum: Bu çalışmanın mutlaka ama mutlaka devam ciltleri gelmelidir.

Deniz Gücü Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi

James Stavridis Çev. Nil Tuna, Varol Ataman

İstanbul, Epsilon Yayınları, 432 sayfa, ISBN-13: 978-6051738093

Murat ÇINAR*

Yazar, Emekli Amiral James Stavridis, ABD Deniz Harp Okulu mezunu ve 35 yıldan daha fazla bir süre ABD Donanmasında aktif olarak görev almış bir subaydır. Savaşlarda muhriplere ve uçak gemisi saldırı gruplarına komutanlık yapmış, dört yıldızlı amiral sıfatıyla yedi yıl, NATO Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanlığına seçilmiş ilk Donanma subayı sıfatıyla ise dört yıl görev almıştır. Donanma'dan emekli olduktan sonra, 2013 yılında, Tufts Üniversitesi, Fletcher Hukuk ve Diplomasi Fakültesi'ne dekan olarak atanmıştır. New York Times, Washington Post ve Atlantic gibi gazetelere küresel güvenlik meselelerine dair birçok yazı yazmıştır. Yazar'ın ailesinin kökeni Anadolu Rumlarına dayanmaktadır.

“Deniz Gücü: Dünya Okyanuslarının Tarihi ve Jeopolitiği” kitabı, emekli ABD Donanma amirali olan Stavridis'in ikinci kitabıdır. Eser, okyanusların önemini ve küresel güvenlik üzerindeki etkisini anlatmak ve deniz gücünün önemi üzerine bir kavrayış oluşturmak amacıyla kaleme alınmıştır. Orijinal ismiyle “Sea Power: The History and Geopolitics of the World's Oceans” kitabı ilk olarak 2017 yılında yayınlanmıştır. Kitap, Ocak 2021'de Nil Tuna ve Varol Ataman'ın çevirisi ile Türk okuyucusuna sunulmuştur. Kitap, içeriği itibarıyla denizciler, coğrafyacılar, tarihçiler, uluslararası ilişkiler ve politika ile ilgilenenlere hitap etmektedir.

Deniz Gücü kitabı, bir denizcinin yıllara dayanan tecrübesi ile okyanus ve kıyılarındaki ülkelerde yaşanan

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı, muratcinar@karabuk.edu.tr

gelişmelerin birbirlerini nasıl etkilediğini okuyucuya aktaran iki yönlü bir eserdir. Yazar tarafından oluşturulan kitabın içerik tasarımı incelendiğinde alt başlıkların okyanus ve denizlerin tarihi ve jeopolitik önemine dikkat çekmek istediği görülmektedir. Yazarın 35 yıldan fazla bir süre farklı rütbelerde görev yaptığı, dünyanın en büyük donanması olan ABD ordusunda edinmiş olduğu deneyimler kitap içerisinde çeşitli anekdotlar halinde verilmiştir. Yazar, görev yaptığı süreç içerisinde taktiksel, operasyonel, stratejik ve siyasi bilgisinin yanında hünerlerinin nasıl geliştiğini ifade ederken okuyucuda kitabın farklı bölümlerinde bu tespiti yapabilmektedir. Yazar, okyanusların tarihi hakkında bilgiler paylaşırken aynı zamanda günümüz dünyasında aynı coğrafyalarda yaşanan zorluklara değinmekte bunlarla ilgili çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Yazar, kitabını okyanuslarda elde ettiği deneyimlerini, denizcilik sahasındaki küresel meselelerle harmanlayarak jeopolitik bir yaklaşım içinde incelemiş ve deniz jeopolitiğinin gerçekleri ile biçimlendirmiştir.

Yazar, eserinde coğrafya, tarih ve ulusal güvenlik kaygıları hakkında bilgilendirici bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar kitapta; “*Süper güçler nasıl okyanuslarda doğdu? Okyanusların insanlık tarihindeki stratejik önemi nedir? Deniz gücü bugün yaşadığımız ve yarın yaşayacağımız dünyayı nasıl şekillendirdi?*” gibi sorulara cevaplar vermektedir.

Kitap, “*Deniz Bir Bütündür*” başlıklı bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Daha sonra dokuz başlık altında kitap içeriği oluşturulmuştur. Bu başlıklar “*Pasifik-Bütün Okyanusların Anası, Atlantik Okyanusu-Sömürgeleşmenin Beşiği, Hint Okyanusu-Geleceğin Denizi, Akdeniz-Deniz Savaşlarının Başladığı Yer, Güney Çin Denizi-Olası Bir Çatışma Bölgesi, Karayipler-Geçmiş Takılıp Kalan, Arktik Okyanusu-Umut ve Tehlike-Arktik Okyanus’un Vadettikleri-Tehlikeleri-ABD’nin Ne Yapması Gerekliyor, Kanunsuz Deniz-Suç Mahalli Okyanuslar, Amerika ve Okyanuslar-21.YY. için Bir Deniz Stratejisi-Korsanlık-Balıkçılık-Çevre-Biz Ne Yapmalıyız*” alt başlıklarından oluşmaktadır. Kitabın sonunda daha detaylı okumalar yapmak isteyenler için “*İleri Okuma Listesi*” verilmiştir.

Yazar, tüm denizlerin bir olduğunu belirttikten sonra, okyanusların ve büyük denizlerin her birine ayrı bir bölüm ayırmaktadır. Denizlerin büyüklüğü, denizcilik tarihi, ticari önemi ve her birinin çağdaş stratejik sorunları hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar, denizlerin her biri hakkındaki büyük turunu bitirdikten sonraki son iki bölümde dünyanın güncel sorunları hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu iki bölümden birisi olan “*Suç Mahalli Olarak Okyanuslar*” kitabın en dikkat çekici bölümlerinden birisidir. Yazar, bu bölümde *korsanlık* ve *yasadışı balıkçılık* olmak üzere iki çeşit suç üzerine odaklanırken deniz ortamının kirlenmesini de ayrıntılı olarak incelemektedir.

Kitabın giriş kısmı “*Deniz Bir Bütündür*” başlığıyla oluşturulmuştur. Başlığı oluşturan cümleyi yazar ilk defa ABD Deniz Harp Okulu 2. sınıfında Britanyalı bir binbaşı olan eğitmeninden duymuştur. Asıl öğrendiği şeyin dünyadaki bütün okyanusların birbirleriyle bağlantılı olduğu ama bir o kadar da ayrı düşüğüdür. Yazar, bu durumu “*Deniz gerçekten bir bütündür özellikle de jeopolitik olarak. Güney Çin Denizindeki gerilimden tutun da Karayiplerdeki kokain kaçakçılığına, Afrika kıyılarındaki korsanlığa ve Kuzey Atlantik’te yeniden ortaya çıkmakta olan soğuk savaşa kadar suların bu küresel olaylar üzerinde*

çok önemli bir etkisi vardır” şeklinde örneklendirmektedir. Yazar, bu bölümde okyanuslara dair vurgulamaya çalıştığı iki önemli unsurdan söz etmektedir. Bunlardan ilki, bir denizcinin kişisel deneyimi, ikicisiyse okyanusların jeopolitiği ve bu bilim dalının karada meydana gelen olaylara nasıl etki ettiği.

Yazar, birinci bölümde Pasifik’i büyüklüğü yüzünden tüm okyanusların anası olarak düşünmeye meyilliyiz şeklinde ifade ederek Pasifik’in 166.000.000 km²’lik alanı ile tek başına dünyadaki kara parçalarının hepsinden daha büyük olduğunu vurgulamaktadır. Buna örnek olarak *“Pasifik okyanusuna kıyısı olan tüm ülkeler, okyanusu sonu gelmeyen bir avluya benzetirler”* şeklinde vermektedir. Pasifik ve Atlantik kıyısındaki ulusların geleneksel deniz kuvvetlerine sahip olmalarından dolayı tarihsel süreç içerisinde önemli yerleri işgal ettiklerini belirtmektedir. Pasifik’in Coğrafi Keşifler sonrasında İspanyolların kontrolünde olduğunu, ardından Portekizliler, Britanyalılar, Fransızlar ve Hollandalıların da oyuna dâhil olduğunu belirtmektedir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren ABD, Rusya ve Japonya’nın bu coğrafyada hakimiyet mücadelesine giriştiklerine değinmektedir. Teknolojik imkânların günümüz şartlarına göre daha geride olduğu dönemlerde kıyı ülkelerinin Pasifik’in büyüklüğünü arkalarında hissederek doğal bir tampon bölge sağladıklarını ifade etmektedir. Günümüzdeki durum hakkında yazar *“Güney Kore, Avustralya, Vietnam, Tayvan gibi ülkelerin de son yıllarda savunma harcamaları artmıştır. Pasifik okyanusundaki silahlanma yarışı büyük bir tehlike arz ediyor fakat bölgenin barışçıl bir biçimde gelişme ihtimali de yüksek. Kuzey Kore’yi saymazsak bölgede bir ülkenin savaş açma ihtimalinin düşük olduğunu”* söylemektedir. Yazar, 21. yüzyılın Pasifik Çağı olacağını, Pasifik’in bu yüzyıla egemen olacağını düşünmektedir.

İkinci bölüm *“Atlantik Okyanusu-Sömürgeleşmenin Beşiği”*dir. Yazar, Atlantik’in Amerikan medeniyetinin oluşmasındaki önemini kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. *“Her zaman bildiğimiz medeniyetimizin beşiği olacak; özellikle de geniş sorumluluk alanıyla beraber Akdeniz dahil edildiğinde Avrupa ülkeleri, yeni kurulan Kuzey Amerika eyaletleri, Latin Amerika medeniyetleri, Karayipler ve Afrika arasındaki karşılıklı değişimin bağınu oluşturduğunu”* düşünmektedir. Pasifik bölgesinde barışın geri dönüşü, Japonya’nın ekonomik canlanması ve Tayvan, Kore, Singapur ve Hong Kong’da yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkması ile Pasifik ticaretinin 1980’lerde ilk kez Atlantik ticaretini geçtiğini ve bu eğilimin devam ettiğini belirtmektedir. Yazar, Vikingler, Coğrafi Keşifler Çağı, Yeni Dünya Mübadelesi, Amerikan Devrimi, Napolyon Savaşları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş dönemlerinde Atlantik’in gerçek bir çatışma bölgesi olduğunu geçmişe nazaran bugün Atlantik’in iş birliği ve barış bölgesi olduğunu vurgulamaktadır.

Üçüncü bölüm *“Hint Okyanusu- Geleceğin Denizi”*dir. Yazar, Hint Okyanusu ve Arktik Okyanusu’nun genel görünümünü değerlendirdiğinde, bölgeyi gelecekte dünya meselelerinde giderek daha önemli bir rol oynayacak alanlar içerisinde olarak görmektedir. ABD’nin, bu yüzyılda Hint Okyanusu’nda daha fazla rol üstlenmesi gerektiğini ve Hindistan’ın yükselişinin jeopolitik açıdan dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Tarihsel süreçte değerlendirdiğinde Hint Okyanusu’nun en göze çarpan özelliğinin, sürekli savaş alanı olan Atlantik, Pasifik ve Akdeniz’den farklı olarak, öncelikle bir ticaret bölgesi olmasıdır. Bu nedenle günümüzde bile yoğun bir şekilde korsan faaliyetleri olduğunu belirtmektedir.

Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

Dördüncü bölüm “*Akdeniz-Deniz Savaşlarının Başladığı Yer*”dir. Yazar, kitapta Akdeniz’i diğer denizlere göre farklı bir şekilde tasvir etmektedir. Yazar’a göre “*İnsanlığın denizlerdeki jeopolitik yolculuğu, Akdeniz’in sularında ciddi bir şekilde başladı. İnsanoğlunun okyanusun dalgaları arasında yüzdüğü yüzyıllar boyunca, denizcilerin yarattığı ve denizde savaş fikrini mükemmelleştirdiği yer*” Akdeniz’dir. Başka hiçbir su kütesinin erken küresel tarihte böyle merkezi bir yer iddiasında bulunamayacağını ifade etmektedir. Boğazların (Cebelitarık, Çanakkale ve İstanbul), Kuzey Afrika çölünün sahip olduğu düz arazisinin, Nil’in zengin deltasının ve Süveyş’in, Akdeniz’in tarihi, siyaseti ve kültüründe sürekli bir rol oynadığını düşünmektedir. Akdeniz’in merkezi konumu hem doğu hem de batıdaki mükemmel limanları sayesinde tarih boyunca ticaret denizi olduğunu bu nedenle de savaşlara neden olduğunu vurgulamaktadır. Akdeniz’in, Osmanlı döneminde Hıristiyan ve Müslüman nefretini hatırlatan hassas deniz savaş alanı olduğunu ifade ederken NATO üyesi olmalarına karşın Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden gerilimlerin bu durumun devamı olduğunu iddia etmektedir. Yazar, hâlihazırda Doğu Akdeniz’in jeopolitik anlamda çatışmalara ortam oluşturduğunu düşünmektedir. Stavridis, bölgede işbirlikçi operasyonların altını çizerek, NATO ve ABD’nin bölgede oluşan yasadışı göçmenlerin oluşturduğu tehditler başta olmak üzere diğer tehditlere karşı iş birliği yapmasının zorunluluğunu vurgulamaktadır.

Beşinci bölüm “*Güney Çin Denizi-Olası Bir Çatışma Bölgesi*”dir. Yazar’a göre; Güney Çin Denizi, Karayipler kadar büyüktür ve devasa ekonomilerle çevrilidir. Herhangi bir yılda dünya deniz ticaretinin yaklaşık yarısı, sıvılaştırılmış doğal gazının yarısı ve belki de deniz yoluyla taşınan ham petrolün üçte biri Güney Çin Denizi’nden (G.Ç.D) geçmektedir. G.Ç.D bölgesinin en önemli aktörü, son 20 yılda önemli bir yükselişe geçen Çin’dir. Çin, G.Ç.D’de komşuları ile sürekli bir rekabet halindedir. Bu rekabetin de sebebi elbette ki denizde bulunan balıklar ve hidrokarbondur. Bölgedeki yeni bir rekabet alanı da Çin’in denizde yapay adalar inşa etmesidir. Çin G.Ç.D’deki hedeflerini dokuz çizgili hat olarak adlandırdığı doktrinle açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin’e göre bu hat boyunca kapsam içerisinde bulunan alanlarda Çin egemenlik hakkına sahiptir. G.Ç.D, küresel ekonominin sorunsuz bir biçimde işlemesi için de çok önemli bir bölgedir. Dünyadaki yıllık ticaretin beş trilyon dolardan fazlası bu alandan geçmektedir. Çin’in artan savunma harcamaları ve bölgedeki faaliyetlerinin yanında bunlara ek olarak bir de Kuzey Kore sorunu gibi önemli bir sorun bulunmaktadır. Yazar’a göre, Doğu Asya’daki silahlanma yarışı, dünya ticareti için stratejik bir deniz yolu olan Güney Çin Denizi’nde gerilimi artırmaya devam ettirdiğinden, uluslararası toplumun bu bölgeye müdahale etmesi gerekecek. Bu nedenle ABD, Güney Çin Denizi’nde kıyısı olan devletlerde, askeri üslerle bölgedeki varlığını sürdürmeli ve Çin’e karşı koymak için ise Güney Çin Denizi’ni önemli bir denizcilik faaliyeti bölgesi olarak görmelidir.

Altıncı bölüm “*Karayipler-Geçmiş Takılıp Kalan*”dır. Yazar, Karayipler Denizi’ni sömürgeleştirilmesinin ardından ticaret gemilerinin “*Tropik İpek Yolu*” olarak tasvir etmektedir. Yazar, Orta Amerika ülkelerini, dünyanın en tehlikeli ülkeleri olarak tanımlanmakta, uyuşturucu ticaretinin de bu durumun nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, ABD’yi eleştirerek bölgede çete kültürünün oluşmasına önderlik ettiğini, bu ülkelere sattığı silahlar nedeniyle şiddetin arttığını belirtmektedir. Kolombiya, uyuşturucu ticareti sebebiyle Karayipler’in en sıkıntılı ülkesi olarak tanımlanmıştır. Yazar, bu

bölgeyi ABD'ye yapılan uyuşturucu ticaretinin de kayda değer bir geçiş noktası olduğunu, daha kuzeyde bulunan Panama kanalının ise Amerikan ekonomisinin kalbi olduğunu belirtmiştir. Monroe Doktrini'nin yayınlandığı dönemde ABD'nin bölgede donanmasının yetersizliği nedeniyle etkisiz kaldığını zaman içerisinde de bugünkü gücüne ulaşarak gerçek anlamını bulduğunu belirtmiştir. ABD'nin bugün bu doktrinin takipçisi olması gerektiğini vurgulayarak bölgede yolsuzluk ve şiddetle mücadele için bir strateji izlenmesi yönünde tavsiyede bulunmaktadır.

Yedinci bölüm “*Arktik Okyanusu-Umut ve Tehlike-Arktik Okyanus'un Vadettikleri-Tehlikeleri-ABD'nin Ne Yapması Gerekli*”dur. Yazar, Arktik Okyanus'unun diğer denizlerle kıyaslandığında kayda değer bir aktif savaşın yaşanmadığı bir coğrafya olarak tanımlamaktadır. Arktik okyanusun dibinde yer alan kaynaklar bugün ve gelecekte birçok sorun ve çatışmaya kaynaklık edecektir. Denizin karmaşık yönetimi bölge için diğer bir tehlikedir. Arktik okyanusa kıyısı olan beş büyük toprak sahibinin (Rusya, Kanada, ABD, Norveç, Danimarka-Grönland) bölgedeki ulusal ve uluslararası rekabet, bugün olduğu gibi gelecekte de bazı gerilimlere neden olacaktır. Bölgedeki üçüncü tehlike jeopolitik rekabettir. NATO ülkeleri ve Rusya arasındaki ilişkiler kötüye gittikçe Arktik Okyanus giderek bir soğuk savaş alanına dönüşmektedir. Yine bölgede meydana gelebilecek olan çevre sorunları, buzul erimeleri ve sonrasında meydana gelebilecek olan metan gazı salınımı dünya için büyük tehlike arz etmektedir. Rusya Arktik Okyanusu her zaman diğer ülkelerin önemseydiğinden daha fazla önemsemiştir. Rusya, nükleer balistik füze denizaltılarına üsler kuracak ve bölgede konuşlandığı birliklerin sayısını arttıracaktır. Bunların yanında Ruslar, kuzey kutup bölgesinden geçen kuzey deniz rotasını kullanarak Avrupa ile Asya arasında %40 civarında yol ve zaman tasarrufu yapacaklardır. Kanada her zaman kendini Kuzey Kutbu'nun koruyucusu olarak görmüştür. Kanadalılar Arktik Okyanusun kontrolünün NATO'ya verilmesinden ziyade Arktik Konseyi'ne verilmesini istemektedir. İzlanda, Arktik okyanus için önemli bir bölgedir. Çünkü, Grönland-İzlanda-Birleşik Krallık arasındaki bölgede var olan boşlukta batmaz bir uçak gemisi olarak görülmektedir. ABD'nin Arktik Okyanusu macerası, Rusya'dan Alaska'nın satın alınması ile başlar. Soğuk savaş döneminde Arktik Okyanusu, Amerikan ve Rus nükleer denizaltıları için işlek bir geçiş noktası olsa da 2009 yılına kadar ABD, Alaska ile ilgili bir tane bile politika geliştirmemiştir.

Sekizinci bölüm “*Kanunsuz Deniz-Suç Mahalli Okyanuslar*”dır. Yazar'a göre, okyanuslarda işlenen suçların çeşitleri çok fazladır bunlardan bazıları; korsanlık, uyuşturucu kaçakçılığı, zehirli atıkların denize boşaltılması, silah kaçakçılığı ve yasadışı balıkçılıktır. Korsanlık, okyanuslarda işlenen suçların belki de en tehlikelidir. Yaklaşık 3000 yıllık tarihi olan korsanlık, günümüzde Hint Okyanusu ve Afrika'nın kuzeydoğu açıklarında, Gine Körfezi, Malakka Boğazı ve bir dereceye kadar da Güney Çin Denizi ve Karayiplerde görülmektedir. Yazar, korsanlık faaliyetlerinin küresel taşımacılık ağında sebep olduğu zararın 15-20 milyar dolar civarında olduğunu söylemektedir. Okyanuslarda yaşanan diğer bir problem yasadışı balıkçılık faaliyetleridir. Balıkçılık 225 milyar doları aşan muazzam bir küresel piyasayı oluşturmaktadır. Dünya çapında artan balıkçılıkla ilgili artan potansiyel jeopolitik pozisyon özellikle Doğu Asya ve Pasifik'te gerilimi arttırmaktadır. Yazar, ABD yönetimine BM Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında kamu ve özel sektörle koordinasyonun sağlanması ve hükümetler arası iş birliği yoluyla

uluslararası deniz iş birliği düzeyinin artırılması yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır.

Dokuzuncu bölüm “*Amerika ve Okyanuslar-21.YY. için Bir Deniz Stratejisi-Korsanlık-Balıkçılık-Çevre-Biz Ne Yapmalıyız*”dır. Yazar, son bölümde Alfred Thayer Mahan’ın biyografisi hakkında bilgiler vermektedir. Yazdığı veya editörlüğünü yaptığı yedi kitabın Mahan’ın klasikleri düzeyinde olmadığını kabul etmektedir. Mahan’ın Deniz Harp Okulu’nda vermiş olduğu dersler bir dizi klasik kitaba çevrilmiştir. Yazar’a göre, Mahan’ın düşünceleri, Başkan Theodore Roosevelt ile diğerleri tarafından beğenilmiş ve derinden özümsemesiyle de 21. yüzyılda Amerikan deniz gücünün temelini oluşturmuştur. Yazar, Mahan’ın ulusal gücün, bir devletin üç ana vektörü boyunca dünya okyanusları aracılığıyla angajmandan kaynaklandığına dair temel teorisini izleyerek ve değiştirerek, 21. yüzyılda Amerika için bir deniz stratejisi önermektedir. Yazar, önceki bölümlerde yapılan analizlere dayanarak, ulusal bir denizcilik stratejisinin güncellenmesi ve uygulanmasının önem arz ettiğini bu nedenle ulusal güvenliğin sürdürülmesini tavsiye etmektedir. ABD’nin, anavatanı savunma, gücünü dünyaya yansıtmaya, caydırıcılık yeteneğinin sürdürülebilir olması için donanmasının deniz üstünlüğüne sahip olması gerektiğini eserinde sık sık dile getirmektedir. ABD’nin deniz yolları üzerindeki küresel ticaret, iletişim ve seyir özgürlüğü için bunun bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. ABD’nin denizcilik stratejisinin çok önemli olduğunu deniz gücü varlığının kalıcı olması gerektiğini, bunu gerçekleştirebilmesi için müttefikleri iş birliği yapmasının bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Yazar, ABD’nin deniz gücünü geliştirmek ve kullanmak için imrenilecek bir konumda olduğunu, muazzam doğal kaynaklar ve nispeten ılıman iklim ile birleştiğinde, ABD’nin coğrafyasının, ülkeyi bir deniz gücüne dönüştürmek için belki de en iyi koşullara sahip olduğunu iddia etmektedir. Yazar, ABD’nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne taraf olmamasının denizcilik politikası ve stratejisi açısından sıkıntılar doğuracağını iddia etmektedir.

Tanıtımı yapılan kitabın temel dokusu, çeşitli durumlarda karşılaşılabilecek jeopolitik soru ve sorunlar ile ilgilidir. Kitap, ABD’li bir deniz subayının dünya okyanuslarına ABD’nin jeopolitik bakış açısını yansıtırken stratejik bakış açısı ile tarihsel ilişki kurarak kara medeniyetlerinin denizcilikle olan ilişkisinden nasıl ve neden etkilendiğine açıklamalar getirmiştir. Yazar, kitapta sorunların çözümü ile ilgili verdiği cevap ve tavsiyeler, yazarın kişisel ve pratik bilgilerinin yanında deneyimleri ve akademik bilgisinin bir karışımı olduğu görülmektedir. Özellikle Stavridis’in otobiyografik metin içerisinde yeri geldiğinde okuyucuya aktardığı anekdotları metnin inandırıcılığı üzerinde etkili olmaktadır.

Kitap dili oldukça akıcı ve okuyucular tarafından kolayca anlaşılabilir niteliktedir. Ayrıca, kitap akışında tekrarlara yer verilmemiş olması, okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan, kitabın çeviri ve baskı kalitesi kitabın okunuşuna katkı sağlamaktadır. Ana hatlarıyla kitapta, konuların ortaya konulması, denizlerin tarihsel geçmişi hakkında bilgilerin verilmesinin yanında konu içeriğinin eski ve yeni haritalar verilerek desteklenip içeriğin zenginleştirilmesi, önümüzdeki dönemde bu coğrafyalarda gelişmesi muhtemel olaylara yer verilmesi ve bu olayların okunmasına ilişkin coğrafya ve tarihin önemi üzerinden yol göstermesi açısından kitabın başarılı olduğu söylenebilir. Okyanuslar ve kıyılarındaki ülkelerin gelişmelerini tarih ve coğrafya üzerinden ele alan bu kitap, temel bir jeopolitik kitap olarak görülebilir.

Kitap, bilimsel denizcilik ve jeopolitik söylemlere katkı yaptığı yadsınamaz. Ancak kitabı, denizlerde güçlü olan devletin uzun vadede karada güçlü olan devletlere üstünlük sağlayacağını anlatan "*Deniz Gücünün Tarihe Etkisi, 1660-1783*" isimli kitabıyla tanınan Mahan'ın çalışmalarının derinliği ile ilgili kıyaslama yapmak gerekirse eş değer bir eser olduğu söylenemez. Mahan, ABD'nin denizcilik doktrininde ve stratejik gelişiminde belirleyici bir rol üstlenmiş, ABD'nin deniz aşırı ticaret ve donanma politikalarına önemli bir ilham kaynağı olan eserleri ile birlikte değerlendirildiğinde bu çalışmanın akademik anlamda yeterli olmadığı görülmektedir. Bu eserin, Alfred Thayer Mahan'ın 1890'lardaki Amerikan denizcilik stratejisine ufuk açan fikirler zincirine günümüzde eklenmiş bir halkası olduğu söylenebilir.

Kitap, içerdiği konu başlıkları itibariyle dikkat çekicidir. Amiral James Stavridis yazdığı bu kitaptaki görüş ve düşünceleri kitapta bahsi geçen devletler ve uluslararası kuruluşların askeri ve politik uzmanları tarafından ABD'nin bakış açısını çözümlenmek açısından analiz edilmelidir. Amiral'in özellikle Rusya, Doğu Akdeniz, Arktik Bölge, Kuzey Kore, Çin, İran ve DAES'e yönelik yaptığı uyarıları dikkate alındığında bu coğrafyaların önümüzdeki dönemde risk düzeyinin yüksek olacağı görülmektedir.

Kitap, denizcilik, siyasi tarih, siyasi coğrafya ve jeopolitik alanlarına ilgi duyanların etkileyecek bilgilerle detaylandırılmıştır. Denizcilik tarihine veya denizcilik stratejisine daha az aşina olanlar da dahil olmak üzere geniş bir okuyucu kitlesinin bu konudaki ihtiyacını karşılayacak bir içeriğe sahiptir. Eser, lisans düzeyinde öğrenciler için yeterli olmasına karşın akademik camia açısından farklı seçeneklerle karşılaştırıldığında yeterli olduğu söylenemez.

ZEKERİYA KURŞUN
Nasuhzâde
Ali Paşa ve
Rum İsyanı

Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı

Zekeriya Kurşun

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021, 295 Sayfa, ISBN :978-605-7947-84-0

Hüseyin SELÇUK*

Tarihi şahsiyetlerin biyografileri, Abdulhamid Kırmızı'nın ifadesiyle “*tarihe sızmanın ve ona nüfuz etmeninen güzel yollarından biridir.*” Buna rağmen tarihi biyografiler uzun yıllar yerli tarihyazımında hak ettiği yeri görmemiştir. Mamafih son yıllarda sosyal ve psikolojik tarihyazımına olan rağbetin çoğalmasına müteakib, tarihi biyografilerin öneminin ve tarih yazımındaki rolünün fark edilmesiyle bu alandaki çalışmaların artmaya başladığı görülmektedir. Ancak söz konusu bir Osmanlı şahsiyetinin hayatını ortaya koymak olduğunda işler güç hale gelmektedir. Zira Osmanlı tarihyazımında biyografi geleneğinin geç tarihlerde teşekkül etmeye başlaması ve biyografik eserlerin azlığı, bilhassa Tanzimat öncesi dönemde birinci el kaynakların bu noktada yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir.

Tarihçi-yazar Prof. Dr. Zekeriya Kurşun bu kitabında, Tanzimat öncesi dönemde biyografi yazımının tüm zorluklarına rağmen dönemin kaynaklarına yansıyan sınırlı bilgilerle bir Osmanlı denizcisi olan Nasuhzâde Ali Paşa'nın dikkate şayan hayatını kaleme almıştır. Osmanlı donanmasında muhtelif görevlerde bulunduktan sonra 1821 yılında Kaptanıderyalığa kadar yükselen Ali Paşa'nın maceralı hayatının ve elim ölümünün perde arkasını aralamış, aynı zamanda dönemin mühim hadislerini ve öne çıkan bazı şahsiyetlerini mercek altına almıştır.

Kitap yedi bölümden müteşekkildir. Giriş kısmında hem Nasuhzâde Ali Paşa'nın donanmaya katılmasını hazırlayan süreç ele alınmış hem de Kaptanıderyalığa tayin töreni tasvir edilmiştir. Bilhassa tayin törenin

* Doktora Öğrencisi, FSMVÜ Edebiyat Fakültesi araştırma görevlisi, @hselcuk@fsm.edu.tr

Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

anlatıldığı satırlar oldukça akıcı bir üslupla, yer yer edebi betimlemelere de yer verilmek suretiyle aktarılan bilimsel bilginin yanında adeta bir romanın giriş satırları gibi kaleme alınmıştır. Bu üslupla beraber Paşa'nın devlet kademelerinde yer aldığı en alt ve en üst mevkilerin bir arada verilmesi, ister istemez okuyucuda Paşa'nın bu süreçteki serencamına karşı bir ilgi uyanmasını sağlamaktadır. Girişteki akıcı üslup -tabi ki roman havasından arındırılarak- neredeyse kitabın tamamında kendini göstermekte ve okuyucuyu ısrarla kitabın sonunu getirmeye sevk etmektedir.

Birinci bölümde; Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı yönetimine karşı isyan bayrağı çekmesine giden süreç ve Nasuhzâde Ali Paşa'nın, Tepedelenli'nin isyanını kırmak ve bölgedeki nüfuzunu sona erdirmek vazifesiyle bölgeye gönderilmesi anlatılmaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere; kitap sadece Ali Paşa'ya değil dönemin önemli şahsiyetlerine ve olaylarına da sık sık temas etmektedir. Bu bölümde Tepedelenli'nin; Rumların isyan etmelerinin önündeki en büyük engelken, Halet Efendi ile olan çekişmesi ve Halet Efendi'nin merkezdeki otoritesi ile Sultan II. Mahmud üzerindeki tesiri yüzünden, nasıl Rum isyanına ön ayak olduğu gözler önüne serilmiştir. Nasuhzâde'nin Tepedelenli'nin vakitsiz isyanını bastırmak için bölgeye gönderilmesinin Rumlara uzun zamandır isyan için bekledikleri fırsatı sunduğu ve Osmanlı'nın esasında bu isyanı önleme kudretine sahipken bazı devlet adamlarının aymazlığı yüzünden nasıl engelleyemediği ayrıntılarıyla sunulmaktadır. Yalnız birinci bölümde hiç alt başlık kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Olay örgüsü zarar görmesin diye yazarın böyle bir tercih yapma ihtimali olsa da uzun bir sürecin ve farklı olay ve şahsiyetlerin aktarıldığı bu bölümde birkaç alt başlık kullanılması en azından okuyucuyu rahatlatmak açısından faydalı olabilirdi.

İkinci bölümde; Rum isyanının ortaya çıkış süreci, Rumların bu süreçteki hazırlıkları ve başta Rusya olmak üzere yabancı devletlerden gördükleri destek ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Esasında Tepedelenli isyanını bastırmak için bölgeye gönderilmiş olan Ali Paşa'nın da Rumların ani isyanı karşısında nasıl bölgedeki en kritik adamlardan biri haline geldiği aktarılmaktadır. Bu bölümde ayrıca Halet Efendi'nin merkezdeki aymaz tavırları ve Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın ve Rum Patiriği V. Gregorios'un Rum isyanında parmağı olduğu düşüncesiyle nasıl idam edildiği anlatılmıştır. Sadrazamın gerçekten isyanda rolü olup olmadığı hâlâ muallak ve konu hakkında henüz dört başı mamur bir çalışma olmamasına karşın bu bölümde Paşa'nın idamına ve Halet Efendi ile olan münasebetine dair önemli ayrıntılara yer verilmektedir.

Üçüncü bölüm, isyanın patlak vermesinin akabinde bölgede ve merkezde yaşanan olaylara tahsis edilmiştir. Bir yandan Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardan beri birçok imtiyaz sunduğu Rumların bu beklenmedik isyanı karşısında alelacele almaya çalıştığı tedbirler incelenirken diğer yanda isyan bölgesindeki Nasuhzâde Ali Paşa'nın sınırlı sayıdaki askeri kuvveti ile isyana ilk müdahaleleri ve Preveze kıyılarında Rumların asi gemileriyle olan amansız mücadelesi kaleme alınmıştır. Bu itibarla Ali Paşa'nın bölgedeki kilit adam olduğu sadece kendi birlikleriyle değil çevredeki muhtelif Osmanlı kuvvetleriyle de sürekli alakadar olduğu hatta gerektiği zaman yardımda bulunduğu ve sürekli merkezle bilgi alışverişini halinde olması hasebiyle olayların daima merkezinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Dördüncü bölüm, isyanın ateşinin çok hızlı bir şekilde muhtelif bölgelere sirayet etmesinin akabinde vuku bulan muharebeler ve asilerin bölgedeki masum müslüman halka yaptıkları kıyım gözler önüne serilmiştir. Asiler ele geçirdikleri bölgelerin hemen hemen hepsinde müslüman halkı kılıçtan geçirirken, bunlar arasında en dikkat çekici olanı kuşkusuz Tripoliçe Katliamı'dır. Yabancıların kendi kayaklarında dahi en az 20.000 kişinin katledildiğini yazdıkları bu katliamda ölen müslümanların sayısının 40.000'den fazla olduğu aşikardır. Bu bölümde katliamın cesameti ve müslüman halkın vehameti tüm çıplaklığıyla aktarılırken buna rağmen yabancı kamuoyunun ısrarla Rum tarafgirliği yapması da dikkate sunulmaktadır. Bu süreçte yaklaşık bir yıldır bölgede vazife başında olan ve tüm çağrılarına rağmen talep ettiği destek birlikleri kendisine ulaştırılmadığı için sınırlı sayıdaki birlikleriyle isyancılara mukavemet eden Ali Paşa'nın önce donanma seraskerliğine daha sonra da Kaptanıderyalığa yükselme süreci aktarılmaktadır.

Beşinci bölümde ise Sakız Vakası ve Kaptanıderya Ali Paşa ile Sakız Adası Muhafızı Vahid Paşa arasındaki çekişmeye yer verilmektedir. Osmanlı kuvvetlerinin Sakız'daki isyana başarılı müdahalesi akabinde Osmanlı'nın bölgede kıyım yaptığı şayialarının programlı bir şekilde yabancı kamuoyuna servis edilmesi anlatılmaktadır. Tripoliçe ile karşılaştırıldığında çok masum kalacak bazı münferit olaylar dışında tamamen asilere yapılan müdahaleleri, Rumların nasıl propaganda malzemesi haline getirdiği incelenmektedir. Ayrıca Ali Paşa'nın Vahid Paşa ile olan münasefetinin nedenleri ve bunun bölgede yaşanan gelişmelere yansması iki paşanın da merkezle olan yazışmaları üzerinden tahlil edilmektedir.

Altıncı bölümde Ali Paşa'nın ölümüne giden süreç ve yanarak can veren Paşa'nın elim akıbeti kaleme alınmaktadır. Ölümünün yabancı basına yansması ve Kaptanıderyasını Rum asilere kurban veren Osmanlı yönetiminin tavrı aktarılmaktadır. Ayrıca Sakız'da yaşanan gelişmeler ile ilgili en önemli ana kaynak olan ve Vahid Paşa'nın kaleme aldığı "*Tarih-i Vak'a-i Sakız*" isimli eserinde iki paşa arasındaki çekişmenin ve Ali Paşa'nın ölümünün nasıl yazıldığı, tabii olarak Vahid Paşa'nın perspektifinden sunulan bu bilgilerin Osmanlı resmî kaynaklarınca sorgulanmadan niçin ele alındığı eleştirel bir dille tetkik edilmektedir.

Kitabın yedinci ve son bölümünde ise Ali Paşa'nın ölümünün ardından Osmanlı yönetiminin duruma nasıl yaklaştığı, olaya kimlerin sebep verdiğini ve kimleri mesul tuttuğu ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde İngiliz Elçisi Straford Canning ve Reisulkuttap Mehmed Efendi'nin Rum isyanı hakkındaki müzâkerelerine yer verilmiştir. İsyanın yabancıların ve Osmanlı'nın gözünden nasıl telakki edildiğinin ve Osmanlı'nın içişlerine müdahale konusunda ne kadar tavizsiz hareket ettiğinin anlaşılması açısından bu bahis önem arz etmektedir. Bu bölümde son olarak Ali Paşa'nın karısı ve çocukları ile soyundan gelen şahsiyetlerin hayatları kısa bilgilerle okuyucuya sunulmaktadır.

Kitabın genel olarak akıcı bir anlatıma ve her daim okuyucunun merakını canlı tutacak bir üsluba sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Üstelik mevzubahis dönemde resmi kanalların dışında çok az kaynak bulunurken yazarın mevcut kroniklerin ve arşiv belgelerinin donuk ve ketum dilinden süzdüğü bilgilerle böyle bir anlatım sergilemesi ve Nasuhzâde Ali Paşa'nın hayatına dair boşlukları adeta bir yapboz parçası yerleştirir gibi doldurarak ilerlemesi takdire şayandır. Ali Paşa ile birlikte dönemin diğer mühim hadise ve

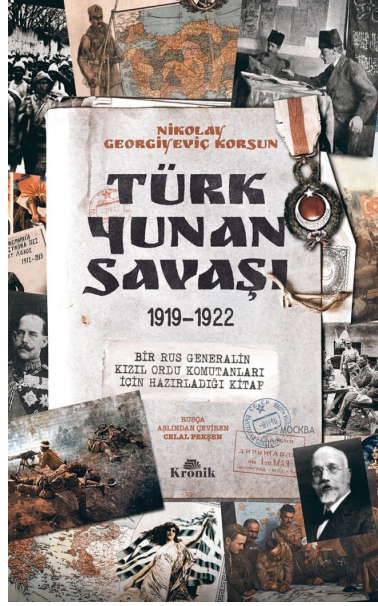
şahsiyetlerinin ele alınması, bunlarla ilgili daha önce aktarılmamış bir takım bilgilerin gün yüzüne çıkarılması da dikkat çekicidir.

Biyografi yazımındaki en hassas noktalardan biri kuşkusuz dönem-şahsiyet ilişkisinin iyi kurulmasıdır. Yani hem dönemin gelişmeleri anlatılırken çalışılan şahsiyet satır aralarında kaybolmamalı hem de şahsiyetin hayatı aktarılırken dönemin gelişmeleriyle olan tabii münasebeti es geçilmemelidir. Kitabın genelinde bu dengenin muhkem bir şekilde kurulduğu göze çarpmaktadır. Yalnız ikinci bölümde başlık “Akdeniz’de İsyân ve Nasuhzâde Ali Bey” olmasına karşın, kahir ekseriyetle Rum isyanı üzerinde durulduğu ve Ali Paşa’nın bu bölümde kendisine nispeten çok daha az yer bulduğu gözlerden kaçmamaktadır.

Ali Paşa’nın hayatının büyük bir kısmının denizlerde geçmesi hasebiyle kitapta yer yer bir takım denizcilik terimlerine de rastlanılmaktadır. Bunlardan önemli bir kısmının dipnotta oldukça anlaşılır bir şekilde açıklandığı fakat bir kısmının da hiç teşrih edilmediği görülmektedir. Bilhassa gemi türleri ve adları hususunda bu eksiklik göze çarpmaktadır. Bu gemilerin hususiyetleri ve birbirleri ile olan farklılıklarının en azından meraklı okuyucunun istifadesine sunulmasında fayda mülâhaza edilmektedir.

Bununla birlikte kitabın Nasuhzâde Ali Paşa’nın hayatının yanında okuyucuya kapsamlı bir dönem okuması ve geniş bir bakış açısı takdim ettiğini de söylemek gerekir. Bu hususta dönemi daha geniş bir çerçeveden görmek isteyen okuyucu aynı dönemde yaşamış önemli şahsiyetlerle ilgili kaleme alınmış birkaç esere daha müracaat edebilir. Prof. Dr. Yüksel Çelik’in yazdığı ve 2009 yılında Prof. Dr. Işın Demirkent Tarih Ödülü’ne layık görülen “Şeyhu’l-vuzera Koca Hüsrev Paşa” isimli eser ve Süheyla Yenidünya Gürgen’in telif ettiği “Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Halet Efendi” isimli eserler hemen hemen aynı zaman aralığında yaşamış ve Nasuhzâde Ali Paşa’nın meşgul olduğu meselelerin içinde yer alan kritik şahsiyetlerle ilgili yazılmış başarılı örneklerdir.

Son olarak değerlendirmeye tabi tuttuğumuz bu kitabın; tarihi meselelerin sadece yönetenlerin gözünden, devlet mantığıyla aktarılmasının tek başına yetmeyeceğine, aynı zamanda yönetilenlerin ve bizzat hadiselerin merkezinde yer alan insanların hayatlarının bilinmesinin de ne kadar elzem olduğuna mümtaz bir örnek teşkil ettiğini ifade etmek gerekir.

Türk Yunan Savaşı 1919-1922

Nikolay Georgiyeviç Korsun

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 122 sayfa, ISBN: 978-605-7635-81-5

Hüseyin BÖREKÇİ*

Türk-Yunan Savaşı kitabının isminde 1919-1922 yazmasına rağmen Mondros Mütarekesi'nden de bahsedildiğini göz önüne alırsak, aslında 1918-1922 dönemini kapsadığını söylenebiliriz. Kitabın yazarı Nikolay Georgiyeviç Korsun, Kars'ta doğmuştur ve Türkiye coğrafyasına uzak olmayan bir insandır. Kızıl Ordu'da Korgenerallik rütbesine kadar yükselmiş ve askeri konulara hâkimdir. 1940 yılında askeri yayınevinde basılmış olan bu eser, Kızıl Ordu'da görev yapmakta olan bir generalin bakış açısıyla, Türk İstiklal Harbi'ni anlatan önemli bir eserdir. Yazar hem askerî harekâtı analiz ederek hem de askerî açıdan isabetli sonuçlara ulaşarak, askeri tarih alanına değerli bir eser vermiştir. Yazıldığı dönem dikkate alındığında, bu çalışmanın sadece askeri tarih için yazılmadığı da ortadadır.

Kitabın, bahsedilen zamanı detaylı anlatması mümkün değildir. Ancak bu geniş zaman diliminde yaşanan olayları kronolojik olarak düzgün bir şekilde sıralayarak, aynı zamanda da anlatımlarını harita ile destekleyerek güzel bir çalışma meydana getirmiştir.

Çevirmen Celal Pekşen, konuya uzak olmayan biri olması münasebetiyle, kitabın basit bir çeviriden öte, alana hâkimiyeti sebebiyle doğru tercüme sağlaması açısından da güzel bir eser olarak ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Yine konuya hâkim ve özellikle de Büyük Taarruz'un geçtiği coğrafyayı iyi tanıyan Dr. Selim Erdoğan'a da çalışmayı inceletmesi ve ondan yardım alması çalışmanın değerini arttırmıştır. Hatta

* Hüseyin BÖREKÇİ Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, E-posta: huseyinborekci@gmail.com.

Dr. Selim Erdoğan kitabın sunuş yazısını da yazmıştır.

Kitap, *Sunuş*, *Önsöz* ve *Ekler* hariç, 11 bölümden oluşmuştur. Yazar, kitaba birinci bölümde kısa ve basit olarak Türkiye'nin askeri-coğrafi konumundan bahsederek başlamıştır ve devamında ikinci bölümde de kısaca Mondros Mütarekesi'nin şartlarını anlatmıştır.

Üçüncü bölümde Kurtuluş Savaşı'nın ortaya çıkış sürecini anlatmıştır. Bu süreci anlatırken yazar, *"Türkiye'de başlayan ulusal devrimci harekete, Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği sırada, İzmit şehrinde, Anadolu şehirlerinin temsilcilerinden oluşan bir kongre düzenleyen Mustafa Kemal önderlik ediyordu."* cümlesindeki İzmit şehrinin muhtemelen Havza olması gerektiğini, çevirmen dipnot ile belirtmiştir. Dördüncü bölümde Meclis'in Misak-ı Milli'yi kabul etmesini ve bunun üzerine Meclis'in İtilaf Devletleri tarafından dağıtılmasını, ardından da bu devletlerin İstanbul'u işgalini yazmıştır.

Beşinci bölümde Yunanlıların İzmir'den Anadolu'nun içlerine doğru yaptıkları taarruzu anlatmıştır. Yazar, bu taarruzu beş aşamaya bölmüştür. Birinci aşama olarak 15 Mayıs 1919 ile 22 Haziran 1920 tarihleri arasındaki İzmir ve ilk işgal ettikleri alanı genişleterek Aydın güneyi, Turgutlu doğusu, Akhisar batısı ve Ayvalık kuzeyine kadar ulaştıkları dönemi belirtmiştir. İkinci aşama olarak 22 Haziran – 11 Temmuz 1920 tarihleri arasında İngilizlerin desteği ile Bandırma, Balıkesir ve Bursa'yı işgal ettikleri dönemi kast etmiştir. Üçüncü aşama olarak 11 Temmuz 1920 ile 8 Temmuz 1921 arasındaki Sevr Antlaşması, Yunanlıların Afyon, Kütahya ve İznik şehirleri civarına geldikleri dönemi belirtmiştir. Dördüncü aşama olarak 8 Temmuz 1921 ile 9 Eylül 1921 arasındaki Yunanlıların Ankara'yı ele geçirmek maksadıyla yaptıkları genel taarruz safhasını anlatmıştır. Beşinci aşamada ise iki tarafın da 1922 harekâtlarına hazırlanmasını, TBMM'nin faaliyetlerinden ve Sovyetler Birliği ile münasebetlerinden bahsetmiştir. Bu bölümde Yunanlıların taarruzunu anlatırken muharebelerin isimlerini zikretmemiştir. Bahsettiği muharebeler 1'inci ve 2'nci İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Meydan Muharebeleridir. Yazar, 1921'de Fransa ile anlaşmanın Kilikya bölgesine Türk Komutanlığının sırtını dayamasını sağladığını ve savaşı kazanma şansını arttırdığını belirtmiştir.

Altıncı bölümde Ağustos 1922'de tarafların durumlarını anlatmıştır. Öncelikle tarafların güçlerini yazmıştır. Verdiği sayılar gerçek rakamların altındadır. Müteakibinde harekât alanının değerlendirmesini yapmış ve tarafların planlarını yazmıştır. Harekât alanını güzel tasvir etmiştir. Yunanlıları harekât hakkında yanlışlardan ve ordunun yeniden gruplanmasından bahsetmiştir. Süvari Kolordusuna da özel bir yer vererek, sayılarını, görevlerini ve Ahır Dağı'nı aşmalarını anlatmıştır.

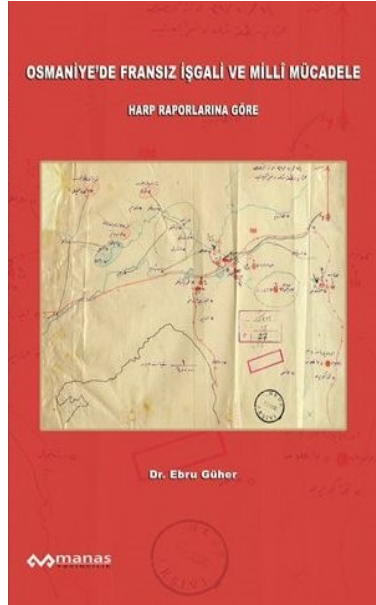
Yedinci bölümde 26-30 Ağustos 1922 tarihleri arasındaki dönemi anlatmıştır. Bir asker ve kurmay gözüyle, aynı zamanda da dışarıdan bakan bir göz ile Büyük Taarruzu isabetli bir şekilde analiz etmiştir. Anlatımlarını harita ile desteklemiştir.

Sekiz ve dokuzuncu bölümde Türk Ordusunun Yunan Ordusunu takip harekâtlarını anlatmıştır. Müteakibinde onuncu bölümde harekâtların sonuçlarını, on birinci bölümde ise genel sonuçlar üzerinde durmuştur. Burada özellikle Ahır Dağı'nda süvarilerin geçtiği yolu kast ederek Friedrich Engels'in *"Bir keçinin gidebileceği yerden, bir adam gidebilir; bir adamın gidebileceği yerden bir tabur gidebilir ve"*

taburun olduğu yerde ordu da vardır.” sözünü alıntılanmıştır. Yine bu bölümde Türk Ordusunun başarısını, Kızıl Ordunun başarısına benzeterek, bunu da harekâtın hazırlanmasında, 1921-1922 yıllarında Türkiye’yi ziyaret eden M.V. Frunze’nin askeri yeteneği hissedilmektedir diyerek, Sovyetler Birliği’nin harekâta etkisinden abartılı bir şekilde bahsetmiştir.

Kitabın ekinde ise Türk ve Yunan Ordularının teşkilatından bahsederek kitabı sonlandırmıştır.Kitap toplamda 122 sayfa, indeks ve ekleri çıkardığımızda 116 sayfadır. Kitap, 1918-1922 arasındaki zaman dilimini bir bütün halinde bize aktarabilmiştir. Anlatılan hususların kafamızda canlanması olumlu bir yazış üslubuna işaret etmektedir. Döneme hâkimdir ve ihtiyaç duyulabilecek bilgileri, çok fazla harita kullanmadan ve yazıyı boğmadan aktarmıştır.

Kitabın literatüre en büyük katkılarından biri, 1918-1922 tarihleri arasındaki Yunanlılar ile mücadeleyi bir sıra ve sınıflandırma dâhilinde çok güzel anlatmasıdır. Bu anlatımın dışarıdan bakan, bir askerinin, bir kurmayının, bir generalin gözüyle olması kitabın önemini arttırmaktadır. Zaman zaman olayların aktarılışında Sovyet bakış açısını net olarak hissetsek de genel itibariyle güzel hazırlanmış bir çalışmadır. Dönemi anlatmaya kitapların yetmeyeceği gerçeğini göz önüne alırsak böyle bir çalışmayı bu kadar sayfaya sığdırmak da bir başarıdır. Yazarın yazdığı yıl da dikkate alınırsa sadece askeri tarih için yazmadığı kanaatindeyim. Yine bu kitabın, Sovyet yönetiminin ve Kızıl Ordu’nun Türkiye’yi nasıl detaylı ve güzel tahlil ettiğine bir örnek olduğunu düşünüyorum.

Osmaniye’de Fransız İşgali ve Millî Mücadele (Harp Raporlarına Göre)

Ebru Güher

Elazığ, Manas Yayıncılık, 2019, 206 Sayfa, ISBN: 978-975-6089-88-0

Gizem KOCAKILIÇ*

1982 yılında Elazığ’da doğan incelediğimiz eserin yazarı Ebru Güher, ilköğrenimini Elâzığ Namık Kemal İlköğretim Okulu’nda, orta öğrenimini Elazığ Merkez Orta Okulu’nda lise öğrenimini ise Elazığ Mehmet Akif Ersoy Lisesi’nde tamamladıktan sonra 1999 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü kazanmış; 2003 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl içinde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitime başlamıştır. 2006 yılında *Lozan Konferansı’nın Türk Basınına Yansımaları* adlı teziyle bilim uzmanı unvanını almıştır. 2008 yılında aynı ana bilim dalında *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Türk–Amerikan İlişkileri* adlı doktora çalışmasına başlamıştır.

2009 yılında Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümüne okutman olarak atanmıştır. 2013 yılında doktorasını tamamlamıştır. 2014 yılında doktor öğretim üyesi, 2019 yılında ise doçent olarak görev yapmış olup Fakülte Kurul Üyeliği, Bölüm Başkanlığı, Bölüm ECDS AKDS Koordinatörü, Erasmus Koordinatörü, Ana Bilim Dalı Başkanlığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ayrıca Amerika, Misyonerlik ve Ermeni Sorunu gibi konularda çalışmaları da bulunmaktadır. Şu anda Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü olarak görevine devam etmektedir.

Ebru Güher’in 206 sayfadan oluşan *Osmaniye’de Fransız İşgali ve Millî Mücadele (Harp Raporlarına*

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, [2021106103@ogr.oku.edu.tr / gizemkocakilic@gmail.com](mailto:gizemkocakilic@gmail.com), ORCID NO: 0000-0002-1543-8916

Göre) adlı eseri; önsöz, içindekiler, kısaltmalar, giriş, üç ana başlık, on dokuz alt başlık, sonuç, kaynakça ve okura büyük kolaylık sağlayan bir dizinden oluşmaktadır.

Yazar, önsözde eseri kaleme alma amacından bahsederken eserin hazırlanmasında destek verenlere teşekkürlerini sunmuştur. Yazar kitabı yazma amacına değinirken iki önemli husus üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki Millî Mücadele döneminde güney cephesi ile ilgili mevcut çalışmalarda çoğunlukla Adana, Antep, Urfa ve Maraş'ın ön plana çıktığı ve Osmaniye'nin Millî Mücadele'ye katkısının arka planda kaldığıdır. İkincisi ise Osmaniye'nin Millî Mücadele döneminde yeri ve önemi konusunda akademik çalışmaların yeterli olmayışıdır. Bu doğrultuda yazar Millî Mücadele Döneminde Osmaniye'nin askeri gücünü analiz etmek, stratejik bir mevkide bulunan Osmaniye'nin önemine dikkat çekmek ve Osmaniye'nin 1918 – 1922 tarihleri arasında oynadığı rolü ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kitabın, “*Bölgenin Coğrafi Önemi ve Tarihsel Sürecine Genel Bir Bakış*” adlı giriş kısmında Çukurova'nın tarihi coğrafyasına bakıldığında Osmaniye ve çevresinin stratejik bir konumda bulunmasından bahsedilmiş olup Osmaniye'nin kuruluş sürecine değinilmiştir. Öte taraftan Emperyalist güçlerin I. Dünya Savaşı ve sonrasında imzaladıkları anlaşmalarla bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirme doğrultusunda yapmış oldukları planlar kısaca ele alınmıştır. Bu suretle eserin daha iyi kavranabilmesi açısından giriş bölümü büyük bir önem arz etmektedir.

“*Harp Raporlarına Göre Osmaniye ve Havalisinde Türk Ordusunun Durumu ve Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması (1918 – 1919)*” adlı I. Bölümde Mondros Mütarekesi'ni takip eden yıllarda bölgedeki Türk ordusunun mevcudu hakkında detaylı bilgiler veren yazar, 28 Kasım 1918 tarihinde Osmaniye'deki tümen miktarlarını da tablolar halinde incelemiştir. Erzak ve menzil ambarlarının Osmaniye'de bulunması bölgenin önemini arttıran önemli nedenler arasında olduğunu ifade eden yazar, özellikle Osmaniye de bulunan Toprakkale ve Mamure İstasyonlarının iaşe ve nakil işlemleri açısından stratejik bir üs konumunda olduğu üzerinde durmuştur. Aynı ana başlık altında Fransız ve İngiliz birliklerinin bölgedeki işgal faaliyetlerine karşın alınan tedbirlerden söz edilirken Fransa'nın bölge üzerindeki amaçlarının Ermenilerle iş birliğini zorunlu kıldığına değinilmiştir. Bu suretle Fransız-Ermeni dayanışmasının amacı ve gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca Millî Mücadele'nin ilk kurşununun atıldığı yer olan Dört Yol'un işgali ile Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması ve işgaller karşısında faaliyetlerine hız vermesi işlenmiş; Ceyhan, Dört Yol, Osmaniye, Bahçe, İslahiye bölgelerindeki Kuva-yı Milliye ve Müfrezeler tablolar oluşturulmak suretiyle verilmiştir.

“*Harp Raporlarına Göre Osmaniye'de 1920 yılında Meydana Gelen Gelişmeler*” adlı II. Bölümde yazar, 1920 yılında Osmaniye'nin genel durumundan söz edip Fransızlara karşı verilen başarılı mücadeleye değinmiş akabinde Bahçe ve Haruniye savaşlarını ele almıştır. Fransızlar ile yapılan ateşkes sonrası meydana gelen olaylarda Fransa'nın bölgedeki amaçlarını yazar şu şekilde açıklamıştır:

“*İstanbul Hükümeti'nin atadığı vali ve memurlarla halkı zorlayıp milli hareketi durdurmaya çalışmak, Ermenilerle halkı baskı altında tutmak, halktan Fransız idaresini istediklerine dair oy almak, esir aldıkları Türkleri padişah ve halifeye karşı asi kabul ederek bu kişilerin birçoğunu idam etmek, kendi esirlerini kurtarmak ve Türklere yapacakları taarruz hazırlıklarını tamamlamak* (s.67).”

Ateşkesin sükûneti sağlayamadığı ve bölgede emir ve komuta değişikliği yapıldığı konusuna değinen

yazar, ateşkes sonrasında Osmaniye’de yaşanan olayları kronoljik sırayla vererek Kovanbaşı, Kanlıgeçit savaşları ve Mamure Çatışması üzerinde önemle durmuştur.

“*Harp Raporlarına Göre Osmaniye’de 1921 Yılında Meydana Gelen Gelişmeler*” adlı III. Bölümde Ocak 1921’den Ekim 1921’e kadar Osmaniye’de gelişen olaylara yer veren yazar, harp raporlarını analiz ettiğinde Osmaniye’nin bölgenin savunulması için önemli bir üs konumunda olduğu ve söz konusu bölgeye büyük önem verildiğini dile getirmiş; Ankara Anlaşması sonucunda Fransızların Osmaniye’yi terk etmesine değinmiştir.

Sonuç kısmında yazar, Millî Mücadele Yıllarında Fransızlara karşı ilk direnişin yaşandığı Osmaniye ve çevresinin önemine dikkat çekerken Osmaniye’nin lojistik ve askeri yönden önemli roller üstlendiğinin altını çizmiştir.

Millî Mücadele’nin 100.yılında yayınlanmış olan bu eser, sade, açık ve anlaşılır bir dilde kaleme alınmıştır. Eserde ayrıntılı dipnotlara yer verilmesi konunun aydınlatılması ve okuyucunun konuya hâkim olması açısından büyük önem taşımaktadır. Harp Raporları, Osmanlı Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi ve Gazeteler başta olmak üzere tetkik eserler, makale ve bildirimler esas alınarak kaleme alınan eser özgünlüğünün yanı sıra alanında ilktir. Konuya ilgi duyanların istifade edeceği ve bu alanda yapılacak yeni akademik çalışmalara temel olması bakımından örnek bir eserdir.

Rumeli'de Son Demler ve Ötesi-1

Mareşal Fevzi Çakmak, Der. Bahadır Dülger, Haz. Ali Birinci, Yusuf Turan Aydın
İstanbul, Kopernik Kitap, 2019, 604 sayfa, ISBN: 97860569662-8-6.

Alper Tunga HIDİR*

Ali Birinci ve Yusuf Turan Aydın'ın yayına hazırladığı *Rumeli'de Son Demler ve Ötesi* başlıklı eser, Fevzi Çakmak'ın emekliliği sonrası Bahadır Dülger tarafından derlenip, *Tasvir* gazetesinde 28 Ağustos 1947-24 Mart 1948 tarihleri arasında toplamda 192 tefrika hâlinde neşredilen hatıralarından ve kardeşi Mehmet Nazif'in oğlu Adnan Çakmak tarafından derlenen, önce *Hürriyet* gazetesinde Murat Sertoğlu tarafından tefrika edilen, yakın zamanlarda ise *Mareşal Fevzi Çakmak Açıklıyor* başlığıyla yayımlanan küçük bir risalenin ilave edilmesiyle meydana getirilmiştir.

Birinci ve Aydın'ın 2010 yılında hatırat üzerinde başlattıkları çalışma süreci çeşitli sebeplerce ağır olarak ilerlemiş ve 2019 yılında tamamlanmıştır. Yazımıza konu birinci cilt, hatıraların Rumeli dönemini teşkil eden esas metin iken ikinci ciltte tafsilatlı ekler bulunmaktadır. Ayrıca ön söz bölümünde, eserin vücut bulma serüvenine katkı sunan her şahsiyetin adı zikredilmiştir.

604 sayfadan oluşan eserde, Ali Birinci tarafından ön sözü müteakip kaleme alınan uzun bir takdim yer almakta, kitabın metin kısmının sonunda ise kaynakça ve dizin bulunmaktadır. Hem yazarın kimliği hem de metne hâkim sunuşu bakımından söz konusu takdim bölümünden bahsetmek mecburidir. Birinci, son Osmanlı ve bilhassa Cumhuriyet devrinin en önde gelen isimlerinden olan Mareşal Fevzi Çakmak'ın hatıralarının anılan döneme ilişkin mühim bir değer olduğunu belirtirken günümüze değin basılmamasını ve Millî Mücadele kahramanının müstakil bir biyografisinin yazılmamış olmasını da büyük bir kayıp

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askeri Tarih Doktora Programı, İstanbul, alpertunga.93@hotmail.com

olarak nitelemektedir. Hayatının çocukluk, öğrencilik, subaylık, İstiklal Harbi, Tek Parti Dönemi ve emeklilik safhalarına ilişkin kısa bilgiler verdiği Paşa'nın azmine işaret ederek el-sine-i selâseden başka Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Arnavutça ve Sırpça konuştuğunu ifade eder.

“Hayatı boyunca Arnavutluk’a ait anılarını hep tekrar etti. Zamanında etrafına komuta edebilmek için Arnavutça öğrenmişti. Gene Karadağlıların ne dediklerini anlar olmuş, Boşnaklarla konuşacak hâle gelmişti. Çöküntüyü gördükçe ve sezdikçe de hırsla tarih kitaplarını okumaya başlamıştı. Bu hızla Çakmak Paşa 37 yaşındayken albay oldu.” (s. 22)

Mareşalin İstiklal Harbi'ne katkısının muhasebesinin henüz yapılmadığını, hatta Paşa'nın bile Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki hizmetinin yok sayıldığından şikâyet ettiğini; istisnalar dışında siyasete bulaşmamasının kirlenmemek adına değerli bir tutum olduğunu belirtir:

“İstiklâl Harbi'nin Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan sonraki ikinci ismi veya İsmet Paşa ile beraber düşünülecek olursa üç isminden biri Fevzi Çakmak Paşa idi. Siyasî hayattan uzak olması kendisinin 'Kuzu Paşa' lâkabıyla anılmasına sebep olmuş ise de gerçekte bu kendisinin lehine bir yoruma da temel teşkil etmeliydi. Çünkü işini aşk hâline getirmiş bu kıymetli askerî şahsiyetin siyaset sahasına girmemesi, hele bu meyanda 'Ben de buradayım' tavrından çok uzak olması devlet için çok kıymetli ve gerekli bir davranış olarak görülmelidir. Siyasete hevesli askerlerin memleketi ne büyük zararlar verdiği muhasebesini yapmak pek de kolay değildir. Kendi devrinden önce ve sonra Türk ordusunun her vesile ile siyasetin 'yasak bölge'sine girmesinin ne büyük bâdirelere sebep olduğunun muhasebesi henüz gereği kadar yapılmamıştır. Ordunun her müdahalesi Türk cemiyetinin siyasî ve iktisadî gelişmesine tarifi imkânsız zararlar vermiş, neredeyse bu yoldaki ilerlemeleri büyük ölçüde "sil baştan" yapmıştır. Hesabı yapılmayan her askerî müdahale askerlerin siyasî makam hırslarının en büyük teşvikini teşkil etmiştir. Fevzi Çakmak Paşa'nın vatana en büyük hizmeti ise sahip olduğu büyük bir mânevî itibarı (karizma) ile orduyu siyaset sahasının dışında tutmak olmuştur. Kendisinin bu yoldaki hizmetinin de henüz gereği kadar değerinin bilindiğini söylemek mümkün değildir.” (s. 34)

Her biri ayrı ayrı kahraman olan İstiklal Harbi kumandanlarının, kahraman kimliğinden sıyrılarak politikaya atıldığı Tek Parti Dönemi'ndeki rekabet ve gölgede bırakma yarışının bir kurbanı da Fevzi Paşa olmuştur. Atatürk'ün vefatı sonrası bütün kozlar elindeyken İsmet İnönü'nün ardında durmasına rağmen ilerleyen süreçte bizzat İsmet Paşa'nın hedefi olmuştur. İsmi taşıyan iki demir yolu istasyonunun adı değiştirilmiş, manevi oğlu M. Şefik Çakmak vaktinden önce tekaüt edilmiş, hatta kendisi bile emekliliğe sevk edilmeye çalışmış ve tapulu evine bile göz koyulmuştur.

“Artık bana, benim yardımuma ihtiyacı kalmamıştı. Onu tutan gazeteler kendisini memleketi savaş dışında bırakmaya muvaffak olmuş büyük kahraman, Millî Şef diye göklere çıkarmakta dil birliği ediyorlardı. Ama o, hakikati, bu işte benim oynamış olduğum rolü pek güzel biliyordu. İşte kendisine asıl rahatsızlık veren şeyin de bu olduğunu çok iyi anlıyordum. Kazanılmış olan başarıda bir ikinci ortağa tahammülü yoktu... Ben hayatımda bir defa, yumruğumun bütün ağırlığıyla İnönü lehine Millet Meclisi karşısında oturdum. Öylece hâdisesiz reiscumhur seçtirdik onu. Unun buna karşı ilk işi hemen hepimizi bir teşekküle bile lüzum görmeden tasfiye etmek oldu. Buna da belki memleketin icapları ve menfaatleri diyerek göz yumduk. Memleketin menfaati için boyun eğdik. Ama o, Millî Şef oldu.” (s. 38, 40)

Birinci, 1939 yılındaki tasfiye sürecinde Celal Bayar'ın muaf tutulma sebebinin hâlen yanıt bulamadığını ifade eder. Mareşal, II. Dünya Savaşı sonrası revaçta olan sivil siyasette iktidar karşıtı grupta ağırlık teşkil edeceği düşüncesiyle siyasete davet edilmiş, kısa süren serüveninin ardından pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. Bu süreç içerisinde siyaset dışı olan paşalarla birlikte takibata uğramıştır.

1950'de, yetmiş dört yaşında hayata veda eden Mareşal'in *Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi Hakkında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretlerinin Erkan-ı Harbiye Mektebi'ndeki Konferansı ve Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri: Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da ve İran'da* başlıklı iki kitabı bulunmaktadır.¹ Ayrıca mareşal üç defter

¹ Değerlendirmesini yaptığımız bu eseri yayına hazırlayanlardan Sn. Prof. Dr. Ali Birinci takdim yazısında, bu iki yayını özensiz şekilde son yıllarda yayımlayan Dr. Ahmet Tetik'i tarihçi olarak anmaktadır. (s. 47) Ahmet Tetik tarihçi değil, yüksek lisans ve doktorasını Türk Dili ve Edebiyatı sahasında yapmış bir kimsedir. Ancak kendisini tarihçi diye takdim etmeyi tercih etmektedir.—

hâlinde günlük de tutmuş, günlüklerin iki cildi Nilüfer Hatemi tarafından doktora tezi olarak yayımlanmışken Cumhuriyet devrine ilişkin kayıtlarını barındıran üçüncü defter her ne hikmetse kaybolmuştur.

Çalışmamıza konu olan birinci cilt dört bölümden oluşmakta ve detaylı dipnotlarla desteklenmektedir. Çocukluk, ilk gençlik ve mektep yıllarına ait bilgiler vermektedir. Mareşal'in anne tarafından dedesi Bekir, genç yaşta, dönemin Yeniçeri ağasının dikkatini celp etmiş ve Yeniçeri Ocağına alınmıştır. Fakat annesinin baskısıyla İstanbul'dan Bağdat'a giderek eğitimine devam etmiş, bu süreç içerisinde Yeniçeri Ocağının lağvı sonrası sürdürülen tedhiş hareketinden canını kurtarmayı başarabilmiştir. İlerleyen yıllarda Kavalalı İbrahim Paşa ile yapılan savaşta esir düşmüştür. Mısır'daki esaretini lehine kullanmış ve Camiü'l-Ezherde ilim sahibi olmuştur. İstanbul'a dönüp Tophane Müftüsü olduğu sırada Kuleli Vakası ismiyle müsemma ihtilal hareketinde öncü olarak yer almış ve neticede Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Adadayken evinde kaldığı Derviş Kaptan ile -Abdülaziz'in affı sonrası döndüğü- İstanbul'da irtibatını ilerletmiş ve oğlunu damat edinmiştir. 1876 yılında bu evliliğin meyvesi olarak Fevzi Paşa dünyaya gelmiştir.

Eğitim hayatına iptidai, geri kalmış mekteplerde başlayan kahramanımız, amcasının telkiniyle zabıtlığe temayül ederek 1886'da Selanik Rüşdiyesine, ardından 1887'de Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesine başlamıştır. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra 1890'da Kuleli İdadisine geçmiştir. Artık çocukluğunu geride bırakan Fevzi'nin (çalışma boyunca hangi yıldan bahsedilmiş ise o yıla ait unvanını kullanacağız) dünya görüşünün de yavaş yavaş oluştuğunu görüyoruz. İhtilalci/inkılapçı yapıya sahip dedesi Jön Türkleri takip etmekte ve torununa da düşüncelerini empoze etmektedir:

"Eski bir ihtilâlci olan dedem Hacı Bekir Efendi, İstibdat idaresine karşı duyduğu düşmanlığı bana büyük bir muvaffakiyetle aşıyor ve her fırsatta gönümde tutuşturduğu ateşi körükliyor, taze tutuyordu. Oyle ki daha o yaşında kalbimin heyecanla çarptığını, müstebit padişaha karşı dedemin teşebbüs ettiğine benzer bir harekete atılmak ve muvaffak olmak arzusuyla gönümün yandığını bugün bile hatırlıyorum. Çocuk muhayyilemde, dedemin, Kuleli Vakasına dair verdiği tafsilat gözlerimde büyüyordu. Gizli gizli verilen sözler, edilen yeminler, binbir itina ile yapılan toplantılar, alınan tertiplerin hikâyeleri beni daha bu çağında âdeta büyük tecrübeler geçirmiş bir insan hâline getirmişti. Memleketin düşmanı olan İstibdat idaresini ben de kendime düşman bilmıştim." (s. 70)

Gençliği II. Abdülhamid devrine denk gelen, her çeşit fikriyata sahip şahsiyetlerin uzun yıllar sonra bile bahse konu devri fevkalade menfi olarak nitelediklerini, bu hâlin âdeta zihinlerinde kalıcı bir iz bıraktığını, kaleme aldıkları hatıratlardan biliyoruz. Fevzi Bey de bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaz, hatta bu türden fikirlerin yeşerdiği ortam olan askerî mekteplerde aktif rol aldığı görülmektedir. "*Benim bu duygu ve düşüncelerimi yaşatmaya ve kuvvetlendirmeye müsait bir muhitti*" dediği Kuleli'den sonra Mekteb-i Harbiye'de kendi riyasetinde, görevi toplayıcılar vasıtasıyla elde edilen malumatın litograf makinesiyle beyanname olarak basılıp okula ve şehrin sokaklarına dağıtmak olan bir hücre yapılanması bile kurmuştur. Bir keresinde bu beyannameler yüzünden başı belaya girmiş fakat delil yetersizliğinden, idare tarafından affedilmiştir. İlerleyen yıllarda da rejim aleyhtarlığına devam eden Fevzi Bey Erkan-ı Harbiye Üçüncü Şubede kısa sürecek olan ilk görev yerinin ardından Arnavutluk'a tayin olmuş, uzun yıllar burada kalarak bölgeyi avcunun içi gibi bilir hâle gelmişti. Görevi esnasında ve yakın geçmişte yaşanan hadiseleri enine boyuna tahlil ederek İstanbul yönetiminin, dolayısıyla İstibdat rejiminin hatalı

olduğu kanaatine varmış ve düşüncelerini sert bir şekilde ifade etmiştir:

“...Hristiyanlara karşı güdülecek politikalar elbette başka olmalıydı. Hükümetin kendisine dost ve zahir olan Müslümanların dostluklarını daha çok artıracak ve tarafsız Hristiyanları kendi cephemize sevk edecek telifçi bir siyaset kullanması icap ediyordu. Buna mukabil, bize düşmanlık eden Rum, Bulgar ve Sırların sıkı bir kontrol altında tutulması ve aralarında anlaşmalara imkân verilmemesi doğru olurdu. Eğer böyle makul bir politika takip edilmiş olsaydı Doksan Üç Harbi'nden beri durmadan kaynayan ve milyonlarca Türk'ün kanına mal olan huzursuzlukların önüne geçilir ve belki de Garbi Rumeli topraklarının ziyaa uğramasına, yabancıların eline geçmesine mâni olunurdu.” (s. 78-79)

Hatırate istatistikî veriler sunarak, Garbi Rumeli'de Türk nüfusunun yoğunluğuna işaret eden Fevzi Bey, bahse konu hakikate dikkat edilmemesinden, İslam unsurlarının medenileştirilmemesinden ve Arnavutların Osmanlı'dan soğutulmasından yakınmaktadır:

“İstibdat idaresi, Arnavutluk politikasında bir türlü bu tonu bulamamıştı. Abdülhamid, Arnavutlar arasında hakikî millet reislerini, eski ailelerin namuslu ve hükümete sadık erkânını himaye edeceği yerde birtakım eşkiyalara yüz vermiş, onları âdeta şımartmıştı. Bu şımarıklık o kadar ileri gitmişti ki ben Arnavutluk'a ayak bastığım zaman bazı Arnavut reisleri gemi tam manasıyla azya almışlardı.” (s. 81)

Arnavutluk anılarını içeren ikinci bölümde Fevzi Bey'in başarılı bir figür olarak ön plana çıktığını görmekteyiz. Zira Kosova Valisi Mahmud Şevket Paşa'ya Arnavutluk siyasetinde izlemesi gereken yöntem hakkında tavsiyeler verdiğini ve bu tavsiyeler neticesinde muvaffakiyete erişildiğini söyler. Yine bölgeye gözünü dikmiş Rusya ve Avusturyalıların oyunlarıyla daha da alevlenen olaylara bizzat şahit olur. Bölgede katledilen Rus konsoloslarının² ölümlerinin perde arkası ve 1903'te Balkanların ıslahı için kurulan Rumeli Müfettiş-i Umumiliğinin faaliyetleri hakkında bilgiler verir. Görevi esnasında II. Şemsi Paşa ile tanışan Fevzi Bey, aleyhtar olduğu Sultan'a sadakatiyle ün salmış Paşa hakkında oldukça olumsuz görüşler sarf ederek, Battalgazi Menkıbesini birebir gerçekmiş gibi görmesinden ötürü onun cahil biri olduğuna hükmetmekle birlikte kendince vicdanlı davranarak, cesaret sahibi olduğunu da söyler:

“Arnavutluk'a ıslahat yapmak maksadıyla gönderilen bu adam kimdi?.. O muhitte yetişmiş olması, civar halkın hâlet-i ruhiyesine nüfuz etmesine imkân verirdi. Fakat bundan bir netice çıkaracak, kendi başına tesirli bir tedbir alacak adam değildi. Cesur, hareketli, gözünü çöpten sakınmaz ve her şeyden daha çok Padişaha körü körüne sadık oluşu, onun Arnavutluk harekâtına memur edilmiş olmasının tek sebebidir... Memleketi kurtarmak için daha başka şartlara ve çarelere ihtiyaç olduğunu anlatmaya beyhude yere çalıştım. Karşılıklı olarak epeyce konuştuk. Fakat onun, benim söylediklerimi kavradığını ve Battal Gazi'nin bir masal olduğuna inandığını hiç zannetmiyorum.” (s.87)

Kolağası Resneli Niyazi Bey'in 1908'de rejimi protesto etmek amacıyla dağa çıkmasını müteakip bu hareketi bastırmakla görevlendirilen Şemsi Paşa'nın görevi esnasında öldürülmesi ve Selanik merkezli İttihad ve Terakki Cemiyeti faaliyetlerini yakından izleyen bir göz olarak detaylıca anlatan Fevzi Bey tarih kitaplarına yansıyan aksine Meşrutiyet'in fitilini ateşleyen hareketin bu olmadığını ifade ederek izaha koyulur. Bu arada Şemsi Paşa'nın akıbetine tarafgir gözle baktığı için şehit lafzını kullanmaz:

“Hakikatte Şemsi Paşa'nın ölümü, cemiyete ancak psikolojik bir zafer temin etmiştir. Etrafında büyük bir korku hâlesiyle beraber yürüyen Paşa'nın, kendisinden umulan işleri başarıp başaramayacağı kimse araştırmak lüzumunu hissetmemiştir... Bütün bunlarla, Şemsi Paşa'nın vurulması hâdisesinin hürriyetin ilânına birinci derecede müessir olmadığını anlatmak istiyoruz. Şemsi Paşa, hürriyetin ilânını önleyen tek mâni değildi. Onun ölümü Abdülhamid'in korkularım ve vehimlerini elbette tezyit etmiştir. Fakat bu, müstebit Padişah'ın Meşrutiyet'in ilânına razı olmasına kâfi gelmemiştir. Eğer böyle olsaydı, hürriyet, 24 Haziran'ı takip eden birkaç gün içinde ilân edilir ve bundan sonraki mücadelelere asla lüzum kalmazdı. Fakat şunu da söylemek lüzum gelir ki Şemsi Paşa'nın hastalığı İttihat ve Terakki Cemiyetinin işlerini çok kolaylaştırmış, ölümü ise başlanılan hareketi âdeta tâcil etmiştir.” (s. 118-119)

Fevzi Bey'in, Arnavut reislerinin Kanun-i Esasi'nin -tekraren- ilanı hususunda İttihad ve Terakki

² 1903 yılında Rumeli'de Mitroviçe ve Manastır'da iki Rus konsolosu öldürülmüştür: Hasip Saygılı, *Osmanlı'nın Son 40 Yılında Rumeli Türkleri ve Müslümanları 1878-1918*, 2. Bs., 2019, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 33-98.

mensuplarının etkisiyle saraya yaptığı baskıları ve bunun sonucunda II. Abdülhamid'in çaresizliğini anlatması, yani meseleye saltanat yanlılarını katması da tarihî malzeme açısından önemlidir. Aynı zamanda kendisinin bu harekete pek karışmadığını söylese bile Ali Birinci, Süleyman Külçe'den naklen Fevzi Bey'in Firzovik'te bulunduğu sırada kuvvetlerini sevk etmek yerine hükûmet namına sesiz kalmasının hadisenin seyrini değiştirdiğini vurgulamıştır.

Aynı yıllarda istemeyerek de olsa askerlik dışı hareketlere dâhil olmak zorunda kalarak cemiyet saflarına katıldığını şu sözlerle itiraf etmiştir:

"Kıtanın intizam ve disiplinini kurtarmak için bütün kanaatlerim hilafına olarak, fırkacılık yapmak benim için mecburiyet hâline geliyordu. Kumandanlık ile siyasi fırka otoritesinin şahsında toplanması bozulmuş olan ahengin iadesi için zarurî idi. Zaten, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Firzovik toplantısının maksada uygun bir şekilde inkişaf etmesini temin etmiş olmamı büyük bir hizmet sayarak beni Cemiyetin Mitroviçe'deki gizli idare heyeti reisliğine getirmek tasavvurunda idi. Biraz evvel söylediğim mücbir sebeplerin tesiriyle bu vazifeyi kabul ettim ve İttihat Terakki Cemiyetinin Mitroviçe'deki gizli idare heyeti reisliğini uhdeme aldım... İttihat ve Terakki Cemiyetine girmemi, bu suretle gizli muhaberata vâkıf olmamı ve çok nazik bir muntika olan Arnavutluk'ta vaziyeti böylece idare etmemi söylüyordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Salih Bey'in bu düşüncelerini haklı buluyordum. Sade ben değil, Mitroviçe Kaymakamı Haydar Bey de aynı durumda idi. Nihayet kararımı verdim ve gizli komiteye ben de dâhil oldum." (s. 139-140)

İTC mensuplarının bölgedeki aktörler arasında taraf olup karışıklık yaratması ve gelişmelerden kendisini haberdar etmemesi üzerine örgütten ayrılan Fevzi Bey'in fırkacılık serüveni oldukça kısa sürmüştür. Buna mukabil o günlerde ilan edilen Tasfiye-i Rütüb Kanunu ile miralay rütbesi tenzil edilmiştir. Fakat görevinde üst düzeyde başarılı olan bir zat için bu vaka engel teşkil etmemiş, kısa süre sonra tekrar yükselmiştir. Rumeli'deki çetecilerle giriştiği çatışmalardan getirdiği birikimle beraber Fevzi Bey'in, silahlı direnişe geçen Arnavutlara karşı harekât başlatmak yerine köylerini sarıp, ot ve saman ile ateş çıkarmak suretiyle asilerin dikkatini çekme, onları geriden vurma gibi fikirleriyle gayrinizami harbe aşına olduğuna şahit olmaktayız.

Kitabın yarısı genişliğindeki üçüncü bölüm, Balkan Savaşı seferberliğini ve farklı cephelerdeki çarpışmaları neredeyse tüm ayrıntısına -kimi yerde günü gününe- kadar anlatır. Öyle ki, Garp ordusu bünyesindeki kuvvet miktarları, sefer hazırlıkları, ordu güzergâhları, telgrafnameler, haritalar vs. birçok teknik ve görsel bilgi mevcuttur. Balkan hezimetini Türk ordusu ve milletin üstünde uzun süreli moral bozukluğu yaratmakla birlikte devrin kurmayları ve diğer büyük zabıtlar muharebelere ilişkin görgü ve bilgilerinin kâğıda dökmüşler, harp ile ilgili tarihçiler için adeta kaynak hazinesi bırakmışlardır. Bunlar arasında Fevzi Çakmak'ın son dönem Türk tarihinin en kabiliyetli komutanları arasında olması hasebiyle tespitleri değerlidir. Fevzi Bey, henüz harbin bidayetinde hükûmetin hatalı davranarak tekemmül edilmemiş ordulara taarruz emri verdiğini ifade eder. Seferberlik öncesi vaziyeti ise aşağıdaki şekilde aktarır:

"Umumi seferberlik ilan edilmeden evvelki durum şöyle idi: Osmanlı İmparatorluğu ordusu Arnavutluk vukuatı ve Trablusgarp Harbi dolayısıyla 1911 senesi sonbaharından itibaren tedricî bir surette seferber ediliyordu. Trablusgarp Harbi'nden kati bir netice alınamamıştı. Ordu bir intizar devresi içinde yaşıyor ve efrat arasında dikkati celbedecek şekilde sızıltılar baş göstermiş bulunuyordu. Halâskârân Grubu'nun müdahalesiyle ve kısmen ordunun işe karışmasıyla iktidar mevkiine gelmiş olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi, ordu içinde kendisini türlü sebeplerle hissettiren huzursuzlukları önlemek ve efkârı teskin etmek için redif ve ihtiyatların terhisine karar vermişti. Bu tedbir, o zamanki karışık durum içinde tehlikeli bir adımdı. Hükûmet bu karara varmakla ordunun kuvvetini adamakıllı tenzil etmiş oluyordu, eğer bu kadarla iktifa etseydi yine iyi idi. Fakat siyasete karıştırıldığından kaynamaya başlamış olan orduyu teskin etmek için daha da ileriye gidildi ve 1908 duhulü

nizamiye istibdal efradı da terhis olundu. Bu efrat, o zamanki hazarî Osmanlı ordusunun merkez-i sıklitini teşkil ediyordu.” (s. 227)

Muharebelerdeki yenilgilerin sebebinin yalnızca sayısal azınlıktan kaynaklanmadığını, komuta heyetinin bilgisizlik, ordu içindeki isyan hâli ve firarın etkili olduğunu Kumanova’yı örnek göstererek açıklar. Bu muharebede zayıf bin iki yüz şehit ve üç bin yaralıdan ibaretken, topların yüzde yetmişinin harp sahasında bırakılmak, işlevsiz hâle getirilmek suretiyle kaybedildiğini, askerlerin bir an evvel kaçmak için koşumları kesmek gibi korkakça hareket ettiğini vurgulamıştır. Bununla kalmayıp, cephe ardına kaybedilip sıra şehir müdafaasına geldiğinde, ahalinin savaşmayı reddedip teslim olmayı tercih etmek gibi onursuz hareketlere girdiğinden, ricat esnasında Arnavutların menfi tutumlarından bahsetmektedir:

“...Tahkimat komisyonu kurulduktan ve tahkimat için harekete geçildikten iki gün sonra 20 Teşrinievvel (2 Kasım) günü Manastır eşraf ve âyanından 40 kişilik bir grup bir araya gelerek bir mazbata tanzim ederek şehir civarında düşmanın taarruzuna sebebiyet verecek her türlü harekâta tasaddi olunmasının katiyen caiz olamayacağı Garp ordusuna ihtara cüret ettiler. Üsküp’te başlayan ve oradan her tarafa sirayet eden ve ‘Şehir civarında harp istemeyiz’ formülüyle ifade edilen hamiyetsizlik modası Selanik’te de rûy-i kabûl görmüştü. Fakat Garp ordusu bu teklife muvafakat etmedi, âyan ve eşrafa celâdetli bir cevap verdi ve onları hakikaten mahcup ve hacil bir mevkie düşürdü... O gün Garp Ordusu Kumandanı orduda açlık ve sefaletin son haddine gelmiş olduğunu görerek Başkumandanlığa, mütareke temin etmenin lüzumlu olduğunu bildirdi. Askeri doyurmak ve barındırmak imkânı yoktu. Arnavutlar askerlerimizi köylerine kabul etmiyor, bu vadede yapılacak her teşebbüsü silah ile karşıyorlardı.” (s. 326, 355)

Zikredilen birçok olumsuz örnekle birlikte Yanya ve İşkodra’daki etkili müdafaayı da takdir eder. Bununla birlikte harp esnasında Düvel-i Muazzama’nın Arnavutluk’u müstakil bir yönetim hâline getirme çabaları, Arnavutların bu yaklaşım temayülü ve bir Osmanlı kumandanı olan Esad Toptanî Paşa’nın Arnavutluk’un başına geçme hayalleri, Hasan İzzet Bey ile rekabeti ve fırkacılığın orduya verdiği zararı uzun uzadıya anlatmıştır:

“Mağlup olmuş, asırlardır idaremez altında bulunan toprakları düşmanlarımıza terk etmek durumunda kalmıştık. Fakat bu ağır darbelere rağmen bir türlü aklımızı başımıza toplayamamış, felaketlerimizin en büyük sebebi olan orduda politika illetinin önüne geçememiştik. Bu illet sade Fiyer’de değil, Yunanistan’daki esir karargâhlarında da meş’um tesirini göstermiş ve düşman eli altında bulduklarını unutan birçok zabıterimiz o kamplarda bile İttihatçılık ve İtilafçılık davasını gütmüşler ve bu yüzden adli takibata yol açan suçlar bile işlemişlerdi. İç durumumuzun en hazin ve elemli tarafı bu idi.” (s. 540)

Kitabın “Son Demler” başlıklı dördüncü ne nihai bölümü Miralay Fevzi Bey’in Balkan Harbi’ne dair genel taktik ve operatif değerlendirmelerini içermektedir ki harp tarihi çalışmaları açısından önemlidir. Osmanlı’nın savaştığı dört orduyu teker teker analiz ederek her bir ordunun müspet ve menfi yönlerini ortaya koymakta, hakkı teslim etmektedir. Örneğin, Yunan ordusunun büyük stratejisine en bağlı ordu olduğunu, kesin sonuç alabilmek için başarılı cephe hücumları yaptığını fakat kıtaların dayanıklı olmaması nedeniyle cephe hücumlarında Türklere yenildiklerini ve çevirme hareketlerinde yetersiz olduklarını ifade eder. Sırp ve Bulgar ordularının ise manevra kabiliyetinin olmamasına rağmen kuvveti yarma hücumları yapabildiklerini, Sırp’ların Bulgarlara kıyasla daha metanetli olduğunu ileri sürer. En zayıf ve en gaddar olarak nitelendirilen Karadağ ordusunun ise çoğunlukla milislerden teşekkül ettiğini, hâliyle askerî terbiyeden yoksun olduklarını fakat fedakârane çarpıştıklarını belirtir.

Türk ordusuna dair tespitleri ise taarruzlarda sayıca denk hatta az olduğu durumlarda bile başarı gösterdiğini, rediflerin birtakım yenilgilerde intizamsızlık gösterip panik havası yaratarak büyük pay sahibi olduklarını ifade eder. Osmanlı idarecilerinin harp sonrası Redif Teşkilatına son vermesini göz önüne alırsak değerlendirmenin yerinde olduğu görülür. Orduyla ilgili nihai değerlendirmesini ise

doğrudan alıntulamakta fayda vardır:

“Askerî muharebeye sevk eden kuvvetin, zabitleri ve kumandanları olduğu malûmdur. Başsız kuvvet harp etmez ve edemez. Fena kumandanlar her zaman panik zuhuruna sebep olmuşlardır. Fakat Hasan Rıza Bey gibi dirayetli şahsiyetlerin elinde Arnavut redifleri bile muvaffakiyetle harp etmişlerdir. Panik ekseriyetle cepheden değil geriden başlar ve mağlubiyet evvela bir kumandanın maneviyatında hâsıl olur ve ondan sonra askere sirayet eder. Kumandan, tehlikeli anlarda metanetini muhafaza edebilmeli ve muhitini kendisine tâbi kılmalıdır. Balkan Muharebesi'nde bütün inhişamlar ümerâ ve zabitanın vazifelerinde gösterdikleri tekâsüllerinden, metanetsizliklerinden ileri gelmiştir. Vazifesini bilen, metin ve maneviyatı kuvvetli zabitlerin vazife başına bulunduğu her yerde vaziyet daima bizim lehimize dönmüş ve düşmanlarımız durmaya, çekilmeye mecbur edilmiştir. Mağlubiyet sebepleri arasında Tasfiye-i Rütüb Kanunu'nun menfi tesirlerini de hesaba katmak mecburiyetindeyiz. Bu kanun birçok ehliyetsiz kimseleri iş başından almış olmakla beraber dairelerde kâtiplik hizmetinde çürümüş, askerlikten habersiz birçok kıdemli şahsiyetleri de emir ve kumanda mevkiine getirmiştir. Bunlar ordunun savaş gücünü kırmışlar, ordu içinde büyük ahenksizliklere sebep olmuşlar ve sıkıştıkları zaman kütalarını, hatta fırkalarını bırakıp savuşmuşlardır.” (s. 552)

Mareşal Fevzi Çakmak'ın yazımıza konu olmuş hatıratı yukarıda bahsedildiği üzere Türk tarihçiliği için hem önemli bir gelişme hem de okuyucuya geç kavuşması bakımından bir ayıptır. Her türden okuyucuya hitap etmekle birlikte bilhassa insan merkezli yazım tekniğini benimsemiş olan tarihçiler için olayların içinden aracısız bilgi sunar. Esere izin ilave edilmesi pozitif değerlendirmeye sebep olduğu gibi yazım hatasının pek az olması yayına hazırlayanların ve editörlerin başarısını göstermektedir.

Muhafazakâr tarih anlatısında Sultan II. Abdülhamid'in müstesna bir yeri vardır. Padişahı dinî, itikadi hususlar ile öne çıkarıp muhalifler bilinçlice “gaflet” kutbunda toplamaya çalışılsa da Sultan'ın dindarlar dâhil olmak üzere birçok kesimden aleyhtarı bulunduğunu Türk ordusunun dindar/muhafazakâr şahsiyeti olan Fevzi Çakmak Paşa örneğinden anlamaktayız. Aynı şekilde, akademi dışı muhafazakâr bakış açısı istibdat muhaliflerinin Meşrutiyet'ten çok partili döneme kadarki süreçte yaşanan problemler neticesinde nedamet getirdikleri tezini dile getirsel de yine Mareşal ve diğer örneklerde olduğu gibi böyle bir hâlin gerçekleşmediği aşikârdır. Demek ki, daha sağlıklı bir tarih yazımı tercih edilmeli, geçmişi siyasi rekabetlere kurban etmemelidir.

Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik

Kemal H. Karpat

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 365 sayfa, ISBN 978-605-080-090-6.

Rabia Nur ÇAVUŞ*

Kemal H. Karpat'ın kaleminden çıkan bu eser, yazarın Balkanlarda milliyetçilik hareketlerini incelediği çalışmasıdır. Makalelerden oluşan bu çalışması, Balkanlarda milliyetçilik hareketleri etrafında şekillenen Balkan coğrafyası milliyetçilik fikrinin bu toplumların zihnî dönüşümünü nasıl sağladığı ve bu milletlerin bağımsızlık süreçlerini ne şekilde etkilediği sorularına cevap niteliğindedir.

Eserini incelediğimiz Kemal Haşim Karpat; 1923 yılında, bugün Romanya sınırları içinde bulunan Dobruca'nın Babadağ kasabasında doğdu. 1950 yılında New York Üniversitesinde hukuk alanında lisans eğitiminin ardından Washington Üniversitelerinde siyasi bilimler alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. New York Üniversitesinden doktor unvanını aldıktan sonra Montana Devlet Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Harvard Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında öğretim üyeliği ve yöneticilik yaptı. Türk Tarih Kurumu onur üyesi ve TBMM onur ödülü sahibidir. *International Journal of Turkish Studies*, *Central Asian Survey* ve *Journal of Muslim Minority Affairs* dergilerinin editörler kurulunda yer aldı. Bilimsel çalışmaları sonucunda, Romanya bağımsızlık madalyası ve Bükreş Üniversitesi Dimitri Cantemir madalyasıyla ödüllendirildi. Kendisine, Romanya Ovidius Üniversitesi ve Rusya Çuvaş Milli Üniversitesi tarafından onur doktoraları verildi. Rusya Kazan Bilimler Akademisi onursal üyeliği, Wisconsin Üniversitesi Hilldale ödülü ve Türk Bilimler Akademisi ödülüne de sahiptir. MESA-Orta Doğu

* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın, rabianurcavuss@gmail.com

Çalışmaları Derneğinin kurucu üyelik ve başkanlık görevlerinde bulundu. Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi idi. 20 ülkede yayımlanmış 130 makalesi ve 16 kitabı bulunan yazar, 20 Şubat 2019 tarihinde Amerika’da vefat etti.

Yazar ilk olarak Balkan milliyetçiliğinin gerçek olmayan unsurlarla beslenip insanlık tarihini etkileyen bir öğreti olduğunu belirtip, bu durumu Balkanlardan başka bir bölgede göremeyeceğimizi, Osmanlı öncesi Balkanlarda millet kavramının mevcut olamadığı şeklinde ifade etmiştir. Bölgede sadece topluluklar hâlinde yaşamaktaydılar ve kendilerini çıkarları doğrultusunda Yunanlı, Bulgar, Sırp olarak nitelendirilmekteydiler. Bunun bir ispatı olarak Makedonyalı Ulah Nicole Batzaria’nın anılarındaki, “... çıkarların gereklerine göre bir kardeşin Yunanlı, diğerinin ise Bulgar ya da Sırp olduğunu iddia ettiğini görmek hiç de olağan dışı bir durum değildi” şeklindeki ifadeleri bunu daha açık bir hâle getirmiştir.

Yazar, kitabın ilerleyen bölümlerinde, Osmanlı Devleti’nin Balkanları fethiyle bölgede sıkı bir denetim ile iyi bir bürokrasi, güçlü bir ordu ve ekonomik sistem kurduğu ve bölgenin dinî inancı konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Yine Osmanlı Devleti’nin, fethettiği bölgelerde de olduğu gibi inanç özgürlüğünü sağlamasına yaptığı vurgu da önemli bir gerçekliğin altını çizmektedir. Balkanlarda şekillenen Osmanlı idaresi, Balkanlardaki toplulukların kendi millî kimliklerinin devamını sağlamada önemli siyasî ve toplumsal işlev görmüştür. Balkanların kendine has toplumsal yapısının kendine has bir kültür oluşturduğunun ve bunun Balkan kavimlerinde çok farklı bir şekilde olmadığını altını çizen Karpat, bunun, Balkanlardaki siyasî ve sosyal süreçleri ciddi bir şekilde etkilediğine işaret eder. Bölgedeki toplulukların bölgeye gelen Avrupalı devletlerin ve özellikle de Rusya’nın siyasal ve toplumsal düşüncelerini pek de zorluk çekmeden kabul edip benimseyebildiklerinin üzerinde durmuştur.

Yazara göre Avrupalı devletlerin Balkanlardaki politikaları ve müdahalelerinin, Osmanlı Devleti’nin bölgede etkinliğinin yitirilmesine ve 1878 Berlin Antlaşması’ndan önce de var olan milliyetçi duyguların gelişmesine yol açarak bağımsızlık hareketlerinin siyasî zeminini oluşturmuştur. Bölgedeki isyanlar, Osmanlı egemenliğini kaygan bir zemine taşırken, yabancı devletlerin bölgedeki müdahaleleri, isyanları, dolayısıyla da ayrılıkçı hareketlerin daha kolay sonuç vermesine yol açmıştır. Zira Balkan insanı toprağını eker, hayvanına bakar, ticaretini yapar ve vergisini verir. Dolayısıyla onlar için millî bir devlet kurmak; kendi menfaatleri bozulmadıkça çok da bir anlam ifade etmiyordu.

Yazar, genişleyen üretim, yoğun iç ticaret ve yeni kentlerle birlikte yeni bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasının Osmanlı topraklarında yeni bir dönüşüm sürecini başlattığının altını çizmektedir. Yazara göre bu durum, Osmanlı Devleti’nin bölgedeki idaresini zayıflatmış ve bölgede Osmanlı etkisi azalmaya başlayınca da taşra âyanlarının etkileri artmıştır. Ayrıca, bölge genelinde ortaya çıkan Hristiyan tüccar grupları refah seviyelerini yükseltince kendi millî düşüncelerini, bağımsızlık fikirlerini oluşturmaya ve bunları kendi etnik grupları içinde yaymaya başladılar. Bu durum millîleşme sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur, diyerek Balkanlardaki fikrî hareketlenmenin esas sebebine işaret etmiştir. Buna örnek olarak, 1804 yılında başlayan Sırp isyanının baş aktörü olan Kara Yorgi lakaplı George Petroviç’i verir ve onun iyi bir tüccar olduğunun altını çizer. 93 Harbi’nde, Osmanlı Devleti’nin yenilmesiyle birlikte Sırbistan

tam bağımsızlığını kazanmış oldu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede oluşturmuş olduğu merkezî sistemin bozulmasıyla başlayan özel mülkiyet oluşumunun hızlanması, milliyetçilik fikirlerinin oluşumundaki önemi yazarın altını çizdiği konular arasında yer almaktadır.

Yazar, kitabında Makedonyalı Ulah olan N. Batzaria'nın anılarına ve Jön Türklere de yer vererek bu konu hakkında ulaşabileceğimiz birinci ve ikinci el kaynaklar önerir. Yazara göre Ocak 1913'te yapılan darbe ile başa geçen Enver Paşa'nın kabinesinde Nafia nazırı olan Batzaria'nın anıları, yeni bilgiler elde etmek amacıyla değil, kavrama ve yorum yapabilme açısından Jön Türk çalışmaları için önemli bir kaynak durumundadır. Batzaria'nın kitapları ile anıları Balkan ve Orta Doğu toplumlarının tarihlerinin çerçevesini çizer, bunun yanında da Jön Türkler hakkındaki anlayışları değiştirip geliştirecek mahiyette olduğu Karpat'ın ifadelerinde yer almaktadır.

Kitabın son üç bölümünde Gagauzlardan ve onların Selçuklu-Anadolu bağlantılarından ve folklorundan bahsedilir. Yazar, bu konuyu derinlemesine incelemesinin duygusal bir sebebi olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu çalışmalarını niçin yaptığını şöyle açıklamaktadır: Çocukluğunu geçirdiği Kuzey Dobruca'da bulunan Tulça ve Babadağ kasabası havalisine her bahar, kuzeyden Tuna'yı aşıp Dobruca'ya iş aramak için gelen insanların isimlerinin Hristiyan, soyadlarının ise Türkçe olduğunu ve bunun sebebinin merak ettiği için bu çalışmayı yaptığını belirtir. Yaptığı araştırmalar ve incelemeler sonucunda, Gagauzların Anadolu'dan geldikleri teorisi ile kuzeyden geldikleri teorisine daha yakın bir sonuç çıktığını ifade eder. Çalışmaların derinleşmesi ile birlikte de Gagauzların Anadolu'dan geldikleri ve İzzeddin Keykavus'un soyundan oldukları sonucuna varan yazar, meseleyi de Paul Wittek'in ispatlamış olduğuna dikkati çekmektedir. Gagauz adının ise doğrudan Keykavus isminden gelmiş olduğunu ortaya atanın da Bulgar tarihçisi G.D. Balascev olduğunu belirtir.

Yazar eserinde, Balkanlarda bulunan milletlerin etkilendiği toplumsal, ekonomik ve siyasal faktörlere değinip bunları genel itibarıyla ortaya koymuş ancak bu milletlerin farklı tarihsel geçmişlerinin, dillerinin, dinlerinin olması nedeniyle bu devletleri ayrı ayrı ele alarak konuyu daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeye ve esas olarak iki önemli konuya dikkati çekmeye çalışmıştır. İlki, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ortaya çıkan bu milliyetçilik hareketlerini nasıl algıladığı, ikicisi de Balkan topluluklarının milletleşme sürecinin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğidir. Çünkü yazara göre, Osmanlı Devleti kendi iç yapısındaki değişimlerin farkında değildi, çıkan karışıklıkları Avrupalı devletlerin kışkırtmaları olarak gördü ve bölgede yapılması gerekenin bölgenin güvenliğini ve huzurunu sağlayıp barışı devam ettirmek olduğuna kanaat getirdi. Osmanlı devlet adamlarının, bozulan devlet yapısı, ekonomik geri kalmışlık ve Avrupa'dan üst üste gelen askerî saldırılar nedeniyle çöküşünün daha da hızlandığı ve etrafında olup biten olaylara çok fazla müdahale etme şansı bulamadığı, yazarın altını çizdiği konular arasında yer alır.

Çalışmanın, akıcı dili ve makalelerin kitabın bütününe oluşturma konusundaki isabetiyle okuyucuyu kendine çekerek, yeni araştırmalara teşvik edecek bir eser olduğunu ifade edebiliriz. Yazarın kullandığı yerli ve yabancı kaynak örneklerine bakıldığında eserin geniş bir araştırma sonucu ortaya çıktığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi

James Stavridis, Çev. Nil Tuna, Varol Ataman

İstanbul, Epsilon Yayınları, 2021, 432 sayfa, ISBN-13: 978-6051738093

Murat ÇINAR*

Yazar, Emekli Amiral James Stavridis, ABD Deniz Harp Okulu mezunu ve 35 yıldan daha fazla bir süre ABD Donanmasında aktif olarak görev almış bir subaydır. Savaşlarda muhariplere ve uçak gemisi saldırı gruplarına komutanlık yapmış, dört yıldızlı amiral sıfatıyla yedi yıl, NATO Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanlığına seçilmiş ilk Donanma subayı sıfatıyla ise dört yıl görev almıştır. Donanmadan emekli olduktan sonra, 2013 yılında, Tufts Üniversitesi Fletcher Hukuk ve Diplomasi Fakültesine dekan olarak atanmıştır. *New York Times*, *Washington Post* ve *Atlantic* gibi gazetelere küresel güvenlik meselelerine dair birçok yazı yazmıştır. Yazarın ailesinin kökeni Anadolu Rumlarına dayanmaktadır.

Deniz Gücü: Okyanuslarının Tarihi ve Jeopolitik Önemi kitabı, ABD Donanmasının emekli amirali olan Stavridis'in 2. kitabıdır. Okyanusların önemini ve küresel güvenlik üzerindeki etkisini anlatmak ve deniz gücünün önemi üzerine bir kavrayış oluşturmak kitabın yazılış amacıdır. Orijinal ismiyle "Sea Power: The History and Geopolitics of the World's Oceans" kitabı ilk olarak 2017 yılında yayımlanmıştır. Kitap, Ocak 2021'de Nil Tuna ve Varol Ataman'ın çevirisi ile Türk okuyucusuna sunulmuştur. Kitap içeriği itibarıyla denizciler, coğrafyacılar, tarihçiler, uluslararası ilişkiler ve politika ile ilgilenenlere hitap etmektedir.

Kitap, bir denizcinin yıllara dayanan tecrübesi ile okyanus ve kıyılarındaki ülkelerde yaşanan gelişmelerin

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı, muratcinar@karabuk.edu.tr

birbirlerini nasıl etkilediğini okuyucuya aktaran iki yönlü bir eserdir. Yazar tarafından oluşturulan kitabın içerik tasarımı incelendiğinde alt başlıkların okyanus ve denizlerin tarihî ve jeopolitik önemine dikkat çekmek istediği görülmektedir. Yazarın 35 yıldan fazla bir süre farklı rütbelerde görev yaptığı, dünyanın en büyük donanması olan ABD ordusunda edinmiş olduğu deneyimler kitap içerisinde çeşitli anekdotlar hâlinde verilmiştir. Yazar, görev yaptığı süreç içerisinde taktiksel, operasyonel, stratejik ve siyasi bilgisinin yanında hünerlerinin nasıl geliştiğini ifade ederken okuyucu da kitabın farklı bölümlerinde bu tespiti yapabilmektedir. Yazar, okyanusların tarihi hakkında bilgiler paylaşırken aynı zamanda günümüz dünyasında aynı coğrafyalarda yaşanan zorluklara değinmekte, bunlarla ilgili çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Yazar kitabını okyanuslarda elde ettiği deneyimlerini denizcilik sahasındaki küresel meselelerle harmanlayarak jeopolitik bir yaklaşım içinde incelemiş ve deniz jeopolitiğinin gerçekleri ile biçimlendirmiştir.

Yazar, eserinde coğrafya, tarih ve ulusal güvenlik kaygıları hakkında bilgilendirici bir çalışma ortaya koymuştur. Kitapta; “Süper güçler nasıl okyanuslarda doğdu?”, “Okyanusların insanlık tarihindeki stratejik önemi nedir?”, “Deniz gücü bugün yaşadığımız ve yarın yaşayacağımız dünyayı nasıl şekillendirdi?” gibi sorulara cevaplar vermektedir.

Özet: Kitap, “Deniz Bir Bütündür” başlıklı bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Daha sonra 9 başlık altında kitap içeriği oluşturulmuştur. Bu başlıklar “1. Pasifik-Bütün Okyanusların Anası”, “2. Atlantik Okyanusu-Sömürgeleşmenin Beşiği”, “3. Hint Okyanusu-Geleceğin Denizi”, “4. Akdeniz-Deniz Savaşlarının Başladığı Yer”, “5. Güney Çin Denizi-Olası Bir Çatışma Bölgesi”, “6. Karayipler-Geçmiş Takılıp Kalan”, “7. Arktik Okyanusu-Umut ve Tehlike-Arktik Okyanusu’nun Vadettikleri- Tehlikeleri-ABD’nin Ne Yapması Gerekliyor”, “8. Kanunsuz Deniz-Suç Mahalli Okyanuslar”, “9. Amerika ve Okyanuslar-21. yy. İçin Bir Deniz Stratejisi-Korsanlık-Balıkçılık-Çevre-Biz Ne Yapmalıyız” alt başlıklarından oluşmaktadır. Kitabın sonunda daha detaylı okumalar yapmak isteyenler için “İleri Okuma Listesi” verilmiştir.

Yazar, tüm denizlerin bir olduğunu belirttikten sonra, okyanusların ve büyük denizlerin her birine ayrı bir bölüm ayırmaktadır. Denizlerin büyüklüğü, denizcilik tarihi, ticari önemi ve her birinin çağdaş stratejik sorunları hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar, denizlerin her biri hakkındaki büyük turunu bitirdikten sonraki son iki bölümde dünyanın güncel sorunları hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu iki bölümden biri olan “Suç Mahalli Olarak Okyanuslar”, kitabın en dikkat çekici bölümlerinden biridir. Yazar, bu bölümde “korsanlık, yasa dışı balıkçılık” üzerine odaklanırken deniz ortamının kirlenmesini de ayrıntılı olarak incelemektedir.

Kitabın giriş kısmı “Deniz Bir Bütündür” başlığıyla oluşturulmuştur. Başlığı oluşturan cümleyi yazar ilk defa, ABD Deniz Harp Okulu 2. sınıfında Britanyalı bir binbaşı olan eğitmenen duymuştur. Asıl öğrendiği şeyin dünyadaki bütün okyanusların birbirleriyle bağlantılı olduğu ama bir o kadar da ayrı düşüğüdür. Yazar, bu durumu “Deniz gerçekten bir bütündür, özellikle de jeopolitik olarak. Güney Çin Denizi’ndeki gerilimden tutun da Karayiplerdeki kokain kaçakçılığına, Afrika kıyılarındaki korsanlığa ve

kuzey Atlantik'te yeniden ortaya çıkmakta olan soğuk savaşa kadar suların bu küresel olaylar üzerinde çok önemli bir etkisi vardır” şeklinde örneklendirmektedir.

Yazar, bu bölümde okyanuslara dair vurgulamaya çalıştığı iki önemli unsurdan söz etmektedir. Bunlardan ilki, bir denizcinin kişisel deneyimi, ikicisiyse okyanusların jeopolitiği ve bu bilim dalının karada meydana gelen olaylara nasıl etki ettiği.

Yazar, 1. bölümde, Pasifik'i büyüklüğü yüzünden tüm okyanusların anası olarak düşünmeye meyilliyiz şeklinde ifade ederek Pasifik'in 166.000.000 km²lik alanı ile tek başına dünyadaki kara parçalarının hepsinden daha büyük olduğunu vurgulamaktadır. Buna “*Pasifik okyanusuna kıyısı olan tüm ülkeler, okyanusu sonu gelmeyen bir avluya benzetirler*” şeklinde örnek vermektedir. Pasifik ve Atlantik'in, kıyılarındaki ulusların geleneksel deniz kuvvetlerine sahip olmalarından dolayı tarihsel süreç içerisinde önemli yerleri işgal ettiklerini belirtmektedir. Pasifik'in Coğrafi Keşifler sonrasında İspanyolların kontrolünde olduğunu, ardından Portekizliler, Britanyalılar, Fransızlar ve Hollandalıların da oyuna dâhil olduğunu belirtmektedir. 19. yy. ortalarından itibaren ABD, Rusya ve Japonya'nın bu coğrafyada hâkimiyet mücadelesine giriştiklerine değinmektedir. Teknolojik imkânların (füze, uçak ve gemi menzilleri) günümüz şartlarına göre daha geride olduğu dönemlerde kıyı ülkelerinin Pasifik'in büyüklüğünü arkalarında hissederek doğal bir tampon bölge sağladıklarını ifade etmektedir. Günümüzdeki durum hakkında yazar, Güney Kore, Avustralya, Vietnam, Tayvan gibi ülkelerin de son yıllarda savunma harcamalarının arttığını; Pasifik Okyanusu'ndaki silahlanma yarışının büyük bir tehlike arz ettiğini fakat bölgenin barışçıl bir biçimde gelişme ihtimalinin de yüksek olduğunu; Kuzey Kore sayılmazsa bölgede bir ülkenin savaş açma ihtimalinin düşük olduğunu söylemektedir. Yazar, 21. yüzyılın Pasifik Çağı olacağını, Pasifik'in bu yüzyıla egemen olacağını düşünmektedir.

2. bölüm “Atlantik Okyanusu-Sömürgeleşmenin Beşiği”dir. Yazar, Atlantik'in Amerikan medeniyetinin oluşmasındaki önemini kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Her zaman bildiğimiz medeniyetimizin beşiği olacağını; özellikle de geniş sorumluluk alanıyla beraber Akdeniz dâhil edildiğinde Avrupa ülkeleri, yeni kurulan Kuzey Amerika eyaletleri, Latin Amerika medeniyetleri, Karayipler ve Afrika arasındaki karşılıklı değişimin bağıni oluşturduğunu düşünmektedir. Pasifik bölgesinde barışın geri dönüşü, Japonya'nın ekonomik canlanması ve Tayvan, Kore, Singapur ve Hong Kong'da yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkması ile Pasifik ticaretinin 1980'lerde ilk kez Atlantik ticaretini geçtiğini ve bu eğilimin devam ettiğini belirtmektedir. Yazar, Vikingler, Coğrafi Keşifler Çağı, Yeni Dünya Mübadelesi, Amerikan Devrimi, Napolyon Savaşları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş dönemlerinde Atlantik'in gerçek bir çatışma bölgesi olduğunu, geçmişe nazaran bugün Atlantik'in iş birliği ve barış bölgesi olduğunu vurgulamaktadır.

3. bölüm “Hint Okyanusu-Geleceğin Denizi”dir. Yazar, Hint Okyanusu ve Arktik Okyanusu'nun genel görünümünü değerlendirdiğinde, bölgeyi gelecekte dünya meselelerinde giderek daha önemli bir rol oynayacak alanlar içerisinde görmektedir. ABD'nin, bu yüzyılda Hint Okyanusu'nda daha fazla rol üstlenmesi ve Hindistan'ın yükselişinin jeopolitik açıdan dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir.

Tarihsel süreçte değerlendirdiğinde Hint Okyanusu'nun en göze çarpan özelliği, sürekli savaş alanı olan Atlantik, Pasifik ve Akdeniz'den farklı olarak, öncelikle bir ticaret bölgesi olmasıdır. Bu nedenle günümüzde bile yoğun bir şekilde korsan faaliyetleri olduğunu belirtmektedir.

4. bölüm “Akdeniz-Deniz Savaşlarının Başladığı Yer”dir. Yazar, kitapta Akdeniz'i diğer denizlere göre farklı bir şekilde tasvir etmektedir. Yazara göre, insanlığın denizlerdeki jeopolitik yolculuğu, Akdeniz'in sularında ciddi bir şekilde başlamıştır; insanoğlunun okyanusun dalgaları arasında yüzdüğü yüzyıllar boyunca, denizcilerin yarattığı ve denizde savaş fikrini mükemmelleştirdiği yer Akdeniz'dir. Başka hiçbir su kütesinin erken küresel tarihte böyle merkezî bir yer iddiasında bulunamayacağını ifade etmektedir. Boğazların (Cebelitarık, Çanakkale ve İstanbul), Kuzey Afrika çölünün sahip olduğu düz arazisinin, Nil'in zengin deltasının ve Süveyş'in, Akdeniz'in tarihi, siyaseti ve kültüründe sürekli bir rol oynadığını düşünmektedir. Akdeniz'in merkezî konumu, hem doğu hem de batıdaki mükemmel limanları sayesinde tarih boyunca ticaret denizi olduğunu, bu nedenle de savaşlara neden olduğunu vurgulamaktadır. Akdeniz'in, Osmanlı döneminde Hristiyan ve Müslüman nefretini hatırlatan hassas deniz savaş alanı olduğunu ifade ederken NATO üyesi olmalarına karşın Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden gerilimlerin bu durumun devamı olduğunu iddia etmektedir. Yazar, hâlihazırda Doğu Akdeniz'in jeopolitik anlamda çatışmalara ortam oluşturduğunu düşünmektedir. Stavridis, bölgede iş birliği operasyonların altını çizerek, NATO ve ABD'nin bölgede oluşan yasa dışı göçmenlerin oluşturduğu tehditler başta olmak üzere diğer tehditlere karşı iş birliği yapmasının zorunluluğunu vurgulamaktadır.

5. bölüm “Güney Çin Denizi-Olası Bir Çatışma Bölgesi”dir. Yazara göre, Güney Çin Denizi, Karayipler kadar büyüktür ve devasa ekonomilerle çevrilidir: Çin, Vietnam, Malezya, Endonezya, Filipinler ve diğerleri. Herhangi bir yılda dünya deniz ticaretinin yaklaşık yarısı, sıvılaştırılmış doğal gazının yarısı ve belki de deniz yoluyla taşınan ham petrolün üçte biri Güney Çin Denizi'nden (GÇD) geçmektedir. GÇD bölgesinin en önemli aktörü, son 20 yılda önemli bir yükselişe geçen Çin'dir. Çin, GÇD'de komşuları ile sürekli bir rekabet halindedir. Bu rekabetin de sebebi elbette ki denizde bulunan balıklar ve hidrokarbondur. Bölgedeki yeni bir rekabet alanı da Çin'in denizde yapay adalar inşa etmesidir. Çin, GÇD'deki hedeflerini dokuz çizgili hat olarak adlandırdığı doktrinle açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin'e göre bu hat boyunca kapsam içerisinde bulunan alanlarda Çin, egemenlik hakkına sahiptir. GÇD, küresel ekonominin sorunsuz bir biçimde işlemesi için de çok önemli bir bölgedir. Dünyadaki yıllık ticaretin beş trilyon dolardan fazlası bu alandan geçmektedir. Çin'in artan savunma harcamaları ve bölgedeki faaliyetlerinin yanında bunlara ek olarak bir de Kuzey Kore sorunu gibi önemli bir sorun bulunmaktadır. Yazara göre, Doğu Asya'daki silahlanma yarışı, dünya ticareti için stratejik bir deniz yolu olan Güney Çin Denizi'nde gerilimi artırmaya devam ettirdiğinden, uluslararası toplumun bu bölgeye müdahale etmesi gerekecektir. Bu nedenle ABD, Güney Çin Denizi'nde kıyısı olan devletlerde, askerî üslerle bölgedeki varlığını sürdürmeli ve Çin'e karşı koymak için ise Güney Çin Denizi'ni önemli bir denizcilik faaliyeti bölgesi olarak görmelidir.

6. bölüm “Karayipler-Geçmiş Takılıp Kalan”dır. Yazar, Karayipler Denizi'ni, sömürgeleştirilmesinin ardından ticaret gemilerinin “Tropik İpek Yolu” olarak tasvir etmektedir. Yazar, Orta Amerika ülkelerini

dünyanın en tehlikeli ülkeleri olarak tanımlanmakta, uyuşturucu ticaretinin de bu durumun nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, ABD'yi eleştirerek, bölgede çete kültürünün oluşmasına önderlik ettiğini, bu ülkelere sattığı silahlar nedeniyle şiddetin arttığını belirtmektedir. Kolombiya, uyuşturucu ticareti sebebiyle Karayiplerin en sıkıntılı ülkesi olarak tanımlanmıştır. Yazar, bu bölgenin ABD'ye yapılan uyuşturucu ticaretinin de kayda değer bir geçiş noktası olduğunu, daha kuzeyde bulunan Panama Kanalı'nın ise Amerikan ekonomisinin kalbi olduğunu belirtmiştir. Monroe Doktrininin yayımlandığı dönemde ABD'nin bölgede donanmasının yetersizliği nedeniyle etkisiz kaldığını, zaman içerisinde de bugünkü gücüne ulaşarak gerçek anlamını bulduğunu belirtmiştir. ABD'nin bugün bu doktrinin takipçisi olması gerektiğini vurgulayarak, bölgede yolsuzluk ve şiddetle mücadele için bir strateji izlenmesi yönünde tavsiyede bulunmaktadır.

7. bölüm “Arktik Okyanusu-Umut ve Tehlike-Arktik Okyanusu'nun Vadettikleri-Tehlikeleri-ABD'nin Ne Yapması Gerekiyor”dur. Yazar, Arktik Okyanusu'nu, diğer denizlerle kıyaslandığında kayda değer bir aktif savaşın yaşanmadığı bir coğrafya olarak tanımlamaktadır. Arktik Okyanusu'nun dibinde yer alan kaynaklar bugün ve gelecekte birçok sorun ve çatışmaya kaynaklık edecektir. Denizin karmaşık yönetimi bölge için diğer bir tehlikedir. Arktik Okyanusu'na kıyısı olan beş büyük toprak sahibinin (Rusya, Kanada, ABD, Norveç, Danimarka-Grönland) bölgedeki ulusal ve uluslararası rekabeti, bugün olduğu gibi gelecekte de bazı gerilimlere neden olacaktır. Bölgedeki üçüncü tehlike jeopolitik rekabettir. NATO ülkeleri ve Rusya arasındaki ilişkiler kötüye gittikçe Arktik Okyanusu giderek bir soğuk savaş alanına dönüşmektedir. Yine bölgede meydana gelebilecek çevre sorunları, buzul erimeleri ve sonrasında meydana gelebilecek metan gazı salınımı dünya için büyük tehlike arz etmektedir. Rusya, Arktik Okyanusu'nu her zaman, diğer ülkelerin önemseydiğinden daha fazla önemsemiştir. Rusya, nükleer balistik füze denizaltılarına üsler kuracak ve bölgede konuşlandığı birliklerin sayısını arttıracaktır. Bunların yanında Ruslar, kuzey kutup bölgesinden geçen kuzey deniz rotasını kullanarak Avrupa ile Asya arasında % 40 civarında yol ve zaman tasarrufu yapacaklardır. Kanada her zaman kendini Kuzey Kutbu'nun koruyucusu olarak görmüştür. Kanadalılar, Arktik Okyanusu'nun kontrolünün NATO'ya verilmesinden ziyade Arktik Konseyine verilmesini istemektedir. İzlanda, Arktik Okyanusu için önemli bir bölgedir. Çünkü Grönland-İzlanda-Birleşik Krallık arasındaki bölgede var olan boşlukta batmaz bir uçak gemisi olarak görülmektedir. ABD'nin Arktik Okyanusu macerası, Rusya'dan Alaska'nın satın alınması ile başlar. Soğuk Savaş döneminde Arktik Okyanusu, Amerikan ve Rus nükleer denizaltıları için işlek bir geçiş noktası olsa da 2009 yılına kadar ABD, Alaska ile ilgili bir tane bile politika geliştirmemiştir.

8. bölüm “Kanunsuz Deniz-Suç Mahalli Okyanuslar”dır. Yazara göre, okyanuslarda işlenen suçların çeşitleri çok fazladır. Bunlardan bazıları; korsanlık, uyuşturucu kaçakçılığı, zehirli atıkların denize boşaltılması, silah kaçakçılığı ve yasa dışı balıkçılıktır. Korsanlık, okyanuslarda işlenen suçların belki de en tehlikelidir. Yaklaşık 3000 yıllık tarihi olan korsanlık, günümüzde Hint Okyanusu ve Afrika'nın kuzeydoğu açıklarında, Gine Körfezi, Malakka Boğazı ve bir dereceye kadar da Güney Çin Denizi ve Karayiplerde görülmektedir. Yazar, korsanlık faaliyetlerinin küresel taşımacılık ağında sebep olduğu zararın 15-20 milyar dolar civarında olduğunu söylemektedir. Okyanuslarda yaşanan diğer bir problem

yasa dışı balıkçılık faaliyetleridir. Balıkçılık 225 milyar doları aşan muazzam bir küresel piyasayı oluşturmaktadır. Dünya çapında balıkçılıkla ilgili artan potansiyel jeopolitik pozisyon özellikle Doğu Asya ve Pasifik'te gerilimi arttırmaktadır. Yazar, ABD yönetimine BM Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında kamu ve özel sektörle koordinasyonun sağlanması ve hükûmetler arası iş birliği yoluyla uluslararası deniz iş birliği düzeyinin artırılması yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır.

9. bölüm “Amerika ve Okyanuslar-21. yy. İçin Bir Deniz Stratejisi-Korsanlık-Balıkçılık-Çevre-Biz Ne Yapmalıyız”dır. Yazar, son bölümde Alfred Thayer Mahan'ın biyografisi hakkında bilgiler vermektedir. Yazdığı veya editörlüğünü yaptığı yedi kitabın Mahan'ın klasikleri düzeyinde olmadığını kabul etmektedir. Mahan'ın Deniz Harp Okulunda vermiş olduğu dersler bir dizi klasik kitaba çevrilmiştir. Yazara göre, Mahan'ın düşünceleri, Başkan Theodore Roosevelt ile diğerleri tarafından beğenilmiş ve derinden özümsemiyle de 21. yüzyılda Amerikan deniz gücünün temelini oluşturmuştur. Yazar, Mahan'ın ulusal gücün, bir devletin üç ana vektörü boyunca dünya okyanusları aracılığıyla angajmandan kaynaklandığına dair temel teorisini izleyerek ve değiştirerek, 21. yüzyılda Amerika için bir deniz stratejisi önermektedir. Yazar, önceki bölümlerde yapılan analizlere dayanarak, ulusal bir denizcilik stratejisinin güncellenmesi ve uygulanmasının önem arz ettiğini belirtmekte, bu nedenle ulusal güvenliğin sürdürülmesini tavsiye etmektedir. ABD'nin, ana vatani savunma, gücünü dünyaya yansıtmaya, caydırıcılık yeteneğinin sürdürülebilir olması için donanmasının deniz üstünlüğüne sahip olması gerektiğini eserinde sık sık dile getirmektedir. ABD'nin deniz yolları üzerindeki küresel ticaret, iletişim ve seyir özgürlüğü için bunun bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. ABD'nin denizcilik stratejisinin çok önemli olduğunu, deniz gücü varlığının kalıcı olması gerektiğini, bunu gerçekleştirebilmesi için müttefiklerinin iş birliği yapmasının bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Yazar, ABD'nin deniz gücünü geliştirmek ve kullanmak için imrenilecek bir konumda olduğunu, muazzam doğal kaynaklar ve nispeten ılıman iklim ile birleştiğinde, ABD'nin coğrafyasının, ülkeyi bir deniz gücüne dönüştürmek için belki de en iyi koşullara sahip olduğunu iddia etmektedir. Yazar, ABD'nin “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi”ne taraf olmamasının denizcilik politikası ve stratejisi açısından sıkıntılar doğuracağını iddia etmektedir.

Tanıtımı yapılan kitabın temel dokusu, çeşitli durumlarda karşılaşılabilecek jeopolitik soru ve sorunlar ile ilgilidir. Kitap, ABD'li bir deniz subayının dünya okyanuslarına ABD'nin jeopolitik bakış açısını yansıtırken stratejik bakış açısı ile tarihsel ilişki kurarak kara medeniyetlerinin denizcilikle olan ilişkisinden nasıl ve neden etkilendiğine açıklamalar getirmiştir. Yazarın, kitapta sorunların çözümü ile ilgili verdiği cevap ve tavsiyelerin kişisel ve pratik bilgilerinin yanında deneyimleri ve akademik bilgisinin bir karışımı olduğu görülmektedir. Özellikle Stavridis'in otobiyografik metin içerisinde, yeri geldiğinde okuyucuya aktardığı anekdotları metnin inandırıcılığı üzerinde etkili olmaktadır.

Kitap dili oldukça akıcı ve okuyucular tarafından kolayca anlaşılabilir niteliktedir. Ayrıca kitabın akışında tekrarlara yer verilmemiş olması, okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan kitabın çeviri ve baskı kalitesi, okunuşuna katkı sağlamaktadır. Ana hatlarıyla, konuların ortaya konulması, denizlerin tarihsel geçmişi hakkında bilgilerin verilmesinin yanında konu içeriğinin eski ve yeni haritalar verilerek desteklenip içeriğin zenginleştirilmesi, önümüzdeki dönemde bu coğrafyalarda gelişmesi muhtemel

olaylara yer verilmesi ve bu olayların okunmasına ilişkin coğrafya ve tarihin önemi üzerinden yol göstermesi açısından kitabın başarılı olduğu söylenebilir. Okyanuslar ve kıyılarındaki ülkelerin gelişimlerini tarih ve coğrafya üzerinden ele alan bu kitap, temel bir jeopolitik kitap olarak görülebilir.

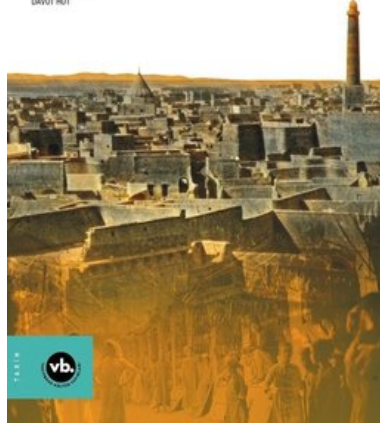
Kitabın, bilimsel denizcilik ve jeopolitik söylemlere katkı yaptığı yadsınamaz. Ancak kitabın, denizlerde güçlü olan devletin uzun vadede karada güçlü olan devletlere üstünlük sağlayacağını anlatan *Deniz Gücünün Tarihe Etkisi, 1660-1783* isimli kitabıyla tanınan Mahan'ın çalışmalarının derinliği ile ilgili kıyaslama yapmak gerekirse eş değer bir eser olduğu söylenemez. Mahan, ABD'nin denizcilik doktrininde ve stratejik gelişiminde belirleyici bir rol üstlenmiş, ABD'nin deniz aşırı ticaret ve donanma politikalarına önemli bir ilham kaynağı olan eserleri ile birlikte değerlendirildiğinde bu çalışmanın akademik anlamda yeterli olmadığı görülmektedir. Bu eserin, Alfred Thayer Mahan'ın 1890'lardaki Amerikan denizcilik stratejisine ufuk açan fikirler zincirine günümüzde eklenmiş bir halkası olduğu söylenebilir.

Kitap, içerdiği konu başlıkları itibarıyla dikkat çekicidir. Amiral James Stavridis'in yazdığı bu kitaptaki görüş ve düşünceleri kitapta bahsi geçen devletler ve uluslararası kuruluşların askerî ve politik uzmanları tarafından ABD'nin bakış açısını çözümlenmek açısından analiz edilmelidir. Amiral'in özellikle Rusya, Doğu Akdeniz, Arktik bölge, Kuzey Kore, Çin, İran ve DAES'e yönelik yaptığı uyarıları dikkate alındığında bu coğrafyaların önümüzdeki dönemde risk düzeyinin yüksek olacağı görülmektedir.

Kitap, denizcilik, siyasi tarih, siyasi coğrafya ve jeopolitik alanlarına ilgi duyanları etkileyecek bilgilerle detaylandırılmıştır. Denizcilik tarihine veya denizcilik stratejisine daha az aşina olanlar da dâhil olmak üzere geniş bir okuyucu kitlesinin bu konudaki ihtiyacını karşılayacak bir içeriğe sahiptir. Eserin, lisans düzeyinde öğrenciler için yeterli olmasına karşın akademik camia açısından farklı seçeneklerle karşılaştırıldığında yeterli olduğu söylenemez.

Yüzyıllık Sorun:
Musul Vilayeti
(Tarih, Toplum ve Siyaset)

HAZIRLAYANLAR
ZEKERİYA KURŞUN
DAVUT HUT

Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)

Haz. Zekeriya Kurşun, Davut Hut

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 493 sayfa, ISBN: 978-605-7947-87-1

Fatih ERBAŞ*

Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset) isimli bu kitap, “Yüzyıllık Düğüm: Musul Vilayeti” isimli bir belgesel ile birlikte hazırlanmıştır. Farklı disiplinlerden dokuzu yabancı yirmi bir uzman, makaleleri ile katkıda bulunmuşlardır. Eser, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Dekanı Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Davut Hut tarafından hazırlanmıştır.

Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Musul’da Tarih ve Toplum” başlığıyla ele alınmıştır. İkinci bölüm Musul sorununun taraflarının politikalarının değerlendirildiği makalelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm özellikle uluslararası hukuk olmak üzere Musul’a dair tartışmalara dikkat çeken makaleleri ihtiva etmektedir. Dördüncü ve son bölümde ise Musul sorununun günümüze yansımaları değerlendirilmiştir.

“Musul’da Tarih ve Toplum: Osmanlı Asırları ve Sosyokültürel Yapı” isimli birinci bölümde dört makale yer almaktadır. Iraklı akademisyen Mohamad A. Yusuf Alalam’ın “Tarih ve Coğrafya Arasında Musul’da Medeniyet Çatışması” isimli makalesinde başlığın aksine ağırlıklı olarak petrol meselesi ele alınmaktadır. Makale, tarihî arka planı ele alarak başlamakta ve sonra petrole odaklanarak devam etmektedir. Makalenin sonuç bölümünün yeterli olmadığı, “Dünya, çift kutuplu düzenden tek kutuplu düzene doğru evrilirken...” gibi günceli de yansıtmayan ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Makalenin sonuç

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

bölümünde ve içeriğinde “Batı’nın siyasi ve ekonomik iradesini sınırlamaya kalkışanlar, bedelini ağır ödemeye hazır olmalıydılar” gibi akademik olmayan, kimi temsil ettiği belli olmayan ve bir delile de dayanmayan ifadeler rastlanmaktadır. Ayrıca makalenin tercüme dili olumsuz bir şekilde hissedilmektedir.

Birinci bölümün ikinci makalesi Davut Hut tarafından yazılmıştır ve ismi “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Taşra Yönetiminde Musul Vilayetinin Kuruluşu ve Kurumları”dır. Özellikle 19. yüzyılda olmak üzere, Musul vilayetinin idaresi, devletin orada yapmaya gayret ettiği düzenlemeler ayrıntılı ve öğretici bir şekilde ele alınmıştır.

Zekeriya Kurşun ve Davut Hut’un birlikte kaleme aldığı üçüncü makale “Musul Vilayeti Aşiretler Atlası”dır. Bu makalede Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerinin 20. yüzyılın başındaki durumları teferruatlı ve öğretici bir şekilde ele alınmıştır. Böyle bir bölüme yer verilmesi kitabın değeri bakımından önemli olmakla birlikte şu hususların etkiyi azalttığı değerlendirilmektedir: Kitabın sonunda ek şeklinde verilen Aşiret Atlası bu bölümde ve renkli, anlaşılır şekilde olmalıydı. Aşiretlerin bugünkü durumuna da birkaç cümle ile temas edilebilirdi. Aşiret Atlasından önce tarih ve coğrafya da bu makale evsafında, başka bir akademisyen tarafından ele alınmalıydı.

Dördüncü makale de Iraklı bir akademisyen Amer Bello İsmail’e ait ve ismi “Musul Vilayetinde Demografik Yapı ve Eğitim”dir. Bu makalede Lozan Konferansı’nda Türk ve İngiliz taraflarının demografik coğrafya iddialarına rakamlarla yer verilmiş; müteakiben etnik gruplar incelenmiş ve sonra Musul’daki eğitim ele alınmış, lakin eğitim kurumları ve meselesinin Musul meselesi ile irtibatı kurulmamıştır.

“Musul Sorununun Tarafları” adlı ikinci bölümün ilk makalesi Iraklı Nadia Yaseen Abed’e ait “Musul ve Sykes-Picot Antlaşma Planları” isimli yazıdır. Yabancıların Musul’a ilk ilgisi, yabancı nüfuzunun artması iyi bir şekilde ele alınmamış; Sykes-Picot süreci anlaşılır bir şekilde ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümünün ikinci makalesi “Musul Vilayeti ve Ankara Antlaşması Çerçevesinde İngiltere’nin Irak Siyaseti, Kürtler ve Türkiye’ye Etkisi” ismini taşımaktadır ve Mustafa Budak tarafından kaleme alınmıştır. Ankara Antlaşması öncesi ve sonrasının çok ayrıntılı bir şekilde ele alındığı makalenin en önemli tarafı, Musul sorununun bugüne bakan veçhesini de ele almasıdır.

Musul bölgesindeki Türkmenlerin durumu Suphi Saatçi tarafından ele alınmıştır. “Musul Vilayeti ve Türkmenlerin İngiliz İşgal Yönetimine Karşı Direnişi” makalesi vesilesiyle Musul Türkmenlerinin direnişi konusunda hatırı sayılır bilgiye ulaşıyor. Küçük Molla Efendi gibi bölge direnişçileri, Türk Cemiyeti’nin faaliyetleri, Telafer Türkmenlerinin “Kaçkaç Yılı”, İngilizlerle iş birliği yapan bölge aşiret liderleri ve başka birkaç yeni isim ve mevzular bu çerçevede sayılabilir. Makalenin en ilgi çekici yanlarından biri de önce bir Atatürk ve Türkiye güzellemesi yapılmasını müteakip, varılan noktada Türkiye’nin 1920’li yıllarda Türkmenleri kaderlerine bıraktıklarına dair satırlar olsa gerektir.

İkinci bölümün “İngiltere’nin Musul Vilayeti Siyaseti: Türkmenlerin Konumu” adlı bir diğer makalesi Erşat Hürmüzlü’ye aittir. Bu makalenin en önemli tarafı İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un Lozan

öncesi İsmet Paşa'ya gönderdiği not ve eklerinin yer almasıdır. Bu not şu özellikleri itibarı ile dikkat çekicidir. Makale İngiliz politikasının demografi başta olmak üzere, birçok gerçeği eğip büktüğünü ve Türkiye'yi tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Hürmüzlü kaleme aldığı bölüm ile bölge hakkında dış aktörler dahil kayda değer ayrıntıları bir bütünlük içinde sunmuştur.

Oğuz Gülcan'ın "Musul Meselesinde Fransa" makalesi güzel bir çalışma olmakla birlikte Lozan'dan önceki faaliyetleri de ele alması hasebiyle kitaptaki yeri daha öncelikli olabilirdi. Kitabın genelinde böyle bir sorundan bahsedilebilir. Makalelerin yerlerinin tayininde özel bir gayret göze çarpmamaktadır. Mesela Suphi Saatçi'nin ve Mustafa Budak'ın makaleleri daha sonralara konulabilirdi.

"TBMM Hükümetinin Musul Meselesine Askeri Yönden Çözüm Arayışları" isimli makale Zekeriya Türkmen tarafından kaleme alınmıştır. Türkmen, makalesinde salnamelerden yararlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı, Mondros Ateşkes Antlaşması, İngiliz işgalinden sonra ortaya çıkan tepkiler, Misak-ı Milli'de Musul'u ele aldıktan sonra, Şefik Özdemir Bey Müfrezesi'nin kuruluşu ve faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde okuyucu ile paylaşmıştır. Tahmin ederim ki, çok az bilinen bu mücadele konusunda yazılmış en faydalı makalelerden biri ortaya çıkmış.

İkinci bölümün ve kitabın en uyumsuz ve uygunsuz yazısının "Musul, Hatay ve Kürt Sorunu" ismiyle İhsan Şerif Kaymaz'a ait yazı olduğu ifade edilmelidir. Yazıyı yazan kişi, tarihle ilgili olan makalelerden oluşan bu kitapta, tarih ve akademik ölçülerden uzak olarak siyasi bir yazı kaleme almıştır. Musul'un neden sınırlarımızın dışında kaldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Musul'u neden geri alamadığını açıklamak için gerekçeler bulurken İngilizlerin kullandığı demografi bilgilerini tartışmasız gerçekmiş gibi kabul ederek yazısını yazmış ve İngilizlerin iddia ettiği gibi Türklerin azınlık olduğunu iddia etmiş ve İngiliz rakamlarını kabul etmiştir. Ayrıca kendi ölçülerine göre Musul'un neden çok da önemli olmadığını anlatmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ü aklamaya gayret ederken başka devletlerin kullandığı argümanları kullanmıştır. Misak-ı Milli güney sınırlarının Atatürk tarafından benimsenmesine sebep olarak "Kürtlerin yaşadığı toprakların bütünü korumak için savaşılabacağı mesajını vermek suretiyle Kürtlerin de savaşıması için bir taktik" olduğu hükmüne varmıştır. Kaymaz'ın yazısı akademik kriterlerden uzak, tarihi gerçeklerin hilafına, tekrürlerle dolu bir yazıdır.

İnaam Mahdi Ali Al-Salman "Irak Tarafının Gözünden: Türkiye-Irak Arasında Musul Vilayeti İhtilafı" isimli makaleyi yazmıştır. Bu makalede mesele İngiliz bakış açısıyla ele alınmıştır. İngiliz işgali, Lozan'a giden süreç ve Cemiyeti Akvam süreci bu makalenin konularındandır.

İkinci bölümün son makalesi Yunan akademisyen Dimitri Michalopoulos'a aittir ve "Musul Sorunu: Anlaşma, Sonrası ve Bir Bakış" ismini taşımaktadır. Diğer makalelerden farklı olarak Sevr Antlaşması'na da özel önem vermektedir.

"Musul Sorunu Tartışmaları ve Uluslararası Hukuk" konulu üçüncü bölümün ilk makalesi Sarah Shields'e aittir ve "Musul, Osmanlı Mirası ve Cemiyeti Akvam" adını taşımaktadır. Bu makalede Cemiyeti Akvam süreci, cemiyetin komisyonları, çalışma usulleri, Cemiyeti Akvam temsilcilerinin bölgedeki incelemeleri, bu incelemelerde İngilizlerin nasıl ön aldığı, heyeti yönlendirdiği, buna rağmen bölge halkına ait

gerçeklerin cemiyet temsilcileri tarafından nasıl tespit edildiği ayrıntılı bir şekilde ortaya konuyor.

Mehmet Akif Okur “Men-Zor Tezi ve Eşitsiz Antlaşmalar Tartışmasının Işığında Musul Vilayeti” isimli makalesinde Türkiye’nin Kıbrıs mücadelesinden de örnekler vererek Musul meselesindeki tarihî haklılığını ortaya koyma gayretlerini ifade etmiştir. Bu çerçevede Menderes ve Zorlu isimlerinin ilk hecelerinden mürekkep Men-Zor Tezi’ni anlatmakta, bir anlaşma bozulursa aslına nasıl rücu edeceğini açıklamaktadır. Kıbrıs, Türkiye tarafından İngiltere’ye devredildiği için (1878), İngiltere hakkından vazgeçerse plebisit vs. değil eski sahibi olan Türkiye’ye kalır anlayışı Men-Zor Tezi olarak anlatılıyor. Bunun nasıl Musul’a uygulanabileceği tartışılıyor. Mehmet Akif Bey’in makalesinde teorik altyapı pek güzel işlenmiş.

Alaaddin Yalçınkaya da “Uluslararası Hukukta Musul’un Statüsü ve Kerkük-Hayfa Boru Hattı Stratejileri” isimli makalesinde güzel bir tarihi özet yaptıktan sonra, meseleyi uluslararası hukuk ve boru hatları veçhesi ile ele almış.

Edwin Black, akademik bir yazıdan ziyade teatral bir üslupla yazılmış “Musul’un Petro-Politik Kaderi” isimli yazısında, Musul’un 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında petrol çerçevesinde kazandığı önemi vurgulamaktadır.

Dördüncü bölümün ilk yazısı Aram Rafaat’a aittir ve “Kürt Milliyetçiliğinin Dört Evresi ve Bir Anlatı: Musul Vilayetinin Irak’a İlhakının Gayrimeşruluğu” ismini taşımaktadır. Kürt bakış açısını yansıtmaktadır. Kürt aşiretlerini ele almış, müteakiben anlaşmalarda Kürtlerin durumuna temas etmiştir. Bir bağımsızlık mücadelesi gibi verilen yazıda Kürtlerin geçirdiği evreler ele alınırken ABD’nin Irak işgali sonrası ABD ile iş birliği yaptıkları, Irak’ın kuzeyinde İsrail, ABD ve Almanya ile iş birliği içinde oldukları ve başta Türkiye olmak üzere, komşu ülkelere karşı terörist faaliyetler içinde buldukları hususlarına temas edilmemiş; romantik bir yazı olmuştur.

Murat Sofuoğlu “Musul Vilayetinin Ekopolitik Hikayesi” isimli makalesinde Türkiye-Musul siyasi entegrasyonunun nasıl olacağını ele almış ve bu konudaki gayretleri ortaya koymuştur. Bu çerçevede Musul Vilayeti Konseyi’ne özel önem yüklemiştir. Sofuoğlu’nun sivil toplum örgütlerinin de katkısı ile Musul’un Türkiye’ye entegrasyonu ile ilgili gayretleri irdelediği bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Bariş Doster, “Empyralist Rekabetin Odağında Musul Vilayeti: 2000’li Yıllar” isimli makalesinde geçmişten günümüze bölgeye, dış devletlerin güçlerin verdiği önemi özetlemiş ve günümüzdeki başta ABD olmak üzere İngiltere, Rusya, Çin ve diğer ülkelerin ilgilerini ele almıştır.

Kitabın DAES ile ilgili ve “İŞİD’in Düşüşünden Sonra Musul ve Civar Kasabaları” isimli son makalesinde Omar Muhammed, DAES’in bölgede ortaya çıkışı, bu şartların nasıl oluştuğu, DAES’in neleri değiştirmeye çalıştığı ve toplum yapısındaki dönüştürme gayretleri üzerinde durmaktadır.

Kitabın son bölümünden sonra “Ekler” bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, ciddiyetle seçilmediği ve yerleştirilmediği izlenimi veren birkaç harita ve iki fotoğraf bulunmaktadır. Oysa kitabın ilgili yerlerine konu ile ilgili harita ve fotoğrafların renkli ve anlaşılır bir şekilde yerleştirilmesinin kitabın daha iyi anlaşılması ve daha değerli kılınması açısından iyi olacağı değerlendirilmektedir.

Kitapta bazı makalelerde konu ile dolaylı olarak ilgili bazı kurum, kuruluş ve yapılara da temas edilmektedir, mesela Türk Petrol Şirketi ve Nizamiye Mahkemesi gibi. İşte böylesine isimlerin anlamını ve muhtevasını açıklayıcı ifadelerin kitapta küçük kutucuklarda verilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Yeri geldiğinde de ifade edildiği gibi bazı makaleler akademik dilden uzak, eskimiş, güncel olmayan değerlendirme ve bilgileri ihtiva etmektedir. Bazı bilgiler tekerrür etmektedir. Bazı makalelerin yeri ve sırası uygun değildir. Bölümler daha iyi tespit edilebilirdi. Bölüm başlığına uygun olmayan makaleler bulunmaktadır. Bu sayılan ayrıntılar, kitabın büyük bölümünün sahip olduğu önem ve kıymete zarar vermektedir. Ayrıca editör kitaplarında sıkça rastlanabildiği gibi, bu kitapta da farklı yazarlar tarafından mükerrer bilgiler verilmiştir. Üstelik yazarların kullandığı kaynağa göre aynı bilgiler değişebilmektedir de...

Diğer taraftan esere değer katan bazı teferruatın dipnotlara taşınmasının çok faydalı olduğunu söylemeliyiz. Kitap, içinde yer alan makalelerin çoğunluğu itibarı ile tarihten bugüne Musul sorunu hakkında doyurucu bilgi veren, iyi bir çalışmadır.

Paşam Nereye Kadar Çekileceğiz? Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi Hatıraları

Mehmet Dürdali Karasan, Haz. Şeref Karabağ

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, 323 sayfa, ISBN 978-625-7999-65-6

Enis İÇEN*

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru henüz çok genç bir yaşta, Antalya Darülmüallim Mektebi öğrencisiyken silahlı altına alınan, Suriye-Filistin, Gazze Cephelerinde savaşırken esir düşen, memlekete döndükten sonra İstiklal Harbi'ne katılan Dürdali Karasan'ın (1902-1969) hatıratının yer aldığı eser küçük rütbeli bir askerın gözünden, savaşta yaşananları anlatmaktadır. Kitap aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ordusunun durumuna, İstiklal Harbi'nde katıldığı muharebelere, subay ve askerlerin yaşadıklarına insani bir bakış açısıyla ışık tutmaktadır. Dürdali Karasan'ın torunu Şeref Karabağ tarafından tekrar düzenlenerek yayına hazırlanan hatıratın Osmanlıca olarak kaleme alınan nüshası bulunamazken daha sonra yazdıklarını yeni Türk alfabesiyle temize çektiği bilgisi verilmektedir. Karabağ, Karasan'ın hatıratı temize çekmesi sırasında, Halikarnas Balıkcısı olarak bilinen ünlü yazar Cevat Şakir Kabaağaçlı'dan da yardım aldığını "Sunu" bölümünde paylaşmaktadır. Karabağ ayrıca hatıratında yer alan bazı hatalı isim ve tarihlerin dipnotlarla düzeltiltiği bilgisini verirken bu detayın okuyucu açısından son derece faydalı olduğu görülmektedir. Karabağ, genelde bu tür anıların yüksek rütbeli komutanlar tarafından yazıldığını, cephede bizzat yer alan askerlerin ve küçük rütbeli subayların eserlerinin son derece az olduğunu ve hatta üzücü bir şekilde bazılarının hiç yayımlanmadığını da hatırlatmaktadır.

"Birinci Dünya Savaşı'ndan İstiklal Harbine" ana başlığı altında 13 bölümden oluşan hatıratın sonunda ekler, belgeler ve bir de albüm bölümü yer almaktadır. Son derece samimi, akıcı ve yalın bir dille yazılan

* Askerî Tarih Doktora Öğrencisi, MSÜ ATASAREN, İstanbul, enisicen@gmail.com

Karasan'ın hatıraları "Okul Yılları" başlığı altında medrese eğitimi almasıyla başlamaktadır. Karasan, Birinci Dünya Savaşı sırasında henüz 12 yaşındadır ve Kaş'taki Rüşdiye Mektebini tamamlayarak, Antalya Finike'de yaşayan ailesinin yanına dönmüştür. Ailesinin zoruyla medrese eğitimine başlayan Karasan, başarılı bir öğrenci olmasına karşın okuldan ayrılmayı tercih ederek kaydını Antalya Darülmüallimin Mektebine aldirmiştir.

"Askere Alınma" başlığını taşıyan ikinci bölüm Karasan'ın okula henüz başlamışken silahaltına alınmasını anlatmaktadır. Ciddi asker sıkıntısı çeken Osmanlı Devleti 1899 doğumluları silahaltına çağırmak zorunda kalmış ve bu okula girmek için yaşını büyüten genç askerlerin anıları da aslında burada başlamıştır. Yazar "Hey onbeşli onbeşli" diye bilinen anonim Tokat türküsünün de askere alınan bu genç çocuklar için yazıldığı bilgisini dipnotlarda iletmektedir ki okullarda, bu askere alınmalar nedeniyle örneğin Karasan'ın sınıfında sadece iki öğrenci kalmıştır. Karasan'ın ilk defa İzmir ve İstanbul'u görüşü, verilen yemeklerin kalitesizliği, genç bir insan olarak Karasan'ın sürekli acıkması, verilen asker kıyafetlerinin kalitesizliği, Erenköy İhtiyat Zabiti Talimgâhında aldığı eğitim bu bölümde anlatılmaktadır. Bölüm, askere alınma koşullarının olumsuzluğu ve aç kalmayı göze alan askerlerin talimgâhta ekmeklerini satıyor olmasının harbin getirdiği ekonomik olumsuzlukların ulaştığı boyutu göstermesi açısından anlamlıdır. Hatta Karasan hatıratın bu bölümüne "*Karnımın doyduğu hiç vaki değildi*" itirafında bulunmuştur.

"Suriye-Filistin Cephesi'ne Yolculuk" başlığını taşıyan üçüncü bölümde, İstanbul'dan başlayan yolculuk anlatılmaktadır. Burada da harcırahlarının nasıl yetersiz kaldığı, açlığın yine tüm genç askerleri nasıl olumsuz etkilediği anlatılmaktadır. 1917 yılının Mayıs ayında gerçekleşen yolculuk Şam'da son bulurken burada Dördüncü Ordu Kumandanı Sakallı Cemal Paşa komutası altına giren askerler kısmen de olsa daha iyi şartlara erişmiştir. Karasan'ın da aralarında bulunduğu bu grup 1917 Haziranında Gazze Cephesi'ne doğru yola çıkartılmıştır.

"Gazze Cephesi" başlıklı dördüncü bölümde, Karasan'ın atlı bir zabıt olarak görevlendirildiği ve 25 kişilik bir grup olarak 16. Fırka'ya katıldığı anlatılmıştır. Burada yapılan talimleri, açlık sorununun tamamen ortadan kalktığını anlatan Karasan, iki ay cephede bulunmasına karşın bir hadise yaşanmadığını, sadece düşman uçaklarını gördükleri bilgisini vermektedir. Cephede yaşanan hava harekâtlarıyla ilgili ilginç anılarını da ileten Karasan, uçaklar arasında havada yaşanan İngiliz-Alman rekabetini nasıl izlediklerini de detaylandırmıştır. Elbette insani olarak bir askerinin cephede kurşunlarla tanışması farklı duyguları yaşamasına neden olmuştur. Karasan da 122. Alay'ın keşf-i taarruzunda nasıl korktuğunu, titrediğini son derece samimi olarak hatıratında anlatmıştır. Topçuların askere verdiği güven, makinalı tüfeklerle yapılan atışlar, patlayan bir şarapnel mermisi ile ilk yaralanması, gördüğü tedavi ve hastanede kendisine bakan Ermeni doktora duyduğu yakınlık ilgi çekici bölümler arasındadır. Bu bölümde belki de en önemli başlıklardan biri İngilizlerin savaş alanında yaptığı propaganda ile ilgili bölümdür. Buna bizzat şahit olan Karasan, düşman uçaklarından atılan resimleri tarif etmektedir. Karasan, İngilizlere esir düşen askerlerin eğlenirken çekilmiş fotoğraflarının yer aldığı bu bildirimlerde teslim olanların rahat ettiğini ve harbin başka türlü bitmeyeceğinin yazıldığını iletmektedir. Türk askerlerinin bunlara nasıl bir tepki

verdiği maalesef Karasan'ın hatıratında yer almamaktadır.

“Birüssebi–Gazze Meydan Muharebesi (Üçüncü Gazze Muharebesi)” başlığını taşıyan beşinci bölüm, düşman kuvvetlerinin tüm Garp cephesinde taarruza geçmesi ile başlamaktadır. Karasan, düşmanın çevirme harekâtından Türk kumandanlığının haberdar olduğunu tahmin ettiğini söylemesine karşın böyle bir durumun olmadığı dipnotlarda ek bilgi olarak yer almıştır. Bu bölümde, yaşanan muharebe detaylı olarak anlatılmış, düşman topçusunun ve düşman piyadesinin ilerlemesi ve hücumu kalkması, Türk askerlerinin karşı manevraları bir askerinin bizzat gözlemleriyle ve hissiyatıyla hatıratında yer almıştır.

Altıncı bölüm “Yaralanma ve Hastanede Tedavi” başlığını taşımaktadır ve 3. Gazze Muharebesi'nde ayağından topçu güllesi ile yaralanan Karasan'ın hastanede geçirdiği dönem anlatılmaktadır. Elbette yaşanan çatışmanın etkisi, bölük komutanının şehit olmasına duyduğu üzüntü, diğer yandan ise yaralanmasında yaşadığı şok, kendisiyle ilgilenen doktora duyduğu minnettarlık yine insani duygularla Karasan'ın anılarına girmiştir. Cepheden yaralıların hastanelere nakillerindeki son derece kötü şartlar, Hilal-i Ahmer'in Vadi-i Sarar Mecruhın Hastanesindeki günlerini bu bölümde anlatan Karasan, tedavi gördüğü sırada Gazze Cephesi'nin yarıldığını, ordunun ricat ettiğini, ABD'nin savaşa girdiğini öğrendiğini iletmektedir. Nitekim artık savaşın bitmesine de çok az bir zaman kalmıştır.

“Tekrar Cephe” başlığı ile verilen yedinci bölümde iyileşen Karasan'ın cepheye dönüşü anlatılmaktadır. Kumandanın kendisini görünce sevindiğini ve gümüş liyakat madalyası aldığını belirten Karasan, Filistin Cephesi ile ilgili burada bir manzara çizmektedir. Bu bölgenin Tur-ı Sina gibi olmadığını, aralıklı olsa da köylerin bulunduğunu ifade eden Karasan, bir süre sonra Yedinci Ordu Komutanlığı emrinde Nablus'a doğru yola çıktıklarını iletmektedir. Kitapta yer alan önemli bölümlerden biri kuşkusuz Karasan'ın cephe İsmet Bey (İnönü) ile tanışmasıdır. Karasan, 3. Kolordu Komutanı İsmet Bey ile olan tanışmasını anlatırken kendisinin orduda nam yaptığını ve hatta askerler arasında “Ayaklı Kütüphane” olarak tanındığını da eklemiştir. Karasan, 127'nci Alay'da bulunduğu dönemde siperlerle ilgili bilgiler de aktarmaktadır. Siperlerin hazırlanmasıyla ilgili detayların yanı sıra buralarda gece gündüz nasıl dinlendiklerini, tüfeklerini nasıl yerleştirdiklerini açıklamıştır. Karasan'ın bu gözlemleri askerlerin düşmanla karşı karşıya iken nasıl bir atmosferde olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu bölümde ayrıca Musallabe Muharebesi de anlatılmaktadır.

“Nablus Meydan Muharebesi ve Bozgun” başlığını taşıyan sekizinci bölüm aslında Karasan'ın kaderinin değiştiği bölüm olarak adlandırılabilir. Nitekim bu bölümde düşmanın genel taarruza geçmesi ile başlayan mücadele yine detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Düşman uçaklarının ve piyadesinin açtığı ateş ile son derece sıkışık bir durumda kalan alay, 20 Eylül 1920 tarihinde Nablus'a varmıştır. Karasan burada düşman süvarilerinin ilerlemesini ve Arabistan ahalisinin nasıl aleyhlerine döndüğünü anladığını da söylemektedir. Muntazam olarak geri çekilmenin sürdüğünü anlatan Karasan, yaşanan kargaşada kimin dost kimin düşman olduğunun karıştırıldığını anılarına eklemiştir. Nitekim Sekizinci Ordu Komutanı Cevat Paşa ile böyle bir durumda karşılaştığını anlatan Dürdali Karasan, yine de mücadeleyi bırakmadıklarını söylemektedir. Kitaba adını veren cümle de burada geçmektedir. Karasan, dört

taraflarının düşmanla çevrildiğini Cevat Paşa'ya söylediğini belirterek, “Paşam nereye kadar çekileceğiz?” sorusunu yöneltmiş, Paşa ise genç askere Yıldırım Ordularının gelmesini yakın olduğunu söylemiştir. Ancak Karasan, daha sonra Cevat Paşa'nın bu sözleri sadece teselli için söylediğini anlayacaktır.

“Esarete Geçen Yıllar” başlıklı dokuzuncu bölümde, geri çekilme sırasında Türk askerlerinin nasıl esir düştüğü anlatılmaktadır. Büyük susuzluk çekerek ulaştıkları bedevi köyünde pusuya düşürülen askerler, çırılçıplak soyularak bedevi askerler tarafından esir alınmıştır. Karasan, İstanbul Harbiye Mektebinde okuyan ve daha sonra Mekke Emiri Şerif Hüseyin bin Ali'ye katılan Nuri Said Paşa sayesinde hayatta kaldıklarını detaylıca anlatmıştır. Bedevilerin intikam arzusundan Said Paşa'nın yardımıyla kurtulduklarını, uğradıkları insanlık dışı muameleyi detaylandıran Karasan'ın bu izlenimi, belirtilen dönemde Arap halkının psikolojisini anlamak açısından önemli sayılabilir. Karasan, İngilizlere çıplak teslim edildiklerini, onların verdikleri çuvalları giyerek günler sonra uyuyabildiklerini, hastanede dezenfekte edilmelerini ve önce Kuveysna ardından Seydibeşir Üsera Kampı'na getirilmelerini bu bölümde detaylıca anlatmıştır. Karasan'ın ve diğer Türk asker ve subaylarının esirlik hayatı burada başlamıştır. Türk askerlerinin esareti sürerken İtilaf Devletlerinin işgalleri başlamıştır. Özellikle İstanbul'un işgal edilmesi esirlerin ümitsizliğe düşmesine neden olmuştur. Almanya'nın yenilgisi, Enver ve Talat Paşaların kaçıışı ile birlikte babasının vefatını da Hilal-i Ahmer aracılığı ile öğrenen Karasan, duygularını yine samimi bir dille kâğıda dökmüştür. Kampta dalgalanmaya neden olan olaylardan biri de ayrı bir başlık altında verilen İzmir'in işgalidir. Yunanistan'ın İzmir'i işgalini duyunca büyük infiale kapılan Türk subay ve askerleri gece bir toplantı yapmış ve İngilizler buna müsaade etmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas nutku kampta okunmuştur. Esirler Paşa'nın Padişah'ın emriyle Anadolu'ya kaçtığına inanmakla birlikte daha sonra Miralay Sadık Bey'in kampı ziyaret ederek Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suçlayıcı sözleri soğuk duş etkisi yapmış, anlaşıldığı kadarıyla neredeyse tüm esirler İstiklal Harbi'ne katılmaya burada karar vermişlerdir.

Yaklaşık iki yıl süren esaretin bitmesi ve yapılan anlaşma ile serbest bırakılmalarını Karasan, “Vatana Dönüş” başlığı altında, onuncu bölümde anlatmıştır. Esirlerin İstanbul'a getirilmeleri ancak burada kendilerini alacak muhatap bulamadıklarıyla ilgili detayların yanı sıra memleketlerine dönmek için harcırah alamamaları gibi detayları da anlatan Karasan, aslında İstanbul'da işgal döneminde yaşanan karışıklığın bir tablosunu çizmiştir. Memleketlerinden gitmek için İngilizlerden yardım istemek zorunda kalan Türk esirlerin durumu, memleketine seneler sonra İtalya vizesi ile girmesi Karasan tarafından oldukça duygusal bir dille anlatılmıştır.

“İstiklal Harbi” başlığını taşıyan on birinci bölümde Karasan'ın cephede geçen günleri yer almaktadır. Askerliğe tekrar çağırılan Karasan, Sandıklı Cephesi'nde teşkil eden 52. Alay'a tayin edilmiştir. 7 Mayıs 1921 tarihinde alay karargâhına ulaşmıştır. Bu bölümde, İstiklal Harbi döneminde Anadolu'nun ve Türk ordusunun içinde bulunduğu zorluklar oldukça detaylı anlatılmıştır. 1921 yılı şartları Ankara açısından gerçekten son derece zordur ve maddi yetersizlikler Türk ordusuna zor günler geçirtmektedir. Örneğin Karasan bu olumsuzluklar arasında Rus tüfeklerinin gelmesinden duyulan sevince hatıratında yer

vermiştir. Türk ordusunun taktiksel olarak geri çekilmesi konusunda önemli değerlendirmeler yapan genç asker, İstiklal Harbi'nin ricat ile kazanıldığını dahi söylemektedir. Nitekim kendisi hatıratında geniş şekilde yer vermemekle birlikte İstiklal Harbi'nin en önemli anlarından biri kuşkusuz Kütahya-Eskişehir Savaşlarının kaybedilmesinin ardından Türk ordusunun Sakarya Nehri doğusuna çekilmesidir. Nitekim bu çekilmenin ardından Tekalif-i Milliye kararlarının alınması ve ardından Sakarya Savaşı'nın kazanılması İstiklal Harbi'nin dönüm noktası olmuştur. Ancak Karasan'ın bu yorumu 1921'de mi yoksa daha sonra mı yaptığı, kitapta açık olarak ifade edilmemiştir. Cephelerde yapılan çete harbi, topçu bataryalarının içler acısı durumu, Afyon'da yaşanan çetin mücadele burada bizzat savaşan Karasan tarafından detaylarıyla anlatılmıştır. Türk ordusunun Aziziye'ye yaptığı baskın, Bolvadin müftüsünün Yunanların teslim ol çağrısını iletmesi, Fettahoğlu Köprüsü'nün tutulmasının ilginç hikâyesi, Sivrihisar'ın kurtuluşu hatıratın ilgi çeken başlıklarıdır. Sakarya Savaşı sırasında Güzelim Dağı taarruzuna katılan Karasan, Türk askerindeki hissiyatını yine yalın bir dille yazıya dökmüştür.

“Büyük Taarruz Başlıyor” bölümü İstiklal Harbi'nin en önemli dönemini bir askerin gözüyle anlatması açısından önemlidir. Bu bölümde zafer için ölümü göze aldığı belirten Karasan gibi binlerce askerin komutanlarının verdiği cesaretle aynı duyguyu paylaştığını, tüm cephenin bu ruh hâline büründüğünü tahmin etmek zor değildir. Büyük Taarruz'un ardından Nurettin Paşa (Korgeneral Nurettin İbrahim Konyar) ile ilgili anlarına eleştirilerini ekleyerek yer veren Karasan, Türk ordusunun İzmir'e girişi, Türklerin yaşadığı büyük sevinci anlatmış ve İzmir İktisat Kongresinde Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmasına hatıratında yer vermiştir.

Kitaptaki son bölüm “Sivil Hayat” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, ticarete atılan Karasan'ın yaşadıkları, Atatürk'ün vefatı ile İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve 40 yaşında üçüncü defa silahaltına alınması yer almaktadır. Karasan bu bölümde ayrıca İkinci Dünya Savaşı ile ilgili geniş bir yorum da yapmıştır.

Dürdali Karasan'ın hatıratı öncelikle akıcı üslubu ve samimi yaklaşımı ile çocuk yaşta sayılabilecek bir askerin anılarını günümüze ulaştırması açısından son derece değerlidir. Torunu Şeref Karabağ'ın yaptığı titiz editörlük ve Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi'nin subaylarıyla ilgili bilgiler verdiği detaylı dipnot çalışması kitabın akıcılığını artırmıştır, demek doğru olacaktır. Yine Karabağ'ın dediği gibi bir asker veya küçük rütbeli bir zabitanın anılarını yazması, cephenin en önemli unsurlarından olan askerlerin gözlemleri, duygularını anlamak açısından son derece önemlidir. Ayrıca kitap Birinci Dünya Savaşı sonunda Arap coğrafyasını, özellikle savaşın sonuna doğru bir askerin gözünden Osmanlı Devleti'ne ve Türk askerlerine yönelik tavır ve bakışı anlamak açısından önemli görünmektedir. İstiklal Harbi bölümleri ise Türk ordusunun durumundan cephedeki askerin hissiyatına uzanan bir pencere açmaktadır. Ticari hayatta yaşadıklarını da yine samimi bir üslupla anlatan Karasan'ın hatıratının, 2. Dünya Savaşı'nın geniş bir yorumuna ayrılan son bölümünün kitapta ne kadar yer alması gerektiği ise küçük bir soru işareti olarak kabul edilebilir.

Jön Türklük ve Kemalizm Kışkacında İttihatçılık

İsmail Küçükkılınc

İstanbul, Yarın Yayınları, 2021, 448 sayfa, ISBN: 9786059931007.

Samet ÖZDEMİR*

Jön Türklük İttihatçılık ve Kemalizm: Geçtiğimiz bir asırdan beri İttihat ve Terakki ile ilgili tartışmalar, azalacağı yerde artmakta, meseleler çözüme kavuşturulacağı yerde daha da karmaşık bir hâl almaktadır. Adlarının önünde birkaç satır unvan bulunan kallavi bilim adamlarımız bile zaman zaman ilkokuldan öğrendikleriyle konuya yaklaşmaya ve yorum yapmaya çalışmakta, bu durum da Hz. Ali'ye atfedilen, “İlim bir nokta idi, cahiller onu çoğalttı” sözüyle sürekli surette karşılaşmamıza neden olmaktadır.

Aslına bakılırsa bu konudaki çalışmalarımız, bittabi akademik ve ciddi çalışmalarımız da henüz ne yazık ki pek yeni sayılır. Hatırat eserler eskiden beri neşredilse de ilgili arşivler yeni açılmakta, -yüz senedir neden açılmadığı meçhul- arşiv belge ve vesikalarına dayanan eserler yeni neşredilmekte, eskiden yazılan eserlerin ise çevirileri yeni yeni yapılmaktadır. Söz gelimi, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki “Muahedeler” yani anlaşmalar bölümü 2017 yılında açılmış, Ahmet Tetik’in arşiv vesikalarına dayanan “Teşkilatı Mahsusa Tarihi” adlı eseri 2014 yılında yayımlanmış ve Feroz Ahmad’ın 1971’de basılan eseri, “Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğunu Kurtarma Mücadelesi” adıyla ancak 2020 yılında dilimize kazandırılabilmiştir.

Bu durum yeni anlayış ve görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Tarihe yönelik telakkilerimiz, kanaatlerimiz değişmektedir. Bu doğrultuda tez çalışmaları da yapılmakta ve yeni eserler de

* Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, sametozdemir45@gmail.com

neşredilmektedir. Bu tarz tez çalışmalarına, Yasin Çatal'ın 2019 yılında hazırladığı ve son derece orijinal olan, “Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesi'ndeki Rolü” başlıklı tezi; yeni dönemde yayımlanan ve güncel eserlere ise ilk baskısı 2016 yılında, *Ötüken Neşriyat* tarafından yapılan, İsmail Küçükkılınç'ın, *Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihatçılık* başlıklı eseri örnek verilebilir. Bu çalışmamızda, Küçükkılınç'ın eseri ele alınacak ve genel olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Eserin Şekil Özellikleri: Elimizdeki baskısı *Yarın Yayınlarından* çıkan ve üçüncü baskısını yapan kitap 448 sayfadır. 448 sayfalık kitapta 17 sayfa kaynakça ve 684 dipnot bulunmaktadır. Eserin bu yönüyle son derece doyurucu olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte kaynakçada hiçbir arşiv atfına rastlanmamaktadır. Ayrıca atıf yapılan, dönem süreli yayınları da son derece az olması hasebiyle kanaatimizce yetersizdir. Dipnotlara baktığımızda ise yalnızca tek bir arşive atıf görmekteyiz.

Bu da 312, 313, 314, 315 numaralı dört adet ATASE arşivine atıftan ibarettir. Fakat Küçükkılınç bu arşiv belgelerini görmemesine ve Mustafa Keskin'in, *Hindistan Müslümanlarının Millî Mücadelede Türkiye'ye Yardımları* adlı eserinden alıntılanmasına rağmen doğrudan arşive atıf yapmış ancak son atfının ardından, eseri işaret etmiştir.

Eserin genel olarak hatıratlara dayandığı söylenebilir. Fakat hatıratların gelişigüzel ve savunulan fikirler doğrultusunda sıralanmadığı, özenle seçildiği ve mukayese edilerek değerlendirildiği de söylenmelidir. Eserde yer alan sınırlı sayıdaki belgenin de bu hatıratlar içerisinden okuyucuya sunulduğu görülmektedir. Biz mesela, hiç olmazsa “Birinci Dünya Harbi” ve “Ermeni Meselesi” bölümlerinde arşiv belgeleri aradığımızı itiraf etmeliyiz.

Küçükkılınç'ın, “Bu durum artık herkesçe kabul edilmektedir” veya “Bu mesele artık herkesçe bu şekilde değerlendirilmektedir” şeklindeki genel kabul ve kanaat uyandıran ifadelerinin ardından en azından hangi kaynak ve yazarların bu şekilde değerlendirmelerde bulunduğunu görmek isterdik fakat bu yönde de bir atıf genelde yapılmamıştır.

Son olarak eser üçüncü baskısını yapmasına rağmen karşılaştığımız çok ufak ve az sayıda fakat sehven olduğu aşikâr olan yazım yanlışlarının bizi şaşırttığını belirtmeliyiz. Üçüncü baskıya kadar bu yanlışların düzeltilmiş olması gerekirdi. Bu tabii ki tek başına yazarın bir kabahati değildir. Yayınevlerinin de bu kusurda payı bulunmaktadır.

Yazar ve Eseri: Yazarın eserindeki ön sözü çok beğendiğimizi ve harikulade bulduğumuzu söylemeliyiz. Hatta elimizden gelse bu ön sözü bir broşür olarak bastırıp dağıtmayı bile aklımızdan geçirdik.

Yazar, bir imam-hatip lisesi mezunu olduğunu, mektep ve muhitinin tesiriyle yıllarca İttihatçıları mason, siyonist uşağı, İslam düşmanı kefare olarak gördüğünü, hatta Abdülhamit'in ölüm yıl dönümlerinde onu tahttan indiren bu zalim kefare hakkında ne kadar menfi sıfat varsa kullanmaktan imtina etmediğini âdeta bir itiraf niteliğinde yazmaktadır.

Fakat çeşitli kaynakları okuduktan sonra büyük bir hata yaptığının farkına varmış, tabii olarak fikirleri
Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

değişmiş ve âdeta bir aydınlanma yaşamıştır. İsmail Küçükkılınç'ın bu çaba ve başarısını pek beğendiğimizi itiraf etmeliyiz. Bu herkesin de beceremeyeceği bir iştir. Ayrıca Küçükkılınç'ın herhangi bir yönlendirmeye maruz kalmadan sadece okuyarak bunu becermesi hakikaten takdir edilecek bir şeydir. Kendisi de konu hakkında şöyle demektedir: “İnsan galiba okuduğu kadar düşünabiliyor. O sıralar okuduklarımız farklı düşünmeye ve mukayeseye kifayet etmiyordu. (...) Muazzam, devasa bir tecrübeyi ıskaladık.”

Küçükkılınç'ın bu tecrübesi hakikaten dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Yaptığı okumalar vesilesiyle eserinde birçok noktaya isabetle işaret ettiği görölmektedir. Bununla birlikte bazı hususların mahiyetini izah etmekte de çok başarılı olduğu söylenebilir. Birtakım çıkarım ve yorumlarına katılmamız ve aksini düşünmemiz de tabiidir.

Yazara Katılmadığımız Bazı Hususlar: Yazar, eserinde temel olarak İttihatçılar Jön Türklerden ve Kemalizmden ayırmak ve ayrı bir oluşum olarak sunmak istemektedir. Uzun zamandır biz de yaptığımız okumalar neticesinde İttihat ve Terakki'nin İttihadı Osmani Cemiyeti'nin en azından bir yapı olarak devamı olmadığını, Talat Bey'in Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İttihadı Osmani'yi yuttuğunu, değiştirdiğini ve bu yapıya egemen olduğunu düşünüyorduk. Küçükkılınç'ın bu noktadaki fikir ve tespitlerine katılmaktayız.

Fakat Küçükkılınç, Jön Türkleri sadece İttihadı Osmani Cemiyeti'nden ve devamından ibaret göstermekte, Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınları saymamaktadır. Mesela İttihatçılar içerisinde Enver'in bize göre fazlaca Ali Suavi hayranı olduğu görölmektedir. Hatta Enver Paşa bazı özel durumlarda mektuplarında Suavi mahlasını kullanmaktadır. Talat Paşa'nın da yurt dışında kullandığı Ali Sai Bey, hemen kulağa Ali Suavi'den mülhem gelmektedir. Bu noktada biz Küçükkılınç'ın İttihatçıların hem fikir olarak hem de hedef olarak Jön Türklerin devamı olmadığı, ayrıca İttihatçıların bölgesel ve hedeflerinin de Makedonya'yı kurtarmak olduğu görüşüne katılmamaktayız. İttihatçılar bütün ülkedeki sıkıntıların son bulması, ülkenin ileri ve medeni bir konuma ulaşması için Abdülhamit Han istibdadını yıkıp meşruti monarşiyi getirmek istemektedir.

Yazar, İttihatçıların Abdülhamit Han'ın şahsını hedef almadıklarını söylemiştir. İttihatçıların temel olarak Abdülhamit Han'ı tahtından indirmeyi değil, meşrutiyeti ilan ettirmeyi hedefledikleri söylenebilir. Fakat bu hedef doğrultusunda Abdülhamit Han'ın varlığını önemsemedikleri de Kazım Karabekir'in hatıralarından anlaşılmaktadır. İlginç olarak eserde Karabekir'in hatıratının bu kısmına yer verilmemiş ve herhangi bir atıf yapılmamıştır.

“İttihatçılık ve 31 Mart Vakası” başlığını taşıyan bölümde Küçükkılınç, isyanın başlangıcına ve tertibine dair bir karar verememiş gibidir. Çeşitli alıntılar yapmış fakat konunun sonunda net bir karar sunmamıştır. Esasen isyanın başlangıcı çok net de değildir. Fakat biz yazardan kendi kanaatini de öğrenemedik. Mevlanzade Rifat'ın hatıratı örnek olarak verilmiş fakat güvenilir bulunmamıştır. Biz de Mevlanzade'ye karşı aynı tedbirle yaklaşıyoruz fakat Mevlanzade hatıratında olayları kendini metheder surette anlatmakta, itiraf ve ifşadan ziyade bir övgü kaynağı olarak yazmaktadır. Bu yönüyle biraz abartı olsa da

genel hatlarıyla itimat edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Küçükkinç, Rauf Orbay'ın da benzer ifadeleri söylediğini belirtmiştir. Üstüne Sina Akşin de örnek verilmekte, o da aynı kanaati taşımaktadır. Biz Doğan Avcıoğlu'nun da hacimce ufak ama emsalleri arasında kıymetli olan eserini de buna ekleyebiliriz. İttifak eden bu üç esere -bizim eklediğimiz eserle dört esere- yazar neden itimat edememiştir, bilemiyoruz. Akşin'in eserine göre 31 Mart:

“İngiltere yanlısı Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkasına mensup olanlarla İTC'den umduğunu bulamayanların tezgâhladığı bir isyandır. Muhalefet, bilhassa da dayısına amansız bir husumet besleyen Prens Sabahattin, hem İTC hem de Abdülhamit'ten kurtulmak için meşrutiyetçi ve İngilizlerden yana netice doğuracak bu ayaklanmayı tertiplemiştir.”

Bu hususlar haricinde katılmadığımız ufak tefek hususları veya tashihe muhtaç gördüğümüz bazı ifadeleri makale formatında bir inceleme yapmadığımız için çalışmamıza dâhil etmiyoruz. Yine bazı hususlara diğer başlığımızda da yer vereceğiz.

İsmail Küçükkinç İttihatçılar ve Mustafa Kemal: Yazar, eserinin adını, “Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihatçılık” olarak belirlemiştir. Biz değerlendirme yazımızın başlığını kasten “Jön Türklük İttihatçılık ve Kemalizm” olarak belirledik. Bu bölümün başlığını ise yine aynı kasıtle bu şekilde yazdık. Küçükkinç eser boyunca fırsat buldukça Mustafa Kemal'i eleştirmekte veya eksik, kusur atfedilebilecek hususları hatırlatmaktadır. Fakat bunların hepsinin gerçeği yansıtmadığını da söyleyemeyiz. Yine de kitabın Kemalizmin kıskaçında değil, Mustafa Kemal'in Küçükkinç'in kıskaçında olarak kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Esasen, Mustafa Kemal'in her şeyin aktörü olmasından, yakın tarihimizde iyi kötü gerçekleşen her şeyin birinci dereceden faili olmasından, herkesin Mustafa Kemal'i kıskanmasından, çekememesinden ve ona haset etmesinden, onun kahraman ondan başka herkesin baş edilmesi zorlu hainler olmasından ve böyle bir tarih anlatımından ziyadesiyle sıkıldığımızı belirtmeliyiz. Fakat bundan vazgeçilirken Mustafa Kemal'e zerre miktar hakaret edilmesine ve hakkının yenmesine de her zaman karşı olmalıyız. Küçükkinç'in tenkit ile tahkiri ayırt edebilecek donanımda olduğunu düşünüyoruz. Eserinde tahkire varacak ifadeler de gözümüze çarpmamıştır.

Sorun olarak addettiğimiz husus şudur; Küçükkinç Trablusgarp'ı anlatıyor, bakalım:

“(...) Yıllar geçtikten sonra kaynaklarda Trablusgarp ile ilgili ilginç bilgilere tesadüf edilmiştir. Mesela Yusuf Hikmet Bayur, Mustafa Kemal'le bir görüşmesini şu şekilde anlatmaktadır: Atatürk'e ümitsiz ve sonuç bakımından faydasız olan bu işe niçin girdiğini ve gitmek için direndiğini sorduğumuzda: ‘Bunun böyle olduğunu o sırada ben de görüyordum ancak orduda ve akranım olan subaylar arasında maddi ve manevi sıramı muhafaza etmek için buna mecburdum.’”

Bu ve buna benzer örnekler sıralanmıştır. Bu alıntılarda Trablusgarp Savaşı ile ilgili tek şey Trablusgarp kelimesidir. Harbin esasına veya usulüne dair hiçbir şey yoktur. Mustafa Kemal'in aslında Trablusgarp'a gitmek istemediği ve buna mecbur kaldığı iddia edilmektedir. Bu doğrudur fakat yerinde veya gerekli bir misal midir? Kaldı ki Trablusgarp'a giden Mustafa Kemal, kaynaklardan okuduğumuz kadarıyla kumandanlık vazifesini bütünüyle yerine getirmiştir.

Buna benzer örneklerle kitapta yer alan ve altmışar sayfa olan “İttihatçılık, Mustafa Kemal, Kemalizm ve Milli Mücadele” bölümlerinin gereksiz yere uzatıldığı ve konu bütünlüğünün bozulduğunu düşünmekteyiz. Bu bölümlerde CHF'nin SCF karşısında seçim kaybedebileceği, Atatürk'ün

Hindistan'dan gelen Millî Mücadele yardımlarını şahsı adına kullandığı gibi, İttihatçılıkla alakası olmayan ve Mustafa Kemal'in şahsıyla alakalı hususlar ele alınmış ve açıklanmıştır. Kanaatimizce Küçükkelinç bu bölümlerde bir ifrat ve tefrit örneği sergilemiş, her şeyin müsebbibi olarak Mustafa Kemal'in gösterilmesinden şikâyet ederken kendisi Mustafa Kemal'i hiçbir şeyin müsebbibi olarak göstermeye çalışmıştır. Bazı noktalarda yaptığı yorumlarla ise bizi son derece hayal kırıklığına uğratmış, âdeta kitaba verdiği emeği zedelemiştir.

Bu doğrultuda, Küçükkelinç'in mütareke sonrası Nemrut Mustafa Paşa divanı olarak da anılan Divanı Harbi Örfi'yi İstiklal Mahkemelerinden daha adil kılma çabasına bakılabilir:

“Kanaatimizce Hürriyet ve İtilafçıların Divanı Harbi Örfisi, İstiklal Mahkemelerinden daha mazur ve adildi. Onlar hiç olmazsa işgal devletlerinin tazyik ve tehdidi altında iş yapıyorlardı. Üstelik bazı İstanbul hükümetleri İttihatçılara ne kadar gaddar ve haşın davranılırsa İtilaf Devletlerinin kendilerine aynı nispette kolaylık göstereceğine, merhamette bulunacaklarına inanıyordu.”

İtilaf Devletlerine yaranmak için suçsuzları idam eden Nemrut divanının İstiklal Mahkemelerinden daha adil olduğunu ilk kez işitmekteyiz. Kendisi de bir hukukçu olan Küçükkelinç nasıl böyle ifadeleri kaleme alabildi, inanılır gibi değildir. İki mahkemenin de Türk hukuk tarihinde büyük adaletsizliklere yerinde bir misal olacağı aşikârdır. Adaletsizliğin yarıştırılmasını henüz herhangi bir kaynakta okumuş değiliz. Zannederiz politik hissiyatla yapılan bu yorumu Küçükkelinç tekrar gözden geçirse kendisi de pişman olacaktır. Tek söyleyebileceğimiz, İstiklal Mahkemeleri, Atatürk'e suikast teşebbüsünün üstüne bina edilmiş ve daha sonra abartılmış olmakla birlikte Mustafa Kemal'in kendi öfkesinden mütevellit karar vermekle yerli ve millî adaletsizlik örneğidir. Nemrut divanı ise hassaten İngilizlere yaranmak için idam kararı veren daha aşağılık bir mahkemedir. Fakat bu ifadeleri yazarken adaletsizlikleri yarıştırmaktan utandığımızı da eklemeliyiz.

Eserde, belki de kati surette katılmamıza imkân olmayan ifade, Millî Mücadele'nin bir Türk-Yunan Harbi olduğu söylenerek küçümsenmeye veya küçültülmeye çalışılması, bu vesileyle de zannederiz Mustafa Kemal'in çok büyük bir iş başarmadığının imasıdır. Küçükkelinç'in Cihan Harbi okumaları yeterli midir bilemiyoruz ama böyle bir çıkarımda bulunduğuna göre Millî Mücadele okumalarının yetersiz olduğu kesindir. Cihan Harbi, İstiklal Harbi ile kıyas dahi edilemez bir konumdadır.

Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti üç milyona yakın asker çıkarmış, büyük devletlerden Almanya ve Avusturya'nın müttefiki, teçhizat açısından bu iki devlet tarafından desteklenen –özellikle Avusturya topçu bataryalarını anmak gerekir- Enver'in yeni baştan yarattığı düzenli bir ordu ile özellikle de Galiçya, Romanya, Kafkas, Kanal Cepheleri ile sınırlarının dışında harp eden bir devlet konumundaydı. İstiklal Harbi döneminde devletin sadece dağlarında üç yüz bin civarında asker kaçağı bulunmaktadır.

Zannediyoruz Küçükkelinç'in “Gazi Kovan” gibi hadiselerden haberi yoktur. Osmanlı Çanakkale'de topçu bataryası ile dretnot batırırken, Ankara İstanbul'dan çeşitli tehlikeleri göze alarak bir mitralyöz kaçırmaya uğraşmaktadır. İstiklal Harbi'nin Cihan Harbi'nde bir cephe hükmünde olduğu doğrudur. Fakat Cihan Harbi'ni devlet organizasyonunun, İstiklal Harbi'ni Mustafa Kemal organizasyonunun yürütmeye çalıştığı gözden kaçırılmamalıdır.

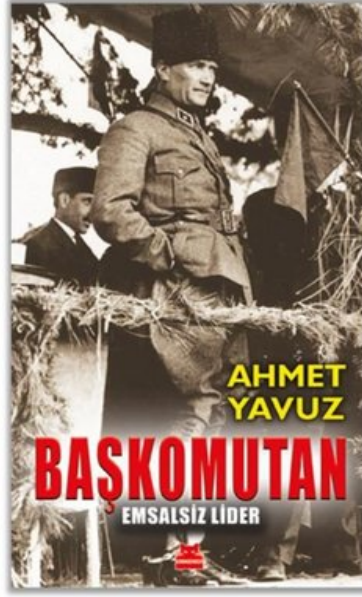
Bununla birlikte İstiklal Harbi'nin sınırların dışında değil, milletin kalbinde yürütüldüğünü söylemeliyiz. Bu yönüyle Cihan Harbi'nde hiçbir cephede, Çanakkale dâhil, milletin ölüm kalım mücadelesi vermediği de aşikârdır. Millî Mücadele, Türk milletinin mukadderatının tayin edildiği bir mücadeledir. Yunan'ı rakip olarak beğenmeyenler, Bursa, Polatlı, Aydın arasında kalan bölgeye iyi bakmalıdır zira bütün bu bölge Yunanlar tarafından işgal edilmiş ve elimizden alınmış bulunmaktaydı.

Sonuç: Genel itibariyle Küçükkelinç'in, yaptığı okumalar sayesinde özellikle Millî Mücadele'ye kadar gelen süreçle ilgili olarak İttihatçılar hakkında kanaatimizce birkaç hata ve kusurla birlikte doğru tespitler yapabildiği görülmektedir. Fakat devam eden bölümde okuduklarından ziyade hissi davranarak zaman zaman konu dışına çıkmakta ve hususi Mustafa Kemal eleştirilerine kendini kaptırmaktadır. Biz bir insanın hakaret etmedikçe Mustafa Kemal'i eleştirmesini bir kusur kabul etmiyoruz. Fakat Küçükkelinç'i konu dışına çıkması noktasında kusurlu görmekteyiz.

Yakın tarihimizle alakalı yeni ve farklı yaklaşımlarla ele alınan, Alman hayranı Enver, Sarıkamış'ta 90 bin asker donarak şehit oldu, mason, siyonist, Yahudi uşağı İttihatçılar imparatorluğumuzu yıktı gibi, dedelerimizin masalları kabîlinde, yüz senelik iftiraların artık tarihin çöplüğüne gönderildiği eserlerin daha fazla artmasını canıgönülden dileriz. Fakat bu yapılırken ifrat ve tefrit arasında itidalle ve şahsi düşüncelerimizden ziyade sağa sola yontulmayan kaynakların yol göstericiliğinde eserler hazırlanması son derece mühimdir.

Son olarak Küçükkelinç'in ön sözünden birkaç ifadeyle bitirelim:

“Maddi bilgi eksikliği ya da yokluğunun yol açtığı ön yargı, yıkılması çok zor bir duvardır. İnsan, yaşamının bir parçası hâline gelen ve inanç, kanaat, hatta bizatihi bilgi şeklinde tezahür eden bu ön yargıyı yıkmakta çok hasis ve yavaş davranıyor. (...) Tek bir bakış açısının ve aynı çizgideki kaynakların, hadiseleri izahta yeterli olamayabileceğinin, bilhassa da üstatların da hatalı olabileceğinin, hatadan münezzeh ve masun hiç kimsenin bulunmayacağına kabulü aslında sadece tarihle değil, insanın tüm hayata bakışıyla da alakalı bir husustur.”

Başkomutan Emsalsiz Lider

Ahmet Yavuz

İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2021, 584 sayfa, ISBN:978-605-298825-1

Zafer SARAÇ*

Komuta etmek; komutayı idareye muktedir olmak zordur. Sorumluluk, omuzlardaki apoletlerin üstüne yük olup biner. Her asker yüklenmiş olunan sorumluluğu kaldıramaz, hele yanlış ve hatanın ceremesinin hayatlarla ödendiği o büyük er meydanlarında -savaş alanlarında- hesap bazen tahmin edilemeyecek kadar ağırlaşır. Bu yüzden büyük askerler arasından zorlukları yenen, mesuliyet sahibi, muzaffer, emsalsiz liderler ve süper insanlar zuhur eder. Mustafa Kemal Atatürk de öncelikle asker olup, emsalsiz lider pozisyonuna kılıç ehli kimliğiyle erişir. Askerlikle birleşen savaşçı kimliğini cephelerde zirveye eriştiren Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğinin parçaları, onu başarıya götüren amillerin ışığında tekrar tekrar mercek altına alınır. Ahmet Yavuz da son eseriyle Atatürk'ün asker kimliğini deşifre etmeye çalışır.

Ahmet Yavuz, Türk Silahlı Kuvvetlerine uzun yıllar hizmet vermiş, çeşitli komuta kademelerinde önemli görevlerde bulunmuştur. Son olarak tümgeneral rütbesiyle emekli edilmiştir. Bir askeri, en iyi başka bir askerin anlayacağından hareketle Mustafa Kemal Atatürk'ün askerî kimliğini deşifre etmek amacıyla eserini kaleme almıştır. Tabii müellifin eseri sadece Atatürk'ün askerî biyografisinden ibaret değildir. Eserin geri planındaki amacı ise kitap okundukça aşikâr hâle gelir.

Öncelikle eserin yazılmasını sağlayan ana amile bakıldığında; Türk ordusunun ve askerî sisteminin son zamanlarda meydana gelen travmatik olaylarla yıprandığından hareketle, ortaya çıkan kaotik durumun yarattığı değer kaybının tersine çevrilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle eserde Türk ordusunun geçmiş ve

* www.kitapsuuru.com sitesi Genel Yayın Yönetmeni, zafersarac@hotmail.com

gelecek eksenindeki başarısının altındaki ana sebepler Atatürk'ün askerî kimliğinin yönlendirmesiyle mahir bir şekilde sunulmuş, Türk ordusunu başarıya götüren faktörlerin orduya tekrar kazandırılmasındaki etmenler tarih anlatısıyla olaylar üzerinden deklare edilmiştir.

Tarihî olayların birbirine benzer terkipleri vardır; aynı şekilde askerî olayların ve askerî kimliklerin de... Yavuz, buradan hareketle Atatürk stratejik ve askerî dehasının yüksek basirete evrildiği noktaları okuruna iyi bir şekilde kanıksatmayı amaç edinmiştir. Böylelikle Atatürk'ün askerî yaşamındaki önemli köşe taşları dile getirilmiştir. Bu yüzden Atatürk'ü asker olarak zirveye çıkaran bütün askerî başarılar, küçük çatışmalarına varıncaya kadar tam manasıyla asker gözüyle sayfalara taşınmıştır.

Asker gözüyle olayların aktarılması, ikinci bir etmeni görünür kılmıştır. Sayfalar arasında askerî terminolojinin önemli bileşenleri ve stratejileri okurun dikkatini çekecek derecededir. Özellikle yaşanan savaşların sunumunun kademe kademe ele alınması, bir yerde okurun savaş raporunu okumasını sağlar. Her ne kadar askerî terminolojinin bir askere daha iyi hitap edebileceği düşünülse de eserin genel okuyucu kitlesinin de ilgisini çekeceğine şüphe yoktur. Hele günümüzde yaşanan polemiklere bakıldığında Kurtuluş Savaşı esnasında, öncesinde ve sonrasında meydana gelen olayların bazı mecralarca küçümsendiği dikkati çeker. Oysaki mücadelenin tüm katmanları gözler önüne serildiğinde, yaşananların askerî bir mücadeleden fazlasını içerdiği de dikkati çeker. Yavuz, zaferin, mağlubiyetin ve mücadelenin tüm yönlerini görünür kılarak; okurunu, askerlik ve komuta güçlüğü konusunda bilgilendirir. Mevzubahis konularda okurun bilinçlenmesi bile, askere hitap eden yönlerin sivili de bağlayacağını gündeme getirir.

Eserin güçlü yönlerinden biri de sadece geçmişte kalmamasıdır. Anlatılan olaylar vasıtasıyla Atatürk'ün zamanı ve zemini aşan basiretinin geniş zamandaki tezahürleri sık sık dile getirilir. Ayrıca günümüzde yaşanan polemiklere, yanlış algılara ve sataşmalara ilişkin yetkin cevaplar verilir. Tarihin hatalardan ders veren yönüne dikkat çekercesine yapılan uyarılar ve olaylar üzerinden yapılan tahliller tarihin okur için öğretmen olmasını sağlarken, Atatürk'ün stratejik hamlelerinin ve dehasının önemi de defalarca anlaşılır.

Ayrıca Yavuz'un kalemi, eserin genelinde statik değildir. Yavuz, askerî hamleleri dile getirirken, anlatılan olaylara sık sık müdahil olur. Yapılan askerî hamlelerin doğruluğunu ve yanlışlığını eleştiri süzgecinden geçirir. Tabii yapılan eleştiriye zengin bir görüş açısı kazandırmak adına dönemi görenlerin yorumlarına yer verir. Farklı bakış açılarından ele alınan olaylara son söz kabilinden Yavuz tarafından yapılan, tarihî bilgiyi tartan yorumlar okurun ufkunu açacak ve ezber bozacak derecededir.

Yavuz'un yaptığı tahlillerin dikkat çekici özelliklerinden biri de yüzyıllar boyunca kemikleşerek kanunlaşmış resmî ya da gayri resmî savaş sanatı teorilerine ve stratejilerine sık sık yer vermesidir. Misal harp prensiplerine dair kanunlar Atatürk'ün uyguladığı stratejilerle sık sık özdeşleştirilir. Bu, Atatürk'ün üstün askerî dehasının basit bir sağlaması olduğu gibi zafere giden yolda yapılanları gözler önüne serer. Ayrıca Atatürk'ün cihanşümül askerî kaideleri kapsayıcı kararlılıkta adımlar attığı gibi, geleceğe ders mahiyetinde tutumlar sergilediği de gözden kaçmaz.

Eser kabaca beş bölümden oluşur. Her bölüm genelde Atatürk'ün askerî yaşamının önemli kavşak noktalarına denk gelir. İlk bölümde Atatürk'ün yaşamın ilk yıllarında onu askerlik mesleğine yönlendiren

amiller ve askerî eğitimi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; 1. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında Atatürk'ün askerî mücadelesine yer verilmiştir. Atatürk'ün Mütareke İstanbul'undaki faaliyetleri ve onu mücadeleye hazırlayan fikrî aşama üçüncü bölümde ayrıca ele alınmıştır. Eserin dördüncü bölümü özgün bir şekilde hazırlanmış olup, tez sunumu mahiyeti taşır şekilde düzenlenmiştir. Bu bölümde Kurtuluş Savaşı üç önemli safha şeklinde tasarlanmıştır.³ Bu safhaların sunumundan sonra, Kurtuluş Savaşı'nın lojistiği ele alınmış, harp prensipleri açısından Millî Mücadele genel olarak değerlendirilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise Atatürk'ün liderlik sırları, komutanlığı ekseninde deşifre edilmeye çalışılmıştır.

Eserin her şeyden önce akademik bir vizyon ortaya koyduğu dikkatten kaçmaz. Atatürk hakkında yazılan yerli ve yabancı kaynaklar yazar tarafından çok iyi takip edilmiştir. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk ile ilgili genel geçer kaynaklara sık sık yer verilmiştir. Dönemi görenlerin anıları ve hatıratları ise ana metinlere, uyumlu bir şekilde monte edilmiştir. Yine askerî tarihle ilgili gölgede kalmış bazı kaynakların eserde kullanılması, eserin özgün kimliğine eşsiz bir katkı yapmıştır.

Ayrıca eserin örnek kaynak kullanımına ek olarak, iyi bir kaynak olarak öne çıktığı da savunulabilir. Hele krokilerle desteklenmiş savaş ve çatışma sunumları, askerliği merkeze alan eserler için önemli bir başvuru kaynağı olabilir. Misal bazı savaş sunumları rapor gibi günlük şeklinde düzenlenmiş olup, âdeta satranç masasındaki taşların hamleleri gibi, harp günü gününe kayda alınmıştır. Bu ayrıntılı anlatım bazılarında sıkıcı gelebilecekse de durumun seyrinin en ince ayrıntısına kadar gösterilmesi, yaşanan tarihî olayın görüldüğü kadar basit olmadığını kanıtlar.

Sonuçta; tarih bazen liderler üzerinden anlatılarak millî şura hizmet edebilir. Amaç, millî şuur gayretiyle tarihten ders alınmasıysa; dersini liderlerinin mücadelesinden en iyi öğrenenler, geleceklerinden daha emin olurlar. Mustafa Kemal Atatürk, tarihimize, kimliğimize ve geleceğimize yön veren müstesna bir karakterdir. Tarihimizde oynadığı rolü günümüzde yaşananların arka planına bakarak keşfetmek mümkündür. Onu her yönüyle tanımak, iyi idrak etmek ise; her Türk'e bir borçtur. Mustafa Kemal Atatürk'ü askerî yönüyle tüm teferruatıyla tanımak Ahmet Yavuz'un eseriyle mümkündür.

³ Kurtuluş Savaşı; ilk safha "Toparlanma", ikinci safha "Stratejik Savunma" ve son safha "Stratejik Taarruz" olarak ele alınmıştır.
Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

Kuvvetler Ayrılığı Olmayınca Otoriter Demokrasi: 1946-1960

Taha Akyol

İstanbul, Doğan Kitap, Mart 2021, 447 sayfa, ISBN: 978-605-09-8159-9

Ahmet Cengiz KARAGÖZ*

Yazar, kitapta; 1946-1960 yılları arasında az gelişmiş ülke statüsündeki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki kuvvetler birliği esaslı meclis hükûmet sisteminin; şahıslar, kurumlar, iç ve dış vakıaların tesirleri tahtında kronolojik ve tematik metotla analizini yapmakta, tarafsızlığına karine olabilecek yeterli sayı ve geniş bir yelpazedeki kaynaklardan alıntılarla sistemin ve şahısların o dönemdeki siyasi ve hukuki hayata etkilerini ve sonuçlarını yorumlamaktadır. Alıntılar, analizler ve yorumlar; gelişmekte olan ülkemizdeki güncel hükûmet sistemi-demokrasi tartışmalarını ve uygulamalarını nitelendirmeye yardımcı olabilecek kalitededir. Bu nedenle kitap sadece muhtevasıyla değil okuyucularına sunulduğu zaman dilimi itibarıyla da mana ve önem taşımaktadır. Meselenin önceki kesitini ve hukuki boyutunu incelemek isteyenler, aynı yazarın *Türkiye'nin Hukuk Serüveni*, *Türk'ün Ateşle İntihanı* ve *Atatürk'ün İhtilal Hukuku* kitaplarını da okumalıdır.

Kitap; ön söz, on bir bölüm, son söz, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Kitabın bölümleri tabir caiz ise bir solukta okunabilecek cazibededir. Kitapta temel iki iç vakıa ele alınmaktadır. İlki İnönü-Bayar çatışmasıdır. İkincisi; 1924 Anayasası'nda ve kanunlarda değişiklik ve düzenlemeler yapılmadan, yöneticilerde ve halkta samimi ve gerçekçi bir demokratik zihniyet değişimi olmadan, kısaca üst yapı kurumsallaşmadan İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya konjonktürü gereği çok partili hayata geçilmesidir. Değişmeyen vakıalar ise Millî Mücadele yıllarının kuvvetler birliği zaruretinden kopamama

* Avukat-Arabulucu, Em. Sb., acengizkaragoz@gmail.com

ve değişime kapalılık; hükümetlerin, yasama gücünü kullanarak seçim yoluyla iktidar değişimini engelleme çabaları ve askerî darbedir. On bir bölümün başlıkları da buna uygun seçilmiştir: “İsmet İnönü ve Celal Bayar”, “Demokrat Parti”, “Dönüm Noktası 1946”, “Büyük Uzlaşma”, “Son Başbakan”, “Kuvvetler Ayrılığı Yok”, “Altın Yıllar”, “Fay Hatları”, “Güç Zehirlenmesi”, “Zor Yıllar” ve “Darbe”. Son sözün son paragrafı ise Montesquieu’den alıntıdır ve bir anlamda kitabın özetidir.

Bu genel tanıtımından sonra kitap hakkında bazı değerlendirmeler yapılabilir.

Kitap; halkımıza ve yöneticilerimize, kuvvetler birliğinin günlük hayatımızda nasıl tezahür edebileceğine ve mevhumu muhalifinden hareketle kuvvetler ayrılığının lüzumuna dair ikna edici, anlaşılabilir, yeterli örnekler vermekte ve böylece dünümüzün ve günümüzün mukayesesine ve değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Kitap; birden çok siyasal partinin varlığına rağmen kuvvetler birliğini esas alan meclis hükümet sisteminde; düzenli aralıklarla yapılsa da çoğunlukçu ve serbest olmayan seçim sistemi ile iş başına gelen etkin siyasal makamlarca muhalefete iktidar olma şansını vermemek için yasama, yürütme ve yargı gücünün kullanıldığı, temel kamu haklarının güvence altına alınmadığı, anayasal denetimin olmadığı bir dönemi özetlemekte, asgari demokratik şartların yokluğunda kuvvetler birliğinin fiilî otokrasiye, fiilî otokrasinin de darbeler yolu ile iktidar değişikliklerine yol açabileceğine işaret etmektedir.

Partizan cumhurbaşkanının, iktidarın kutuplaştırıcı uygulamalarının, hırçın muhalefetin ve güç mücadelesinin, iletişim kanalları kapalı, müzakere ve uzlaşma yeteneğinden yoksun, yıkıcı bir rekabete meyilli siyasi kültürün, özelde İnönü-Bayar çatışmasının fiilî otokrasiye yönelmede etkili olduğu kitapta vakıalarla ortaya konulmaktadır.

İncelenen dönemde ikinci ve takiben üçüncü parti kurularak çok partili hayata geçilmiş ancak zaruri unsurların ve uzlaşma kültürünün noksanlığı sebebiyle demokratik hayat tahakkuk etmemiştir. Sistem bütünlüğü zafiyeti; bilgi noksanlığından değil, şahıs ve parti menfaatlerinin umumun menfaatine tercih edilmesinden ve kişisel ihtiraslardan kaynaklanmıştır.

Günümüzde de pozitif hukukta kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen ülkelerde; sağlam bir çoğunluk ile desteklenen bir tek parti iktidarında, demokratik devletlerde pek görülmeyen, hâlen ülkemizde de tecrübe etmekte olduğumuz kısmi, fiilî bir kuvvetler birliğinin varlığından bahsetmek bir abartı olmayacaktır.¹ 1982’den beri üst düzey siyasilerce dile getirilen başkanlık sistemine² bütünlükçü yaklaşımdan kaçınarak fren ve denge sitemi noksanı ile geçilmesi geçmişimizden gelen fiilî bir kuvvetler birliği zihniyetini devam ettirme arzusunun sonucudur. Eksik kurumların zamanla, müzakere ve uzlaşma kültürünün yerleşmesine bağlı olarak tamamlanabileceği değerlendirilmektedir.

Kitap; kuvvetler ayrılığı olmayınca nelerin olacağı üzerinde ayrıntılı olarak durmakta fakat az gelişmişlik, kıt ekonomik kaynaklar, üretim ve tasarrufun yetersizliği ile halkın uzun yıllar maruz kaldığı yoksulluk

¹ Özbudun, Ergun, “Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, Liberal Perspektif Analiz, S. 1, 2015, s. 3 Yazıcı, s. 126.

² Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, Doğan Kılınc, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX, Y. 2016, Sa.1 Sayfa, 448-510.

baskısından kurtulma ve refaha kavuşma talebi arasındaki çelişkiden kaynaklanan istikrarsızlığın kuvvetler birliği kullanılarak kontrol altında tutulması ve buna bağlı otoriterleşme üzerinde pek az durmaktadır.

Yazar, kitabı elbette güncel meselelere ışık tutmak amacı ile yazmıştır. Kabul edilmelidir ki kitabın kapsadığı dönemdeki, halkın basın yayın organları üzerinden yasama, yürütme ve yargıyı yönlendirici etkisi çok sınırlıdır ve yazarın da belirttiği üzere sadece kulaktan kulağa fısıltı gazetesi işlevseldir. Günümüzde ise halk ile devlet kurumları arasındaki etkileşim sosyal medyada teşkilatlanan aktif gruplar üzerinden de gerçekleşmekte, ani ve planlı iletişim ve eylemler; yasama, yargı ve yürütme gücünü, millî iradeyi yönlendirebilmekte, turuncu devrimler uç örneğinde olduğu gibi fiilî bir kuvvetler birliği etkisi yaratabilmektedir. Bu nedenle klasik üç gücün yanında dördüncü bir gücün varlığı günümüzün gerçeğidir. Bu güç, kuvvetler ayrılığında dikkate alınmalı, tahakkümü önlenmelidir.

Kitapta kuvvetler ayrılığı kavramı zıddı üzerinden ihsas ettirilmekteyse de okuyucu bu kavram ve alt tasnifi olan sert ve yumuşak bir kuvvetler ayrılığına dair bir istidlale imkân ya da hangi kuvvetler ayrılığı sorusuna cevap bulmak için anayasa hukuku kaynaklarına³ müracaat etmelidir.

Son olarak kitabı okurken şu soruyu daima zihnin bir köşesinde tutmak ve sormak icap eder: Yasama, yürütme, yargı organları arasındaki ilişkiyi tanımlayan kuvvetler birliği ve ayrılığı kavramları Montesquieu döneminden günümüze değişime uğramış mıdır? Kitabın muhtevası okuyucuyu kuvvetler birliğinin/ayrılığının yeniden tasnif ve tarifi ihtiyacını sorgulamaya sevk edici niteliktedir. Şüphesiz her okuyucunun şahsına mahsus bir cevabı olacaktır. Şahsen kitabı okurken zihnimde oluşan cevabı okuyucu ile paylaşmanın faydalı olduğu kanaatindeyim: Kuvvetler birliği/ayrılığı ilkesi; devlet hayatında istikrarın sağlanması için uzun, orta, kısa ve cari vade planlama ve uygulamaları bakımından yasama ve yürütme arasında yetki paylaşımına, iş birliği, koordinasyon ve menfaatler dengesinin sağlanması bakımından da milleti teşkil eden sosyal sınıfların bu organlarda dengeli temsillerine yansıtılmalıdır. Kitabın incelediği dönemde ve bugün yasama organı sadece yürütmenin talepleri çerçevesinde cari yıl (1. yıl) ve kısa vadeli (1-5 yıl) planların ihtiyacı olan kanunları vazedem, bütçeyi bir kanunla onaylayan bir kurum niteliğindedir. Yasamanın yürütmenin kontrolünde ve tahakkümü altında olması kısa vadeli planlamaların uzun vadeli planlamaya galebe çalması sonucunu doğurmaktadır. Hâlbuki yasama bir karar, yürütme onun icra organıdır. Günümüzdeki ihtisaslaşma, bilgi birikimi, bilgiye ulaşma imkânı, geleceği tahmin ve değerlendirme imkân ve kabiliyetini artıran bilgi teknolojileri, yapay zekâ vb. seçimlerin yapılmasını, yasama ve yürütme organının teşkilini ve işlevlerini klasik devirlere nazaran ciddi anlamda etkileyecek bir seviyeye ulaşmıştır. Devlet hayatında, orta (5-10 yıl) ve uzun vade (10-30 yıl) planları; sert bir kuvvetler ayrılığına ve yasamanın nitelikli çoğunluğunun iradesine tabi her yıl gözden geçirilip, güncellenen bir gelecek-mukadderat planlaması, cari yıl (1. yıl) ve kısa vade (1-5 yıl) planları ise; yürütmenin güncelleyip teklif ettiği ve yasamanın çoğunluk onayına, kısaca yumuşak kuvvetler ayrılığına tabi uygulama projeleri hüviyetinde olmalıdır. Diğer bir deyişle millî menfaatler; temsil heyetince şekillendirilmeli, temsil

³ Örnek: Gözler, Kemal, "Anayasa Hukukuna Giriş", s. 82-102.

heyetinin nezaretinde icra heyetince tahakkuk ve tahsil edilmelidir. Ancak böylece geçmişten alınan dersler ışığında, millî menfaatleri her vade için tayin, anayasayı uzun vadeli ihtiyaçlara göre tadil, tadilatı nitelikli bir pozitif hukuka tahvil suretiyle milletin mukadderatı teminat altına alınabilir. Bu emaneti taşıyacak temsil heyeti; cari yıl, kısa vade, orta vade ve uzun vadeye göre teşkilatlanmış, temsil heyetinin nitelikli çoğunluğunca üst kademeleri şekillendirilerek icra vekillerinin keyfi atamalarından korunmuş, devlet tecrübesi birikiminin asli kaynağı, hiyerarşik ve özerk bir bürokratik yapı ve sivil toplum kuruluşları ile yakın ilişki içerisinde çalışmalıdır. Seçimler temelde bir fikrin devlet politikası hâline gelmesi ve uygulanması aracıdır. En basit devlet memurluğuna intisabın sınav ve mülakata tabi olduğu bir düzende; milletin oylarıyla yasama ve mahallî idareler dâhil yürütmeye seçimle iş başına gelecek kişilerin de hizmetle mütenasip ihtisas eğitiminden, vekâlete özel yaygın sınavlardan nitelikli derece ile geçmiş, meslek etiğine sahip, tecrübeli, liyakatli ve ehliyetli, yargının kesinleştirdiği vekil adayları arasından belirlenmesi emredici kural olmalıdır. Bu listeden; yasama organı, bakanlar kurulu ve birkaç yardımcısı ile birlikte bir başkan/cumhurbaşkanı ihtiyacını karşılayacak ve toplumun sosyal-ekonomik sınıflarını orantılı olarak temsil edecek sayıda vekil seçilmelidir. Bu suretle devlet organlarının ve etkili sivil toplum örgütlerinin birbirine tahakkümünün derinlikli olarak büyük ölçüde önlenebileceği, iş birliği ve verimin artacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki bu kitap; yazarın yorumlarıyla birlikte dönemin vakıa ve tecrübelerini aktararak, klasik anlamda güçler dengesinin değeri bakımından halkı bilgilendirici ve uyarıcı, günümüzün gelişmelerini yorumlamaya ve sorgulamaya, geleceği şekillendirmeye yardımcı bir eser olmuştur.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayımlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayımlanmış yazıların çevirileri yayımlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yanadaya olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layoutformat.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach intheintroduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about thebook

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See anexamplebelow;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review oressay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page withnumbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays Yıl/Year 7 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2021 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com